

אודס-רונקין, בלומה (נ.?-2007) (Odes-Ronkin, Bluma)

נולדה בפלונגיין, ליטא, אחותה של הפסלת **זהבה אודס-שטרן**. עלתה ארצה ב-1935 והצטרפה לקיבוץ כפר מסריק. נישאה ליצחק רונקין, שהיה עורך עיתון **על המשמר** ונולדו להם בן (עמנואל רונקין) ובת (ענת רונקין-נשרי). שני ילדיה ציירו, ובכמה הזדמנויות אף הציגו אתה ביחד. בארץ נחשפה אודס-רונקין במיוחד לנוף הנגב הסלעי ואהבה גם את הסלעים ואת הצמחייה של הגליל. במסגרת סמינרים שונים של אגודת הציירים של הקיבוץ המאוחד למדה ציור אצל מרדכי ארדון, מרסל ינקו, צבי מאירוביץ ויוחנן סימון. השתלמה גם זמן קצר בבצלאל אצל מרדכי ארדון, לאחר מכן השתלמה בצרפת בגרנד שומייר (Académie de la Grand Chaumière), וכן באנגליה ובאיטליה. כמו כן השתלמה אצל ד"ר קולב בקורס למורים לציור. החל משנת 1948 הייתה חברה באגודת הציירים, ותערוכת היחיד הראשונה שלה נערכה ב-1959 בגלריה דוגית בתל-אביב. אך את התערוכות העיקריות החלה להציג בשנות השישים הן בתערוכות יחיד נוספות והן בתערוכות קבוצתיות רבות, בגלריות ובמוזיאונים שונים בארץ ובחו"ל. היא ציירה בשמן, בצבעי אקריליק, בגירי פנדה ובצבעי מים. סגנון ציורה היה מופשט ואקספרסיוניסטי, כפי שניתן לראות בציור **חמסין בהרים**, 1957. בשנת 1966 זכתה ב"פרס שטרן" מטעם עיריית חיפה. בשנת 1967 נהרג בנה עמנואל במלחמת ששת הימים, ולאחר מכן עקרה המשפחה לתל-אביב. ב-1968 התקיימה תערוכה לזכרו במוזיאון תל-אביב (בבית דיזנגוף). לאחר מותו הקדישה את כל חייה לזכרו ולהנצחתו, ואפילו במודעות האבל שפורסמו לאחר מותה צוין תחת שמה כי היא "אמו של הצייר עמנואל רונקין". ר.מ.

מקורות:

מרקוס, רות (עורכת), **נשים יוצרות באמנות הישראלית 1920-1970**, סדרת מגדרים, הקיבוץ המאוחד, 2008.

אודס-שטרן, זהבה (1916-2004) (Odes-Stern, Zahava)

נולדה בפלונגיין, ליטא, אחותה של הציירת **בלומה אודס-רונקין**. אודס שטרן למדה בגימנסיה "תרבות" בליטא, ואח"כ למדה במשך שנתיים בפקולטה לדרמה בתיאטרון המלכותי של קובנה. בשנת 1936 עלתה ארצה, ב-1941 נישאה לגבריאל שטרן ושניהם השתקעו בקיבוץ מעברות ומאוחר יותר עברו לזמן קצר לקיבוץ שמיר ומשם לקיבוץ עמיר. בזכות תפקידו כרכז תרבות בקיבוץ עמיר, בני הזוג הכירו אנשים רבים מתחום התיאטרון והאמנות, בין היתר את אויגן קולב, ואת הבמאי פיטר פריי והשחקנית בתיה לנצט. אודס-שטרן אף עברה קורס בימוי של שלושה חודשים שאורגן על ידי הקיבוץ הארצי והצליחה במיוחד, וברטנוב הזמין אותה להצטרף להבימה, אך היא החליטה להישאר בקיבוץ. ב-1949 אודס-שטרן יצאה לשנת השתלמות בהוראת תרבות הגוף בסמינר הקיבוצים ואחר כך עבדה כמורה לתנועה בקיבוצים שונים במשך 17 שנה, כאשר בלילות פיסלה. בשנת 1957, אחרי תערוכת יחיד במוזיאון ת"א, ערכה סיור לימודים באירופה, ובשנת 1958 היא ומשפחתה עזבו את הקיבוץ והשתקעו ברמת אביב ואח"כ בהרצליה. בשנת 1960 מונה בעלה, גבריאל שטרן, למזכיר אגודת הציירים למשך שבע שנים. החל משנות השישים אודס-שטרן הציגה בגלריות שונות בארץ ובחו"ל.

בתחילה פיסלה בחמר/טרקוטה ובעץ, אך כיוון שהחלה להתעניין יותר ויותר בתנועה בחלל, אולי בגלל מקצועה כמורה לתנועה, וחומרים אלה היו אטומים ומסיביים, חיפשה אודס-שטרן חומרים "אווריריים" יותר ופנתה ליצור בברזל. כדי להשיג קלילות לא יצקה את הברזל ולא ריתכה או חיברה לוחות ברזל, אלא עשתה שימוש בטכניקה ייחודית: היא בנתה קונסטרוקציות מחוטי ברזל מגולוונים, עליהם הוסיפה עיסה של אבקת ברזל מעורבת בדבקים חדשניים. את הטכניקה המציא עבורה חברם הכימאי משה יניב ממכון ויצמן, שהינו גם חבר במכון פסטר בצרפת. באוקטובר 1963 קיימה תערוכה ראשונה של פסלי הברזל בגלריה החדשה של הדסה קלצקין בתל-אביב ומאז הצליחה להפיץ את יצירותיה בכל העולם, בעיקר בארצות הברית. בחיפושיה אחר ביטוי תנועתי, התמקדה בפסליה, בין היתר גם, במעוף ציפורים, כמו למשל בפסל **ציפור**. טכניקת הפיסול שלה קרובה יותר לטכניקת הכיור, ולדברי יואב בראל, היא זו המאפשרת לה ליצור צורות "קרומיות" ואירודינאמיות כתנועות בחלל המדגישות את מעוף הציפורים, ובו בזמן גם לעבוד עם החומר באופן אקספרסיבי, על-ידי הטקסטורות שנוצרות בעבודת הכיור.

בשנת 1964 יצאו אודס-שטרן ובעלה לחופשה בצפת והסתבר שכאבי הפרקים מהם סבלה נעלמו, והיא אף מצאה עניין באמנים המקומיים. כתוצאה מכך, רכשו השניים בית ובין השנים 1965-1989 פתחו גלריה בצפת. אודס-שטרן גרה ויצרה כל קיץ בצפת ובעלה היה מצטרף בסופי שבוע. במשך כל התקופה כיהן בעלה כחבר בוועד המנהל של קריית האמנים שם. בגיל מבוגר יותר, מכיוון שידיה רעדו, הפסיקה לפסל והחלה לצייר וללמוד ציור אצל **משה רוזנטליס**. אודס-שטרן זכתה ב"פרס הרמן שטרוק". © ר.מ.

מקורות:

- בלס-כהן, גילה, **פסלים – זהבה אודס-שטרן**, הוצאת אודס-שטרן, 1967.
 בראל, יואב, "תערוכות בתל-אביב", **הארץ**, 18.10.63.
 פרנקל, נורה, "הברזל מדבר שיר", **ידיעות** מדור תרבות וספרות (16.1.76).
 שטרן, גבריאל, **זכרונות 1998-1918**, הוצאת גבריאל שטרן, 2001.

אורי, אביבה (1927-1986) (Uri, Aviva)

נולדה בצפת ודאגה להדגיש את היותה ילידת הארץ תוך "מחיקת" הביוגרפיה של הוריה, ילידי אוקראינה שעלו ארצה ב-1921. העבר הגלותי של משפחתה לא התאים לאווירה הצברית של שנות החמישים, אם כי היא עצמה חוותה באופן עקיף, דרך משפחתה שנתרה באירופה, את מלחמת העולם השנייה ואת השואה. לאחר מות אמה, שנפטרה שלושה שבועות לאחר לידתה, אורי עברה לידי דודתה. לאחר נישואיו השניים של אביה היא חזרה לידיהם והם גרו בגבעתיים ואחר כך ברמת גן, בעוד שדודתה עברה לגור בתל-אביב. יחסיה של אורי עם אביה ואמה החורגת היו קשים ומתוחים ואביה היה נזף בה וקורע את ציוריה. בסופו של דבר עברה לגור עם דודתה בתל-אביב והחלה ללמוד בסמינר לוינסקי. בגיל 18 החלה גם ללמוד ריקוד אצל גרטרוט קראוס והריקוד השפיע עליה מאד: הטמפרמנט, האקספרסיביות והתנועה שבריקוד עברו גם אל ציוריה. ב-1941 הכירה את משה לויין ונשאה לו ולשניים נולדה בת ב-1946. ב-1943 אורי החלה ללמוד ציור אצל משה קסטל וב-1944 החלה ללמוד אצל דוד הנדלר, שלו

אף נישאה ב-1963, לאחר שזנחה את בעלה ובתה, ואף הסתירה מפני הציבור את היותה אם. יחסיה עם הנדלר היו אוהבים אך גם סוערים.

בתחילה הושפעה מהרישום של הנדלר, אך בהמשך הושפעה יותר מרישום סיני ויפני. היא ציירה בעיקר רישומים ושרבוטים מופשטים המבוססים על התרשמות, בתחילה מהנוף החיצוני ובהמשך מנופים פנימיים שראתה בעיני רוחה. ב-1957 זכתה ב"פרס דיזנגוף". אויגן קולב, שכיהן בועדת הפרס הכיר בהזדמנות זאת את יצירתה והעריך אותה. בעידודו ובהמלצתו ב-1957 נערכה לה תערוכת יחיד במוזיאון תל-אביב (שאצרו קולב ויונה פישר), והיא זכתה להערכה רבה. בניגוד לשכבות הצבע שאפיינו את **אופקים חדשים**, יצרה רישומים "רזים" בעיקר בצבע שחור, על גבי נייר. הקווים של אורי היו אקספרסיביים וביטאו מצוקה וחרדות אישיות. היא אפילו פיתחה טכניקות שונות כדי להכניס את עצמה למעין טרנס, בדומה ל"אוטומאטיזם" של הסוריאליזם, במטרה לשבור את מחסומי המודע ולהגיע לעולם אפל, קמאי ומיתי. בשנות השישים השתתפה אורי בתערוכות של קבוצת **עשר פלוס (+10)**, ואז חזרה להשתמש באלמנטים פיגורטיביים בהשפעת הפופ האמריקאי, כדי לבטא מחאה חברתית ואנטי מלחמתית. בשנות השבעים היא עסקה בדימויים של מוות, הרס וחורבן, תוך שימוש בסימנים של פירוק ופיצוץ: בסדרת **רקוויאם לציפור** (1973-1976) הפכה הציפור, שהייתה בשנות החמישים סמל של דינמיות ושל עוצמה, לציפור קטנה ומתה, המסמלת חידלון. מוטיב נוסף שהרבה להופיע ברישומיה היה המלבן, בעזרתו חילקה את הדף לאזורי התרחשות. המלבנים, כמו ב**רקוויאם לציפור**, הגדירו שמים מול ארץ, חושך מול אור, חומר מול רוח, רשע מול תום. אורי המשיכה להתחדש ולהשפיע עד מותה באמצע שנות השמונים.

הניגודים החזקים בין שחור ולבן אפיינו אפילו את צורתה החיצונית – לבושה תמיד בשחור, עם שיער שחור כפחם ועיניים מאופרות בכבדות וממוסגרות בצבע שחור, על רקע פניה הלבנים הנראים כמעט כמסכה. בתחילת שנות השמונים התגבר האבל בציוריה בעקבות מלחמת לבנון ומאוחר יותר בעקבות מותו של דוד הנדלר ב-1984, שממנו לא התאוששה. כל חייה העמידה אורי את אמנותה במקום הראשון ועזבה את משפחתה למען הנדלר, שעודד אותה להתמקד ביצירתה. על אף שיצרה, כביכול, מחוץ לזרם המרכזי של האמנות בארץ, ולא הייתה חברה בהתארגנויות של אמנים, הפכה אורי לאחת הציירות החשובות ביותר בתולדות האמנות הישראלית, פיתחה סגנון ייחודי והשפיעה השפעה מכרעת על אמנים רבים. אך למרות הצלחתה ולמרות העובדה שהשתתפה בתערוכות רבות וזכתה בפרסים, כל חייה היא והנדלר חיו חיי מחסור בתנאים קשים. לאחר מותה הוציאה בתה רחל ימפולר ספר לזכרה המתעד את אישיותה ואת מכתביה.

ב-1952 היא זכתה ב"פרס דיזנגוף"; ב-1976 זכתה ב"פרס סנדברג לאמנות ישראלית" מטעם מוזיאון ישראל; ב-1977 נערכה לה תערוכת יחיד מקיפה במוזיאון תל-אביב באצירת שרה ברייטברג-סמל, ב-1986 זכתה ב"פרס היצירה" של קרן תרבות אמריקה-ישראל; ב-1987 ב"פרס ההסתדרות". בשנת 2002 ערכה גליה בר-אור רטרוספקטיבה לזכרה במשכן האומנויות בעין חרוד. © ר.מ.

מקורות:

בר-אור, גליה ז'אן פרנסואה שווריה (אוצרים), **אביבה אורי**, קט. תע., משכן לאמנות, עין-חרוד, 2002.

גל, נסים, **דיוקן האמנית כעיצוב פנים**, הקיבוץ המאוחד, תל-אביב, 2010.
 ימפולר, רחל, **קומי אורי כי בא אורך**, הוצאת הקיבוץ המאוחד, תל-אביב, 2003.
 טייכר, אילנה (אוצרת), **אמניות באמנות ישראל** (קט. תע.), מוזיאון חיפה והאגף לתרבות עיריית חיפה, חיפה, 1998.

אורלוף, חנה (Orloff, Chana) (1968-1888)

נולדה באוקראינה ועלתה לארץ-ישראל ב-1905. הייתה אחת האמניות הארצישראליות הראשונות שלא הסתפקה בלימודים בבצלאל וב-1910 נסעה לפריז ללמוד בבית הספר לאמנויות דקורטיביות – École des Arts Décoratifs. אמניות ארץ-ישראליות רבות שהגיעו לפריז אחריה התיידדו אתה ונעזרו בה. היא הושפעה מהסגנונות שרווחו בפריז ערב מלחמת העולם הראשונה ולאחריה. יצירותיה המוקדמות מזכירות במיוחד את הצורות המסיביות ואת ההפשטה של ארכיפנקו וליפשיץ המוקדמים, ואת הפרימיטיביזם המופשט של מודיליאני. למעשה, רוב ימיה חיה אורלוף בפריז ואף קיבלה אזרחות צרפתית, ולכן ישנם הטוענים שאין לראות בה אמנית ישראלית. עם זאת היא הייתה קשורה לארץ, ראתה את עצמה ישראלית, ביקרה כאן לעתים קרובות ואף הציגה בתערוכות בארץ. אורלוף פיסלה דיוקנאות רבים של אמנים ואישים ישראלים, כגון הצייר ראובן, או המשורר **חיים נחמן ביאליק**, 1926, ואף יצרה כמה אנדרטאות הקשורות להיסטוריה הישראלית. © ר.מ.

מקורות:

Kofler, Hana (curator), **Chana Orloff, Line and Substance 1912-1968**, The Open Museum, Tefen 1993.

אלימה, ריטה (Alima, Rita) (2013-1932)

מוכרת רק בשם משפחתה אלימה. נולדה בנשר, ישראל, וגדלה בקריית חיים. ב-1951, בגיל 19, החלה ללמוד בבצלאל, אך עזבה לאחר שנה והתגייסה לשרות צבאי, מאחר שמרדכי ארדון טען כי היא לא תהיה ציירת וכי היא מבזבזת את זמנה. לאחר שירותה הצבאי למדה במחזור הראשון במכון אבני (1953-1957), ולאחר סיום לימודיה השתתפה בתערוכה של אמנים צעירים בחיפה וזכתה בפרס ראשון ברישום. ארדון, שהיה אחד השופטים, שמח להודות שטעה בשיפוטו לגביה. לאחר מכן נסעה ללמוד בפריז, שם שהתה בין השנים 1961-1965. כשחזרה ארצה השתתפה בתערוכות שונות של קבוצת עשר פלוס (+10).

אלימה היא אחת מאמניות ההדפס הבולטות בארץ. בשנת 1974 הצטרפה לסטודיו ברסטון לליתוגרפיה בירושלים. שנה לאחר מכן הקימה את סדנת ההדפס באגודת הציירים והפסלים בתל-אביב ועמדה בראשה בין השנים 1975-1978. מתחילת שנות ה-70 ואילך יצרה אלימה בעיקר הדפסים, בטכניקות שונות - בהן דפוס רשת, דפוס אבן ותחריט. בהדפסיה מופיעות צורות גדולות ופשוטות בצבעים עזים עם ניגודים חזקים, כמו למשל בהדפס הרשת **ללא כותרת**, 1970. בשנות השמונים החלו להופיע בהדפסיה נופים ועצים, ובשולי הדפים מסגרות בצבע כחול. לאחרונה חזרה לציור.

החל משנת 1978 לימדה בבית הספר הגבוה לציור בתל-אביב (שנוסד על-ידי אריה מרגושילסקי) ובין השנים 1978-1981 לימדה במכללה לאמנויות חזותיות בבאר-שבע. בשנת 1981 פיקחה על סדנת ההדפס במדרשה ברמת-השרון, והחל מ-1984 לימדה בבית הספר לאמנויות תלמה ילין בגבעתיים. ב-1987 זכתה ב"פרס אויגן קולב לגרפיקה אמנותית" מטעם מוזיאון תל-אביב. ב-2007 זכתה ב"פרס עידוד היצירה" מטעם משרד המדע התרבות והספורט. ב-2010 זכתה ב"פרס שרת התרבות והספורט" וב-2009 זכתה ב"פרס הקרן ע"ש נתה דושניצקי-קפלן" ובעקבות כך נערכה תערוכה מקיפה של עבודותיה במוזיאון תל-אביב. © ר.מ.

מקורות:

שפירא, יניב, **אלימה – בין מסגרת לחלון**, קט. תע., מוזיאון תל-אביב, תל-אביב, 2009

אפולו, בתיה (נ. 1946) (Apolo, Batia)

נולדה בעיר דואיסברג בהמבורן (Duisberg, Hamburg) שבגרמניה ועלתה ארצה עם משפחתה ב-1950. עוד בהיותה הבית הספר העממי התעניינה בציור בזכות המורה אברהם נתון, שהותיר בה רושם עמוק. בשנים 1960-1963 למדה בתיכון מקצועי "ויצ"ו צרפת" בתל-אביב (אז בנחלת יצחק), ומוריה היו רוברט בזה (ציור), משה רוזנטליס (רישום) ומשה ציפר (פיסול). לאחר שעזבה את בית הספר התיכון למדה במשך שנה ליתוגרפיה אצל דדי בן שאול בירושלים, ולאחר מכן למדה כשנה במכון אבני (יחד עם ביאנקה אשל ומשה גרשוני): ציור אצל יחזקאל שטרייכמן, רישום אצל אהרון ויתקין, תחריט אצל טוביה בארי ופיסול אצל משה שטרנשוס. היא הייתה חברה בקבוצת "עשר פלוס" (+10) והציגה אתם. היא התגלתה בסוף שנות השישים, כשהיא בראשית שנות העשרים לחייה, בתערוכת "העבודות הקטנות של אמני קבוצת +10 ואחרים" (גלריה גורדון, 20.10.66). בביקורת על התערוכה כתבה עליה מרים טל שהיא "מסמרת התערוכה".

יצירתה היא בעלת אופי נאיבי, נובעת מעולם פנימי עשיר ומלאה סמלים – חלקם אישיים לחלוטין, ואילו חלקם שאולים מעולמות ותחומים שונים כגון האמנות, הדת, המיסטיקה וההיסטוריה. ציוריה מזכירים מסורות ציור מסגנונות מוקדמים, כגון מסורת הציור הפלמי או הרנסאנס האיטלקי המוקדם, כמו למשל ביצירה **אני רוצה אבל בבית לא מרשים לי**, 1968. ביצירתה **מזרח** השתמשה גם בעיטורים יהודיים מסורתיים ושילבה פסוקים מתהילים ומן התפילה, המהללים את אלוהים ומבקשים שישמרנו מכל רע. בשנת 1972 נסעה להאג שבהולנד כדי ללמוד אנימציה בפר"י אקדמי, (האקדמיה החופשית, שבה, בדומה ל"גרנד שומייר", ניתנה האפשרות לכל תלמיד לבחור את מסגרת הלימוד או ללמוד כרצונו ללא כל מסגרת). לפרנסתה יצרה שם ליתוגרפיות ששלחה ארצה למכירה. ב-1983 עברה להתגורר בקיבוץ גונן, ובאותה תקופה השתלמה גם בהדפס בטכניקת האקוואטינטה שלמדה בתל-חי אצל **יצחק דה לנגה**. בשנת 1991 עזבה את גונן ומאז היא מתגוררת במצפה עמוקה בגליל העליון. בשנת 1993 למדה במשך שנה נפחות אצל אורי חופי בעין שמר, ושנה לאחר מכן נסעה לסנטה פה שבארצות הברית והתמחתה בנפחות אצל מורה אינדיאני. אך אין בידה האמצעים הטכניים והכלכליים להמשיך וליצור בתחום זה. היא עדיין מצוירת, אם כי לעתים רחוקות. לאחרונה עסקה שוב בהדפס, כאשר מגזרת נייר

מיניאטורית שיצרה עבור אוסף עמי וגבי בראון הוגדלה ושוכפלה בדפוס משי בתהליך מסובך של עשרות הפרדות צבע. © ר.מ.

מקורות:

כלב, בנו, **+10 קבוצת עשר פלוס – מיתוס ומציאות**, קט. תע., מוזיאון תל-אביב, תל-אביב, 2008.
מרקוס, רות (עורכת), **נשים יוצרות באמנות הישראלית 1920-1970**, סדרת מגדרים, הקיבוץ המאוחד, 2008.

אפרים-מרכוס, קטה (Ephraim-Marcus, Kaethe) (1970-1892)

עלתה ארצה מגרמניה בשנות השלושים, אך הייתה ציירת פעילה וידועה עוד בגרמניה. נולדה בברסלאו (Breslau), שם החלה ללמוד אמנות, ומאוחר יותר המשיכה את לימודיה בברלין, אצל האקספרסיוניסטים לוביס קורינת ומקס בקמן. בשנים 1916-1919 ציירה פורטרטים של פועלים ושל חבריה, שהיו אנשי רוח גרמנים. בשנת 1917 נישאה לד"ר יוסף מרכוס, שהיה אחד ממנהיגי התנועה הצייונית ומייסד תנועת הנוער "כחול לבן" (Blau Weiss) - תנועת נוער יהודית גרמנית שנוסדה ב-1912. בשנת 1920 פגשה בברלין את קטה קולביץ והושפעה ממנה ומהציירים האקספרסיוניסטים בכלל. בעצת הצייר האקספרסיוניסט אוטו מולר (Müller) נסעה לפריז ללמוד אצל אנדרה לוט וב"גרנד שומייר" (Académie de la Grand Chaumière), שם אימצה פלטת צבעים עשירים ומוארים יותר. בשנת 1928 התקבלה לאיגוד הציירים הגרמנים, ובשנת 1930 עברה לדיסלדורף והצטרפה ל"קבוצת הריין". אפרים-מרכוס ביקרה בארץ-ישראל פעמיים – בטקס יסוד האוניברסיטה העברית בשנת 1925 ובפתיחת משחקי המכביה ב-1932. במהלך ביקורה ציירה דיוקנאות של אנשי ארץ-ישראל וכן נופים מקומיים. בשנת 1933, בגלל עלייתו של היטלר לשלטון, עזבה עם משפחתה את גרמניה והיגרה לאנגליה, ומשם, בשנת 1934, עלתה לארץ-ישראל והשתקעה בירושלים, שם פתחה אכסניה בבית הכרם. אופי ציוריה בארץ היה שונה מסגנונה בגרמניה, והיא ציירה חיים אידיאליים בנוף כפרי, בפלטה צבעונית ומוארת, כמו בציור **גן הירק בעין גב**, 1935. בשנת 1943 הקימה את הסטודיו שלה בעיר העתיקה, אך גורשה משם על-ידי הבריטים בשנת 1947, והסטודיו נהרס כליל על-ידי פורעים ערבים, אשר שרפו את עבודותיה. בזמן המצור על ירושלים היא ציירה ציורי קרבות רבים, ובשנת 1948 פונו היא ומשפחתה לרמת-גן. בהמשך אפרים-מרכוס למדה פיסול אצל משה שטרנשווס והמשיכה לצייר ולפסל במקביל. אלא שציוריה ופסליה לא מצאו חן בעיני חיים גמזו, ובביקורת לתערוכתה ב"מקרא סטודיו", שהתפרסמה בעיתון **הארץ** ב-16.6.50, הוא טען כי: "מפגן כפול זה (של הצגת פיסול וציור מיצירותיה של אפרים-מרכוס) אינו מעלה את רמת האמנות הפלסטית שלנו". ולסיום גמזו אף גער: "22 תמונות. 12 פסלים. במובן הכמות יש כאן די והותר לתערוכה ראויה לשמה, אך במה שנוגע לאיכות! אכן, מדוע נחפזים כל החובבים הללו להציג כפרופסיונלים". זאת למרות שאפרים-מרכוס הייתה ציירת מוערכת וידועה עוד בגרמניה, אך נימה ביקורתית ופטרוניסטית זאת אפיינה באותן שנים את הביקורות על תערוכות נשים. אפרים-מרכוס לא הייתה שייכת לקבוצה כלשהי או לזרם מסוים. היו תקופות שעבודותיה שיקפו אווירה של מלנכוליה, בדידות וניכור. לעתים קרובות ציירה אמהות וילדים, נשים מבוהלות, נבוכות ובודדות המצויות בסביבה

מאיימת, כמו גם עולים חדשים ומעברות. במקביל נכללים בציוריה גם נושאים ארצישראליים טיפוסיים, כגון דייגים, חלוצים, ונופים של צפת, הכינרת והנגב. © ר.מ.

מקורות:

בר אור, גליה, **מבחר אמנות ישראלית מאוסף גבי ועמי בראון**, משכן לאמנות, עין חרוד, 2009.
מרקוס, רות (עורכת), **נשים יוצרות באמנות הישראלית 1920-1970**, סדרת מגדרים, הקיבוץ המאוחד, 2008.

אריון, רות (1999-?) (Arion, Ruth)

נולדה בברסלאו, גרמניה, למדה אמנות בבית הספר לאמנות ועיצוב בברסלאו, תולדות האמנות באוניברסיטה של ברסלאו ומאוחר יותר בבית הספר לאמנויות במינכן. היא התקבלה ל"באוהאוס", אך לימודיה הופסקו בגלל המצב הפוליטי. בשנת 1933 (או 1935 לפי טופס משרד החינוך) היא עלתה ארצה והתיישבה בקיבוץ גשר (אשדות יעקב), ובשנת 1936 עברה להתגורר בקיבוץ משמר העמק. ב-1935 למדה קרמיקה ופיסול אצל הדוויג גרוסמן ורודי להמן בחיפה. לאחר מכן למדה ב"בצלאל" עם לודוויג יונה, יעקב שטיינהרדט ומרדכי ארדון. ב-1948 סיימה אריון את לימודיה ועברה לגור בתל-אביב, שם למדה בקורס לרישום עם מרסל ינקו והושפעה מתפיסתו, לפיה יש לשלב אמנות ומלאכת יד זו עם זו. בשל כך למדה את טכניקת העבודה באמייל, והייתה הראשונה שציירה סגנון מופשט באמייל. היא גם פיתחה טכניקה מיוחדת של עבודות אמייל על נחושת וכסף. במקביל החלה אריון להתעניין בלימודי זן וביצורי זן, ובעקבות זאת למדה קליגרפיה ורישומי דיו סומי (Sumie) בהדרכת המאסטר הקוריאני Nug No Lee. ב-1954 התחתנה עם העיתונאי, המוזיקאי וחובב האמנות משה דגן, והשניים קבעו את ביתם בעין-הוד. ב-1960 למדה בשוודיה אמייל תעשייתי, ב-1962 יצאה לסיורים באנגליה, בשוודיה, בהולנד ובצרפת, וב-1970 שהתה בפריז ב-Cité internationale des Arts. אף על-פי שהציגה עוד ב-1950 בגלריה כץ בתל-אביב, מרבית תערוכותיה נערכו החל משנות השישים, כשהיא מציגה בתערוכות יחיד ובתערוכת קבוצתיות רבות בארץ ובחו"ל. אריון היתה אמנית רבת-תחומית העוסקת בציור בשמן, בפחם, באקריליק ובחומרים סינתטיים, בפיסול באמצעים מעורבים, ברישום בדיו סומי, וכן באמייל ובתכשיטים. © ר.מ.

מקורות:

מרקוס, רות (עורכת), **נשים יוצרות באמנות הישראלית 1920-1970**, סדרת מגדרים, הקיבוץ המאוחד, 2008.

אשל-גרשוני, ביאנקה (נ. 1932) (Eshel-Gershuni, Bianca)

נולדה בסופיה, בולגריה, ועלתה ארצה ב-1939. למדה במכון אבני אצל הפסל דב פייגין ואצל הציירים יחזקאל שטרייכמן, אביגדור סטימצקי ומשה מוקדי. בעלה הראשון היה טייס בחיל האוויר שנהרג במסגרת מבצע סיני. בשנות השישים, כשהייתה בת 33 והתגוררה עם בתה בבית אמה, נרשמה ללימודי פיסול במכון אבני בתל אביב ולמדה אצל דב פייגין, משה שטרנשוש ואחרים. שם הכירה את בעלה השני,

הפסל והצייר משה גרשוני, לו נשאה בשנת 1964. שניהם ילדו את האמנים ארם גרשוני ואורי גרשוני. ב-1966 השתתפה בתערוכה של קבוצת **עשר פלוס (+10)**, שעסקה במיניאטורות. במקביל ללימודי הפיסול למדה גם תכשיטנות, ובשנות השישים החלה ליצור תכשיטים בנחושת, בכסף ובזהב, ושילבה בהם מוטיבים פולקלוריסטיים. בשנות השבעים הפכו התכשיטים לפסלונים קטנים, שבהם שילבה כסף וזהב עם חומרים פלסטיים, נוצות ובובות פלסטיק קטנות. עבודות עמוסות וראוותניות אלה היוו ניגוד לסגנון ה"רזה" והמינימליסטי ששלט באותה תקופה. בשנות השמונים החלה ליצור סדרה של תכשיטים-אובייקטים שאותם כינתה "פטישים" (fetish), ואלה נראו כאביזרים המשמשים לכישוף שחור או לוודו – תיבות איפור ובהן חיות מפרווה, דמויות של חיות (עשויות פלסטיק) הנראות מתות או פצועות, צבועות באדום-דם, כפי שניתן לראות ביצירה **פרח נתתי לדני**, 1980. ביצירותיה שילבה חפצים מן המוכן (ready made), דימויים פולחניים נוצריים ופגאניים, וגם חומרים "נשיים", כגון פרווה, פרחים ונוצות, ובכך הביאה אשל-גרשוני את הקיטש עד אבסורד. רבות מעבודותיה עוסקות במלחמת המינים ובאישה כקורבן. בשנות התשעים יצרה דימוי של צב, כמייצג של נשים הנושאות על גבן את ביתן, הן כמשא שהאישה חייבת לשאת והן כמקום מחבוא. בעקבות משבר שעברה עם עזיבת בעלה החלה לעסוק בנושא הצליבה. מוטיבים נוצריים תמיד היו בעבודתה, בהשפעת המורשת הנוצרית שהכירה בבולגריה, אך בעבודותיה האחרונות עסקה יותר בדמות עצמה כנצלבת. לימדה באקדמיה בצלאל במחלקה לצורפות בין השנים 1986 ל-1997. מבין תערוכות היחיד שלה, יש לציין את התערוכות הבאות: 1977 - מוזיאון ישראל; 1985 - מוזיאון תל אביב; 1993 - אוניברסיטת חיפה; 1995 - גלריה שרה לוי, תל אביב; 2002 - מוזיאון תל אביב. גרה ברעננה בבית עמוס ביצירותיה, שהפך גם לסטודיו. ב-2009 זכתה ב"פרס מפעל חיים" מטעם משרד התרבות. © ר.מ.

מקורות:

גלדמן, מרדכי, **ויהי במראת הכסף, ביאנקה אשל גרשוני**, הקיבוץ המאוחד, תל-אביב, 2007.

בוגרשוב, מוסיה ורחל (1903-2000) (Bograshov, Mussia and Rachel)

מוסיה נולדה ברוסיה ועלתה ארצה עם הוריה ב-1906. אחותה הצעירה, רחל נולדה כבר בתל-אביב. זמן קצר לאחר מכן מתה אמן במהלך הריונה השלישי, והבנות נותרו יתומות. אביהן, ד"ר חיים בוגרשוב (1876-1963) שהיה ממייסדי גימנסיה הרצליה, התחתן בשנית. המשפחה גרה מאחורי הגימנסיה, ברחוב מונטפירוי 6 (היום מגדל שלום), ובחופשות הקיץ נהגו הבנות לבלות בעין גנים, אצל אחי אביהן, שם היה לו משק חקלאי. לאחר פרוץ מלחמת העולם הראשונה, נידון האב למוות על-ידי התורכים בגלל פעילות ציונית (אף כי הסיבה הרשמית הייתה שכלא נער ערבי) ונאלץ לברוח עם משפחתו לקהיר, שם פתח בית ספר עברי. כאשר איים הקונסול הרוסי בקהיר לגייס אותו לצבא, ברח המשפחה לברצלונה ואחר כך למדריד, שם חיו עד תום המלחמה, אז שבו בני המשפחה ארצה, והבנות השלימו את לימודיהן בגימנסיה הרצליה.

בשנת 1922 נסעו האחיות בוגרשוב לפריז. מוסיה למדה ציור אצל אמיל אותון פרייז (Emile-Othon Friesz) - צייר פוביסט ידוע, ואילו רחל נסעה כדי ללמוד חינוך בשיטת מונטסורי, ובנוסף

למדה ציור אצל הצייר ז'ול פסקן (Pascin) מאסכולת פריז. באותה תקופה למדו בפריז ציונה תג'ר, חברתן הקרובה של האחיות, וחנה אורלוף, מכרה של המשפחה. לפרנסתה עבדה מוסיא אצל מארי ואסילייבה (Vassilieva), ציירת, פסלת ומעצבת תיאטרון רוסייה, שהתפרנסה מיצירת בובות, אותן מוסיא הייתה צובעת. את יצירותיה הציגה מוסיא בסלונים בפריז, הן בסלון העצמאיים והן בסלון הסתיו, ושמה מופיע באנציקלופדיה לאמנים צרפתיים *Bénézit* (תחת הכותרת "אסכולה פלשתינאית"). היא העריצה את ההרמוניה הצבעונית בציור הצרפתי, ומעל לכל את סזאן. למרות ששהתה בפריז בתקופה שבה התפתח הסוריאליזם, תפיסתם לא עניינה אותה כלל, וסגנונה קרוב לאימפרסיוניזם ולפוביזם. כשחזרה ארצה הציגה בתערוכות שהתקיימו בצריף ה"אהל", בשנים 1926 ו-1927, ובתערוכת "מגדל דוד". ב-1928 התחתנה עם הרופא ברוך מני, יליד חברון שלמד בברלין וחזר ארצה. היא הצטרפה לבעלה שנסע לעבוד בקהיר ושם חיו עד 1948. במשך הזמן איבדה בוגרשוב את הדחף לצייר והפכה ל"ציירת של סופי-שבוע", למרות כישרונה הרב. אחותה רחל ציירה עוד פחות: בתחילת שנות השלושים למדה עם זריצקי, אך לאחר נישואיה ב-1938 לצייר אריה אלואיל נולדו לשניים שלושה ילדים, ורחל התמסרה לגידולם וציירה רק לעתים רחוקות. אני מניחה שאחת הסיבות לכך נבעה מן העובדה שבעלה היה "הצייר" בבית. עובדה זאת, לצד עיסוקיה כאישה נשואה וכאם שלא הותירו לה זמן פנוי, דיכאו את יצירתה. © ר.מ.

מקורות:

מרקוס, רות (עורכת), *נשים יוצרות באמנות הישראלית 1920-1970*, סדרת מגדרים, הקיבוץ המאוחד, 2008.

בינדר, צילה (1919-1987) (Binder, Zila)

נולדה בעיר ווילנה, פולין, ועלתה ארצה עם משפחתה בשנת 1933, בהיותה בת 14. עוד בפולין היה לאביה וסבה בית מלאכה לכריכת ספרים, וכאשר עלו ארצה פתח אביה בית מלאכה דומה ועם מותו ב-1941 המשיך אותו אחיה אברהם בינדר (שאח"כ פרש מעבודתו והיה צייר). לכן היה לצילה קשר עמוק לספרים ואין זה מקרה שבראשית דרכה האמנותית נודעה יותר כמאיירת ספרים, במיוחד ספרי ילדים, וגם מאירת כרזות, הן כרזות בשירות המדינה והן כרזות להצגות תיאטרון. בנעוריה היתה חברה ב"שומר הצעיר", בגדוד "עין שמר" יחד עם חברים שהפכו אח"כ למפורסמים בתחום התיאטרון והכתיבה, כמו שמואל בונים, בנימין גלאי, משה שמיר ועוד. מאוחר יותר ישבה עם אותם חברים בבית הקפה המפורסם "כסית" שבו נהגו לבלות אנשי הבהמה מתחום הספרות והתיאטרון. שם פגשה במשורר נתן אלתרמן (שהיה נשוי לשחקנית רחל מרכוס) והתאהבה בו והם הפכו לנאהבים. היא שמרה לו את אהבתה עד ליום מותה.

בינדר מעולם לא עזבה את תל-אביב וחייה התנהלו בין התחום הצר של שדרות חן לרחוב דיזנגוף. היא היתה צנועה מאד ושקטה, אך אהודה על כל חברה, רובם אנשי רוח ואמנות מבאי "כסית", וזכורה על ידם כמי שישבה שם כל הזמן בצלו של אלתרמן ורשמה. אך בינדר לא רק רשמה ואיירה אלא גם ציירה בצבעי שמן ופנדה ובאקוורל. ב-1950 הציגה את ציוריה ב"מקרא סטודיו"; ב-1963 הציגה ב"בית

האמנים" בתל-אביב (ברחוב אלחריזי); והתערוכה האחרונה בחייה התקיימה ב-1968 בגלריה ע"ש צ'מרנסקי בתל-אביב. על אף שאיוריה לספרים מוכרים וידועים מאד, ציורי הצבע מוכרים פחות, ולמרות שהציגה בכמה תערוכות, הביקורת מיעטה להתייחס אליה כאל ציירת. לאחר מותו של אלתרמן ב-1971 הפסיקה לצייר והחלה לדעוך. לאחר מותה ערך לה אחיה, אברהם בינדר, תערוכה בגלריה "גלאי" ורוב ציוריה נמכרו במחירים סמליים. עבודותיה התפזרו עוד בטרם צולמו ותועדו כראוי. היא הורישה את נכסיה וציוריה לרשות מוסד אלתרמן, שהיום הוא חלק ממרכז קיפ לחקר הספרות העברית באוניברסיטת תל-אביב. כיום מצויים רוב הציורים במשכן לאמנות בעין חרוד. © ר.מ.

מקורות:

ורשבסקי מיכל, **צילה בינדר – ציירת**, עבודה סמינריונית המצויה בתיק אמן ב"בית ציפר".
שמיר, משה, **צילה בינדר רישומים וציורים**, הקיבוץ המאוחד, תל-אביב, 1989.

בן-דב, חנה (1919-2008) (Ben-Dov, Hanna)

נולדה בירושלים, בתו של הצלם יעקב בן דב שהקים את המחלקה לפוטוגרפיה בבצלאל. בסוף שנות השלושים החלה ללמוד בבצלאל, ובמיוחד התקשרה למרדכי ארדון, שהפך ברבות הימים לאחד מידידיה הקרובים. בהמשך למדה בלונדון, אצל הצייר יעקב אדלר ובבית הספר לאמנות קמברוול (Camberwell College of Arts). ב-1948 עברה לפריז והושפעה מאסכולת פריז. השפעה זו ניכרת במיוחד בציורי טבע דומם, אם כי האור הזוהר והצבעוניות בציוריה הם יותר ישראליים. במקביל גם למדה אצל ברנקוזי, שמשך אותה לעבר ההפשטה ואכן בהשראתו עברה לצייר בסגנון מופשט, כפי שניתן לראות בציור **ללא כותרת**. הציגה בתערוכות יחיד ובתערוכות קבוצתיות בפריז ובארצות אחרות באירופה. ב-1954 הציגה לראשונה בישראל, בגלריה צמרנסקי בתל-אביב, ובשנת 1970 הציגה בתערוכת יחיד במוזיאון ישראל בירושלים. בן דב חיתה בפריז ולא לקחה חלק בהתפתחות האמנות הישראלית, למרות שתמיד ראתה עצמה כקשורה לישראל והגדירה את עצמה כאמנית ישראלית-ירושלמית. © ר.מ.

מקורות:

מרקוס, רות (עורכת), **נשים יוצרות באמנות הישראלית 1920-1970**, סדרת מגדרים, הקיבוץ המאוחד, 2008.

ערמון אזולאי, אלי, "הציירת חנה בן דב, 1919-2009", מוסף גלריה, **הארץ**, 8.3.2008.

בנטוויץ, מוריאל (1889-1981) (Bentwich, Muriel)

אחת הציירות המוקדמות בארץ בתקופת הישוב. נולדה בלונדון, והייתה בת למשפחה ציונית ליברלית, מתקדמת וחובבת אמנות. כל בני המשפחה, כולל הנשים, עסקו בתחום כלשהו באומנויות השונות, ביניהם הציירים לבית סולומון: רבקה (1832-1886), אברהם (1842-1862) ושמעון (1840-1905). אחת מאחיותיה היא תלמה ילין, צ'לנית ידועה שעל שמה נקרא בית הספר לאמנות. לאחר לימודיה בבית הספר לאמנות סנט ג'ונס וודס (1906), מוריאל בנטוויץ' המשיכה את לימודיה בלונדון בשנים 1914-1909, בבית הספר לאמנות סלייד (Slade School of Art). לאחר שכבר ביקרה בישראל ב-1914

חזרה ועלתה ארצה בשנת 1919. אחותה, ניטה לנגה, בנתה את ביתה בזיכרון יעקב עוד בשנת 1913, בית שבו התגוררו גם מוריאל בנטוויץ ובעלה, ברנרד מושנזון, החל משנת 1953. עצמאותה כאישה-ציירת הייתה יוצאת דופן באותם הימים, ולמרות סגנון הציור המיובא שאפיין אותה - היא ציירה נופים במסורת ציורי האקוורל של הנוף האנגלי - ניתן לכנות את ציורה "ארץ-ישראלי", כיוון שעסקה בנוף המקומי ולא בנוף קדומים דמיוני, מעין אידיאליזציה תנ"כית בסגנון בצלאל. זאת ניתן לראות בציורה **הדר הכרמל**, 1920, (צבעי מים על נייר, 36X26 ס"מ, אוסף מוזיאון ישראל, ירושלים). את המסורת האמנותית של בני משפחת סולומון-בנטוויץ המשיכה הציירת רחל בנטוויץ-שביט (נ. 1923), שהחלה לבלוט בשנות השבעים, הייתה ממייסדות קבוצת "**אקלים**", כיהנה כיו"ר **אגודת הציירים והפסלים של ישראל** (עד שנת 2005) וממשיכה ליצור עד היום. הסטודיו שלה היה ממוקם שנים רבות בבית דודתה, מוריאל בנטוויץ, כחלק מאחוזת לנגה בזיכרון יעקב. © ר.מ.

מקורות:

מילר, אירית (אוצרת), **מוריאל בנטוויץ', ציורים**, קט. תע., מוזיאון מאנה כץ, חיפה, 1997.
מרקוס, רות (עורכת), **נשים יוצרות באמנות הישראלית 1920-1970**, סדרת מגדרים, הקיבוץ המאוחד, 2008

בן שלום, שולמית (נ. 1934) (Ben-Shalom, Shulamit)

נולדה וגדלה במושב חרות בגוש תל מונד. בין השנים 1951-1954 למדה בסמינר למורים ולגנות בגבעת השלושה, ובשנתיים האחרונות ללימודיה בסמינר, מ-1953 ועד 1957, החלה ללמוד במקביל במחזור הראשון של **מכון אבני** (לאחר שבית הספר של ההסתדרות הפך למכון אבני) שם הייתה תלמידתו של הפסל משה שטרנשוס. ב-1957 הציגו בוגרי המכון את עבודותיהם במוזיאון תל-אביב (אז בבית דיזנגוף). אספן אמריקאי רכש אחת מעבודותיה, וכך התאפשרה נסיעתה לפריז. לדבריה, האספן הופתע לגלות שהשם ש. בן שלום הוא שם של אישה, כי סבר שהפסל נוצר על-ידי גבר. בשנים 1957-1960 למדה בבית הספר לאמנויות יפות בפריז, *École des Beaux Arts*, בתחילה בסטודיו לעבודת חמר של יאנסס (Yansses) ובהמשך בסטודיו לעבודות עץ ואבן של קולאמרני (Colamarini). בשנת 1960 חזרה ארצה, אך ב-1963 שבה לפריז, ובעזרת מלגת לימודים שקיבלה ב-1964 ממחלקת התרבות של הקונסוליה הצרפתית בתל-אביב המשיכה לעבוד בסטודיו לעבודות עץ ואבן של קולאמרני. בפריז הציגה במספר תערוכות קבוצתיות ובסלון "הפיסול הצעיר" במוזיאון רודן, ואף זכתה בארבע תעודות הצטיינות. בשנת 1966 חזרה מפריז ארצה.

השלב השני של יצירתה החל עם שובה ארצה. כיוון שלא היה ברשותה מקום מתאים לפיסול בעץ או באבן החלה ליצור בברונזה, פסלים קטנים בשיטת "השעווה האבודה" (עיצוב ישיר של לוחות שעווה ללא מודל קודם מחמר), ויצקה את הפסלים בעצמה. פסליה מאותה תקופה הם בעלי חומריות אקספרסיבית ונראים מקופלים, מעוותים ולעתים גם קרועים ובעלי קצוות חדים, כגון בפסל **טורסו יושב**. לדבריה, היא הושפעה מאוד ממלחמת ששת הימים וביטאה את כאבה בפסלים אלה. בשנת 1969 קיימה תערוכת יחיד ראשונה בגלריה "מבט" בתל-אביב, ובין המבקרים ששיבחו את עבודותיה היו גם רן שחורי ומרים

טל. טל מציינת את ההשראה וגם את הטכניקה של הפסלת, שזו לה תערוכת היחיד הראשונה. מסיבות כלכליות ובשל אילוצים שונים שינתה במשך השנים את סגנון פסליה, בהתאם ליכולתה הכספית ועל-פי החומרים שאתם עבדה. בשנת 1979 למדה את טכניקת תחריט הנחושת אצל דן קריגר בסדנת בית האמנים בתל-אביב, ובהמשך יצרה כמה סדרות של הדפסים. בתחילת שנות השמונים החלה לעבוד בטרקוטה וביציקות אבן ובטון. בהמשך, בתחילת שנת 1982 החלה ליצור פסלים משילובי אבנים שחיפשה ומצאה בטבע, מחוברות בחוטי ברזל בקומפוזיציות שונות שחלקן יוצרות אסוציאציות מיניות (כגון פאלוס ואשכים). שולמית בן שלום אוהבת לחבר ולפרק: גם את עבודות הטרקוטה שלה היא יוצרת לפעמים מחלקים הניתנים לפירוק ולחיבור בצורות שונות. בתחילת שנת 1990 עברה מצורות מלאות ומסיביות לרישומים בחלל בעזרת חוטי נחושת וברזל, לעתים בשילוב רשתות שקופות ממתכת (רשת חלונות ורשת לולים). מתוך כך פנתה ב-1995 לעבוד עם חומרים מזדמנים.

היא הרבתה גם לרשום (למעשה החלה לרשום עוד בשהותה בפר"ז, אך במשך השנים התאהבה במדיום זה יותר ויותר), והקו שברישום השפיע גם על הפיסול: הוא מופיע כחריטות קוויות ביציקות האבן והבטון המסיביות וכמובן גם בפסלים הקוויים מחוטי הנחושת והברזל – רישומים בחלל. בן שלום השתתפה בתערוכות קבוצתיות רבות. לימדה בתיכון מקצועי ויצ"ו-צרפת בתל-אביב (1966-1980), במכון אבני (עד 1985), מכון בת-ים לאמנות (1985-1990) וכן בסדנה לעצוב ולאדריכלות של פרנקל (1990-1994). כמה מתלמידיה היו לפסלים מוכרים ומצליחים. © ר.מ.

מקורות:

מרקוס, רות (עורכת), **נשים יוצרות באמנות הישראלית 1920-1970**, סדרת מגדרים, הקיבוץ המאוחד, 2008

בק, עליזה (1974-1884) (Bek, Aliza)

נולדה בהמבורג, גרמניה, למשפחה אמידה שלא תמכה ברצונה להיות אמנית, אך למרות זאת היא החלה לצייר בגיל 17 והתמידה. בק למדה לימודי אמנות בגרמניה, פריז ופראג וסיירה באיטליה במטרה לראות יצירות אמנות במוזיאונים ובאוספים שונים, לפני שעלתה ארצה ב-1938 (או 1939). גרה בתל-אביב, הייתה אחת החסידות הראשונות של יצחק דנציגר, שקיבץ סביבו קבוצת אמנים "כנענים", רובם יוצאי גרמניה (כך כונו אמנים, סופרים ואנשי רוח, שפעלו בסוף שנות השלושים ובשנות הארבעים וחיפשו את השורשים הישראליים לא בתרבות היהודית הגלותית, אלא בתרבות הכנענית הקדומה). בק ציירה בסגנון נטורליסטי ואימפרסיוניסטי, בצבעים רעננים ועליזים. היא ציירה בקיבוצים ואהבה במיוחד את העיר העתיקה בירושלים, אך ציירה גם את מראות תל-אביב הקטנה וכן דיוקנאות של נשים וילדים. היא הציגה בתערוכות קבוצתיות בשנות הארבעים ובשנת 1945 קיבלה את "פרס דיזנגוף" על תמונת נוף תל-אביב. בביקורת שכותב עליה גמזו בעיתון **הארץ** ביום 14.7.50, הוא משווה בין ציוריה שנעשו בחו"ל (הנראים לו מלוכדים יותר) בהם שולט היסוד הגרפי, לעומת הציורים המאוחרים שנעשו בארץ ובהם בולטת צבעוניות אקספרסיוניסטית יותר. לדבריו, הציירת אינה חדשנית ונועזת, אך אינה מתיימרת להיות כזאת. "היא מציירת כלבבה... היא מציירת בפשטות, בצניעות, בלי להעפיל לגדולות, מתוך רצון

לעשות פורטרט נאה בלי לעשות כל ויתור לאמת. לאמת שלה". בשנת 1957 הציגה במוזיאון תל-אביב תמונות שמן ואקוורלים. במאי 1964, במלאות לה 80 שנה, נערכה לכבודה תערוכה בבצלאל. © ר.מ.

מקורות:

מרקוס, רות (עורכת), **נשים יוצרות באמנות הישראלית 1920-1970**, סדרת מגדרים, הקיבוץ המאוחד, 2008.

ברגנר, אודרי (נ. 1927) (Bergner, Audrey)

נולדה בסידני, אוסטרליה, למדה בבית הספר לאמנות ליד הגלריה הלאומית במלבורן, ועלתה ארצה ב-1951 יחד עם בעלה, הצייר יוסל ברגנר. השניים התיישבו בצפת וציירו את נופיה. באותה תקופה ציירה אקוורלים בכתמים חופשיים. ב-1957 השתקעו בתל-אביב. בשנות השישים החלה לצייר בצבעים עזים ועל בדים גדולים את הנגב ואת הבדווים החיים שם. היא תיארה את לבושם, את אורח חייהם ואת עדרי הצאן שלהם. צורות האוהלים והלבוש הבדווי השפיעו מאוד על יצירתה המופשטת, ואף שאיבדו את הדמיון הפיגורטיבי ניתן לזהותם בציוריה. בשנת 2002-3, החלה ברגנר את סידרת ציורי ה"ציפורים", אשר הוצגו לראשונה במלבורן, אוסטרליה, ב-2004, ואח"כ בגלריה ברנרד בתל-אביב ב-2007. גם בהם ניתן לראות את הצבעים העזים ואת הנטייה להפשטה, על אף שניתן לזהות את נושא הציור.

ברגנר גם מאירת ספרים, ובמשך שנים רבות עיצבה תפאורות ותלבושות בתיאטרות "הבימה", "הקאמרי" ו"ידישפיל", במיוחד להצגות של הבמאי שמואל בונים ושל המחזאי-במאי ניסים אלוני, מגדולי המחזאים הישראלים, שניהם חברים קרובים שלה ושל בעלה. © ר.מ.

מקורות:

מרקוס, רות (עורכת), **נשים יוצרות באמנות הישראלית 1920-1970**, סדרת מגדרים, הקיבוץ המאוחד, 2008.

ברגר, ג'ניה (1907-2000) (Bergner, Genia)

נולדה בחראקוב, אוקראינה (על פי מקורות אחרים נולדה ב-1910), ושם למדה פיסול. ב-1925 למדה ציור בברלין, וב-1926 עלתה ארצה, אך שבה לברלין ולמדה שם בין השנים 1930-1933 באקדמיה המלכותית לאמנות. בין 1935 ל-1937 למדה בפריז ב"גראנד שומייר". ברגר נישאה ליהודה גבאי, שחקן בתיאטרון "האהל" ומייסד מוזיאון התיאטרון בתל-אביב. בשנות השישים החלה לעבוד בקרמיקה ויצרה פסלים ותבליטים נמוכים וצבועים, בגישה נרטיבית ודקורטיבית מאוד. בשנת 1962 הציגה תערוכת יחיד במוזיאון תל-אביב, שם בלטו, לצד כמה ציורי שמן, עבודות בקרמיקה שיצרו אסוציאציה עם ציור מצרי ואשורי וכן עם איורי ספרים מימי הביניים, זאת בשל הפשטות והפרימיטיביות המכוונת בעיצוב הצורני ואף בזכות הצבעים החיים שאפיינו את העבודות. עם זאת, עיסוקה העיקרי של ברגר היה בעיצוב תפאורות להצגות בתיאטרות "הבימה" ו"האהל". היא הייתה אחת ממייסדות כפר האמנים עין-הוד, וזכתה בפרסים רבים, בהם "פרס שר החינוך והתרבות" ב-1971 ו"פרס אגודת מעצבי הבמה" ב-1984.

© ר.מ.

מקורות:

ברגר ג'ניה, **ג'ניה ברגר – אלבום**, הוצאת אמנים מאוחדים, 1977.
 ברגר ג'ניה, **ג'ניה ברגר – עבודות לתיאטרון**, שפיר, 1994.
 מרקוס, רות (עורכת), **נשים יוצרות באמנות הישראלית 1920-1970**, סדרת מגדרים, הקיבוץ המאוחד, 2008.

ברלין, מרים (Berlin Miriam) (1974-1888)

נולדה בסנט-פטרסבורג וב-1921 הגיעה לתל-אביב עם בעלה, האדריכל יוסף ברלין. עוד קודם פגשה בסנט-פטרסבורג את הפסל נחום אהרונסון, שהוזמן לשם מפריז כדי לפסל את דיוקנו של רספוטין. אהרונסון העריך את כישרונה והציע לה ללמוד בפריז, אך בגלל המהפכה הבולשביקית נשארה ברוסיה ולמדה אצל הפסל היהודי מיכאל בלוך. ב-1923, שנתיים לאחר עלייתה ארצה, נסעה ללמוד ברומא ובבריסל. בשובה פיסלה דיוקנאות של אישים ישראלים, כגון דיוקן המשורר **חיים נחמן ביאליק** (1933) ודיוקן ראש העיר תל-אביב, **מאיר דיזנגוף** (מקום הפסל אינו ידוע), או דיוקן **אברהם שפירא** (ראש "השומרים" בישוב היהודי). שני הפסלים הראשונים הוצגו בביתן הארצישראלי בתערוכה הבינלאומית בפריז ב-1937, זכו שם לשבחים רבים. סגנונה של ברלין היה שמרני מאוד ונע בין ריאליזם אקספרסיבי, במיוחד בדמויות הטיפוסים השונים כגון **תימני** (1937), ועד לריאליזם בעל צורות מבניות גיאומטריות. © ר.מ.

מקורות:

מנור, רות (אוצרת), **נחום אהרונסון, מרים ברלין**, קט. תע., מוזיאון יד-לבנים לאמנות, פתח-תקווה, 2001.

ברלינסקי, טובה (Berlinsky Tova) (2002-?1922)

נולדה בפולין (ע"פ מאיר רונן נולדה בשנת 1915 ולא 1922, כפי שמצוין במקורות אחרים) ועלתה ארצה בשנת 1938. היא החלה לצייר רק בגיל 38, לאחר קריירה קצרה כשחקנית התיאטרון "הקאמרי" בתל-אביב. בשנים 1953-1957 למדה בבצלאל בשיעורי ערב אצל שלמה ויתקין. בין השנים 1957-1959 למדה בפריז אצל אנדרה לוט, שם הושפעה גם מסגנון האקספרסיוניזם המופשט. ציוריה משנות השישים מראים השפעה של נוף ילדותה באושוויץ שבפולין, שאותה זכרה דווקא כעיר יפה וכזיכרון של נוף ילדות אידילי, אף שכל משפחתה אבדה בשואה. בין השנים 1960-1973 המשיכה לצייר בסגנון מופשט עם השפעה של ציורי ילדים, וסגנונה נטה למופשט עם צבעים קונטרסטיים וקווי מתאר שחורים. בציוריה מן התקופה מופיעות גם דמויות מטושטשות הרומזות על בני משפחתה שנספו בשואה. אך רק בשנות השבעים החלה להתמודד באופן ישיר עם נושא השואה. ציוריה הפכו מופשטים יותר ויותר ונראו בהם אזורי צבע גדולים יותר. בשנות השבעים, בהשפעת מלחמת יום כיפור, הופכים הצבעים מתונים ומונוכרומיים יותר, אך כתמי הצבע הולכים וגדלים ומתפשטים לכל שטח הפנים של הציור. ברלינסקי

הרבטה לצייר חלונות סגורים ונופים הנראים דרך תריסים מוגפים. הנופים נראים שרופים ומעושנים, ושורה בהם אווירה של דיכאון ושל מוות.

עם תחילת מלחמת לבנון ב-1982 חזרת דמות האדם לציוריה. ב-1984 חזרה לראשונה לפולין כדי להתמודד עם "אשוויץ של מחנות הריכוז", ומאז, לדבריה, לא ציירה יותר נופים. אך למרות דבריה, בשנות התשעים ציירה סדרה של נופי העיר בפסטלים, ובהם עצי ברוש, האופייניים לבתי הקברות בירושלים ומסמלים עצב ואבל. לעתים פרחים צבעוניים בולטים על הרקע המונוכרומי. בסדרה נוספת ציירה ברושים הצומחים מתוך אדמה חרוכה וסלעים הנראים כאבני מצבה, בהשראת הסכסוך בין יהודים לערבים. לאחר מכן חזרה לצייר פְּדי פרחים ונופים, כמעין פסק זמן בין הנושאים הכואבים, ובין השנים 1995-2002 ציירה פורטרטים של בני משפחה שנספו בשואה, כמו למשל הציור **דיוקן משפחתי**, 1998. בשנת 1963 זכתה ב"פרס ירושלים לציור ולפיסול על שם א. ארסט". בשנת 2000 זכתה ב"פרס ע"ש מרדכי איש שלום" על מפעל חיים ותרומה מיוחדת לאמנות. היא הציגה תערוכות רבות בארץ ובח"ל, ביניהן - במוזיאון חיפה לאמנות חדשה, במוזיאון הרצליה ובמוזיאון ישראל. בשנות השבעים הייתה חברה בקבוצת "אקלים" - מתוך תחושה של זהות ישראלית, אותה רצתה לבטא ביצירתה. התגוררה ועבדה בירושלים. © ר.מ.

מקורות:

מרקוס, רות (עורכת), **נשים יוצרות באמנות הישראלית 1920-1970**, סדרת מגדרים, הקיבוץ המאוחד, 2008.

Ronen, Meir, "Back from Abstraction", *The Jerusalem Post*, 12.4.2002.

ברנקופף, אלן (1904-?) (Brankopf, Ellen)

נולדה בהאנובר, גרמניה, ולמדה פיסול באקדמיה בברלין. ב-1928 עבדה כאוצרת בגלריה גדוק (Gedok) בהאנובר ומאוחר יותר עברה להתגורר בשוויץ ואח"כ באיטליה. ב-1933 למדה פיסול אצל יעקב לוצ'נסקי, וב-1936 עלתה ארצה, השתכנה בירושלים, פיסלה ולימדה פיסול. ב-1947 הציגה בתערוכה במוזיאון תל-אביב. בשנים 1960-1962 הוזמנה מספר פעמים לגרמניה כדי ליצור שם פסלים. © ר.מ.

מקורות:

עפרת, גדעון, **מקורות הפיסול הארצישראלי, 1906-1939**, הרצליה: מוזיאון הרצליה, 1990.

ברנר, צפורה (1930-2010) (Brenner, Zipora)

נולדה ברוסיה, אך עלתה ארצה כתינוקת בשנת 1923. בשנים 1944-1945 למדה אצל אבני ואח"כ ב"סטודיה" אצל יחזקאל שטרייכמן, אביגדור סטימצקי ומרסל ינקו. בשנת 1945 קיימה תערוכת יחיד בגלריה כ"ץ בתל-אביב, אך החלה להציג בצורה מסודרת בארץ ובח"ל רק בשנות החמישים. מאז 1952 היתה חברה באגודת הציירים והפסלים של ישראל והשתתפה בכל תערוכותיה. בשנת 1955 הציגה בתערוכת יחיד במוזיאון תל-אביב, שם עבדה כמזכירת המוזיאון בשנים 1951-1964. בביקורת על

תערוכת יחיד נוספת במוזיאון תל-אביב (ביתן הלנה רובינשטיין) ב-1961, טען יואב בראל כי ברנר "נכנסה ל'טרה אינקוגניטה' של הציור המודרניסטי" בעודה נושאת על גבה מטען כבד מדי של מושגים ותפיסות של הציור המסורתי.

במהלך שנות פעילותה יצאה ברנר למספר סיורי השתלמות: לצרפת (1954-1955), לאיטליה ולספרד (1975) ולארצות הברית (1980), ובין 1972-1973 בילתה שנה בסיטה (Cité internationale des Arts) בפריז. החל מ-1970 היתה חברה בקריית-האמנים בצפת ואף שימשה כיושבת ראש משך כמה שנים. בציוריה ניכרת השפעה צרפתית, אך גם קשר לנופים ולצבעים ים-תיכוניים, כמו בציור **תחרות בכנרת**. ברנר אהבה לצייר את נופי נווה-צדק, ויפו, אך גם נופים הרריים של צפת וירושלים. הנשים בציוריה שקטות ומופנמות. בשנת 1980 יצאה בשנית לארצות הברית והציגה בשתי תערוכות יחיד בניו-יורק ובווינגטון. בעקבות מלחמת יום כיפור יצרה סדרת קולאז'ים שבהם ביטאה זעזוע מהמלחמה. ב-2002 הוכתרה כיקירת העיר תל-אביב. © ר.מ.

מקורות:

בראל, יואב, "תערוכות בתל-אביב", **הארץ**, 20.10.61, מרקוס, רות (עורכת), **נשים יוצרות באמנות הישראלית 1970-1920**, סדרת מגדרים, הקיבוץ המאוחד, 2008.

גומפרץ-ביאטוס, לילי (-1914?) (Gomperz-Beatus, Lilly)

נולדה במנהיים, גרמניה. למדה בפרנקפורט, במינכן, בברלין, בציריך ובפריז. ב-1933 עלתה ארצה והתיישבה בחיפה. זכתה ב"פרס דיזנגוף". אין פרטים נוספים. © ר.מ.

מקורות:

עפרת, גדעון, **מקורות הפיסול הארצישראלי, 1906-1939**, הרצליה: מוזיאון הרצליה, 1990.

גרונדיג, לאה (1978-1906) (Grundig, Lea)

נולדה בדרזדן, גרמניה, למשפחת לנגר. ב-1926 החלה ללמוד שם באקדמיה לאמנות, ובאותה שנה נרשמה כחברה במפלגה הקומוניסטית. בשנת 1928 נישאה לצייר הנס גרונדיג (1901-1958), שלא היה יהודי, אך המשותף ביניהם היה רב: שניהם היו קומוניסטים ופעילים חברתיים, שניהם סבלו בגלל דעותיהם הפוליטיות, נחקרו ואף נעצרו. ציוריה בשנות השלושים, שעסקו בנושאים חברתיים ופוליטיים וחשפו את הפן הנאצי של גרמניה, התאפיינו בסגנון ריאליסטי ואקספרסיוניסטי. היו שהתייחסו לרישומיה כאל ציורי תעמולה והשוו אותה לקתה קולביץ, שאותה העריצה. עם זאת, בניגוד לקולביץ, לא היה בציוריה של גרונדיג שמץ של רומנטיות או הרואיות. ב-1933 רכשו בני הזוג מכונת דפוס והחלו להדפיס את יצירותיהם בעצמם. בין 1933-1938 יצרה לאה כ-150 הדפסים והנס יצר כ-80 נוספים. בעקבות חוקי נירנברג הפך הנס, ארי הנשוי ליהודיה, לאויב הרייך השלישי. ב-1940 הוא נכלא במחנה הריכוז זקסנהאוזן. (במקור אחר, במאמר של עליס בליטנטל, נטען כי במלחמת העולם השנייה היה כלוא במחנה שבויים ברוסיה וכי כתוצאה מכך חלה בשחפת).

לאחר המלחמה נודע ללאה גרונדיג שהנס מת ובאותה שנה (1940) גורשה מגרמניה בגלל דעותיה הפוליטיות ועלתה ארצה במסגרת עלייה ב', אך ספינתה נתפסה על-ידי הבריטים. יחד עם יתר הנוסעים הועברה לספינה "פאטריה" שטבעה, אך ניצלה והועברה עם הניצולים האחרים למחנה בעתלית, שם רשמה בסגנון אקספרסיוניסטי את סבל האנשים סביבה. ציוריה עסקו במצב האנושי האוניברסאלי וכמו בישרו את מה שהתרחש בגרמניה הנאצית, עוד לפני שכל העולם חזה במראות. בשנת 1941 השתחררה וב-1942 יצרה סדרה חדשה של הדפסים שבמרכזם עמד נושא השואה. בשנת 1946 הציגה גרונדיג במוזיאון תל-אביב וב"בצלאל" את סדרת הציורים מהמחנה בעתלית וכן ציורים שציירה לאחר עלייתה. בארץ הפכה לציירת מוכרת, לימדה ציור ואף פרסמה ספרים של רישומיה, כגון **בגיא ההריגה** (בהוצאת הקיבוץ המאוחד, 1944) **ועצים מדברים**, (בהוצאת הקיבוץ המאוחד, ללא תאריך, כנראה בשנות ה-40) וכן איירה ספרים של אחרים.

בשלב מסוים נודע לה כי בעלה חי, ולאחר התלבטויות רבות עזבה את הארץ ב-1949 והתאחדה אתו, ובגלל שיבתה לגרמניה היו בארץ היו שראו בה בוגדת. באותם ימים ניהל בעלה את האקדמיה לאמנות בדרזדן, והיא השתלבה שם כמורה לגרפיקה ולציור, עד 1967, והייתה האישה-מרצה הראשונה. את סגנונה שנותר אקספרסיוניסטי ניתן לראות בהדפס **דיוקן הנס גרונדיג**, 1959. בגין הנתק ששרר בין גרמניה המזרחית למערבית, כלל לא הכירו במערב את יצירתה, אך ב-1992 הוצגו יצירותיה בתערוכה בלייצ'סטרשייר באנגליה, וב-1997 נערכה לכבודה תערוכת יחיד גדולה ב-Landengalerie בברלין, אשר מאוחר יותר עברה לגלריה סנט אטיין בניו-יורק. בעקבות תערוכה זו נכתב הספר של פרידריך רות (Rothe). © ר.מ.

מקורות:

בליטנטל, עליס, "לאה גרונדיג, לצייר את הנרדפים", **מעריב**, ספרות, אמנות, ביקורת, 10.7.81
 Roth, Friedrich, Hildegard Reinhardt, Karoline Müller, **Lea Grundig: Arbeiten der zwanziger und dreissiger Jahre**, Kunstverein, Bonn and Heidelberg, 1984
 Stonge, Carmen, "Lea Grundig: Jüdin, Kommunisten, Graphikerin", **Woman's Art Journal**, 20/2 (Fall 1999-Winter 2000), pp. 50-52.

גרוסמן, הדוויג (1902-1998) (Grossmann, Hedwig)

קרמיקאית שהייתה בין האמנים הגרמנים החשובים שעלו ארצה ב-1933 וכך גם בעלה, רודי להמן (1903-1977), פסל ואמן חיתוכי עץ, שלמד אמנות בברלין בתקופת השיא של האקספרסיוניזם. גרוסמן הוכשרה כגננת בסמינר למורים בברלין, ובמקביל למדה קדרות והתמחתה בעבודה על אבניים. בין היתר השתתפה בקורסים בבית הספר הטכני לקרמיקה בברלין, במהלכם נחקרו ונותחו החומרים הקראמיים השונים. בשנת 1929 שהתה כמה חודשים בגייכנשטיין ולמדה בבית הספר הטכני לאמנות ולאומנות, שהמשיך את מסורת ה"באוהאוס". לאחר שסיימה את לימודיה בסמינר למורים שימשה מדריכת נוער בתנועה הציונית "כחול לבן". בשנת 1933 עלתה עם רודי להמן לארץ, והשניים התיישבו בחיפה, שבה נמצאו תעסוקה בתחום התעשייה ואף מסורת של תרבות "יקית". בשנת 1937 עברו להתגורר בירושלים

והקימו שם סטודיו לפיסול ולקרמיקה. ההכשרה שקיבלה גרוסמן הן כגננת והן כמדריכה כיוונה אותה לתפקיד המרכזי שמילאה במהלך שנותיה בארץ – מורה לקרמיקה שהעמידה דורות של יוצרים, בהם כמה מן הפסלות החשובות בארץ, כמו שושנה היימן (שלמדה גם עם רודי להמן) וגדולה עוגן. גרוסמן הייתה שאפתנית והחשיבה את יצירתה האמנותית, אך מצאה סיפוק רב גם בהוראה וגם בריפוי בעיסוק – תחום שבו נחשבה למחדשת. בשנת 1953 היו גרוסמן ובעלה מראשוני המתיישבים בכפר האמנים עין-הוד. גרוסמן לא התאקלמה במקום, וב-1956 חזרה לירושלים, בעוד שבעלה נשאר בעין-הוד. בשנת 1959 עברו בני הזוג לגבעתיים, ובשנת 1964 שכנעה גרוסמן את ראש העיר להקים את המכון לאמנות בגבעתיים. היא ניהלה את המכון, ובעלה לימד בו. ב-1977 מת רודי להמן, וגרוסמן המשיכה לעבוד וליצור בביתם בגבעתיים עד מותה ב-1998.

גרוסמן ובעלה העריצו את הפסלים ואת הכלים של העמים הקדומים שישבו בארץ-ישראל, אז כנען. הערצה זו הייתה משותפת לקבוצה של אמנים, סופרים ואנשי רוח, שפעלו בסוף שנות השלושים ובשנות הארבעים וחיפשו את השורשים הישראליים לא בתרבות היהודית הגלותית, אלא בתרבות הכנענית הקדומה, ועל כן כונו חברי הקבוצה "כנענים". חברי הקבוצה פנו לתנ"ך לא מתוך תפיסה יהודית מסורתית, אלא כדי להפקיע אותו מידי הדתיים ולראות בו מעין מדריך חזרה לשורשים. אך בעוד שסגנון פסליו של להמן היה מתפתח, כנראה, באופן זהה בכל מקום שבו היה מתיישב, כדברי גדעון עפרת, ופסליו הצביעו על השפעה פרימיטיביסטית כללית שרווחה באמנות המודרנית, הרי שעבודות החמר של גרוסמן ינקו את השראתם מהמקום. בספרה **החרס** כותבת גרוסמן כי האמן הרגיש הוא זה המושרש בארצו, יוצר באווירה המקומית המיוחדת לה ומחפש בה אחר צורתיו במטרה לפתחן לסגנון מקומי מקורי. אך, לדבריה, זהו תהליך ארוך שמתפתח במשך דורות והאמנים יכולים רק להכין את הקרקע, אך לא לזרז את התהליך. גרוסמן העריכה יצירות הפונות לרגש ואינן נזקקות להסברים שכלתניים, ולכן אהבה אמנות פולקלוריסטית. לדעתה, מוטיבים עממיים ולאומיים מעניקים לאמנות עושר צבעוני. עם זאת, יצירתה דווקא דלה בצבע ומבטאת את היותה של ישראל ארץ צחיחה וחסרת משאבים. למרות שהכירה היטב את הממצאים הארכיאולוגיים של כלי החרס – מחלקת העתיקות הממשלתית פנתה אליה פעמים רבות כדי לקבל חוות דעת על הטכניקות ועל החומרים של הכלים – ולמרות שרצתה לפתח אמנות מקומית, בכל זאת סירבה לחקות את הצורות ואת העיטורים של הממצאים הארכיאולוגיים. כליה הפשוטים מבטאים את ה"עוני" המקומי, כפי שמגדירה זאת מרים יזרעאל. הם בעלי דפנות עבים, צבעם כחומר השרוף והיא נמנעת מגימור מעודן.

כפי שמתרחש ברוב המקרים שבהם שני בני זוג הם אמנים, גרוסמן התייחסה ללהמן כאל האמן החשוב והמוכשר ממנה, למרות שבתחילת דרכם ראתה את שניהם כשווים וחלמה על שיתוף פעולה. בסופו של דבר הלך להמן בדרכו (לא רק בנוגע לאמנותו אלא גם ביחסיו עם נשים שונות), ובעוד שהיה הוא משוחרר מדאגות, הייתה היא – המעשית והמאורגנת – צריכה לדאוג לפרנסתם. להמן התפרסם כפסל בשעה שהיא נתפסה כמעצבת כלים. ייתכן שמסיבה זו פנתה גרוסמן בשנות הארבעים לפיסול בהמר, כדי להוכיח לעצמה ולסביבתה שגם היא יכולה לפסל. בפסליה רואים עד כמה הייתה מופשטת, למרות הייצוג הפיגורטיבי, כמו בפסל **זוג** (1943). הן ההפשטה והן הקשר אל הארץ נראים בבירור בקבוצת

הפסלים **דמויות בדואיות צועדות**, המוצגת במוזיאון ישראל. גרוסמן לחמה כדי להפוך את החמר לחומר פיסולי לגיטימי, ובמקביל שאפה לפתח את תחום העשייה הקראמית בארץ. היא הייתה דמות מובילה ב"ארגון קדרי ישראל" וב"איגוד למחקר קראמי". © ר.מ.

מקורות:

גרוסמן, הדוויג, **החוס**, ספריית שדה, תל-אביב, 1971-1972.
 טייכר, אילנה (אוצרת), **אמניות באמנות ישראל**, קט. תע., מוזיאון חיפה והאגף לתרבות עיריית חיפה, חיפה 1998.
 זרעאל, מרים, "זהירות, שביר", **כל העיר** (22.2.1991), עמ' 76.
 קלר, הלגה, **פיסול כמולדת, רודי להמן והדוויג גרוסמן, חיהם ויצירתם**, הקיבוץ המאוחד, תל-אביב, 2005.

היימן, שושנה (2009-1923) (Heimann, Shoshana)

נולדה בגרמניה, ועלתה ארצה ב-1933. החלה ללמוד ב"בצלאל", אך עד מהרה עזבה, כי התעניינותה בפיסול פרימיטיבי וארכאי לא התאימה לשיטת הלימוד שם ועברה ללמוד אצל רודי להמן (בין השנים 1941-1946), ולאחר מכן באקדמיה לאמנויות יפות בפירנצה (1946-1947) ובפריז. היימן הזדהתה עם רעיונות הכנענים (קבוצה של אמנים, סופרים ואנשי רוח, שפעלו בסוף שנות השלושים ובשנות הארבעים וחיפשו את השורשים הישראליים לא בתרבות היהודית הגלותית, אלא בתרבות הכנענית הקדומה), והתנגדה לזרם המרכזי באמנות הישראלית שנטה באותה תקופה ולהפשטה. פסליה משנות הארבעים והחמישים גושיים, מסיביים, הדמויות פרימיטיביסטיות מעובות רגליים וידיים, אך הדמויות הנשיות רכות ועגלגלות. מאז מלחמת יום הכיפורים הרבתה לפסל את נושא העקידה והקורבן. לאחר ששהתה במצרים, ביפן, בנפאל ובמקסיקו החלה לפתח דימוי שמהווה שילוב בין מזבח לכס מלכות, אותו בחנה שנים רבות בדו-ממד ובתלת-ממד, ובאמצעות חומרים שונים. מזבחות-כסים אלה מאופיינים במסיביות ויוצרים תחושה ארכאית.

בתחילת שנות התשעים חל מפנה ביצירתה. בין השנים 1992-2002, במהלך ביקוריה השנתיים כאמנית אורחת בדיסלדורף, החלה לצייר ציורים גדולים, שאותם הציגה בארץ ב-1994 בתערוכה "שדות שחורים", ובהם המזבחות הופכים לסכינים ולטילים, והציורים משרים תחושת חורבן וסכנה מתקרבת. בנוסף לפיסול ולציור, היימן, שהיתה נשואה למשורר ט. כרמי, יצרה גם בתחומי השירה והסיפורת. היא הייתה ממייסדי עין-הוד והתגוררה שם בקביעות מאז 1980. הייתה אחת ממייסדות החוג לאמנות באוניברסיטת חיפה, ואף כיהנה כראש חוג, ובשנת 1987 הוענק לה תואר פרופסור. ב-1948 זכתה בפרס "האמן הצעיר", בשנים 1951 ו-1967 זכתה ב"פרס דיזנגוף" וב-1967 זכתה ב"פרס אונסקו" במסגרת תערוכה בינלאומית במונקו. © ר.מ.

מקורות:

אתר אמני עין-הוד www.ein-hod.org

טייכר, אילנה, **אמניות באמנות ישראל**, (קט. תע.), חיפה: מוזיאון חיפה והאגף לתרבות עיריית חיפה, 1998.

מרקוס, רות (עורכת), **נשים יוצרות באמנות הישראלית 1920-1970**, סדרת מגדרים, הקיבוץ המאוחד, 2008.

הילמן-שחרל, יאנה (1913-?) (Hillman Schacher, Janne)

נולדה בווינה ולמדה פיסול באקדמיה לאמנות בווינה ובפריז, בסטודיו של הפסל והמורה הידוע אמיל אנטואן בורדל (Bourdelle), ממנו הושפעה עד מאוד. היא הושפעה גם מהפסל הגרמני גיאורג קולבה (Kolbe). בזמן שהותה בפריז הציגה שם ובוונציה. ב-1936 עלתה ארצה, הצטרפה לאגודת האמנים והייתה אחת הפסלות שהציגו בתערוכה ב-1938 וצוינה לטובה על-ידי ד"ר קארל שווארץ. היא פיסלה בסגנון ארכאי. בשנות השלושים והארבעים הציגה הילמן-שחרל בתערוכות רבות בארץ: ב-1944 במוזיאון תל-אביב עם אמני ארץ-ישראל; ב-1946 בגלריה מרסל ברנהיים בפריז; ב-1949 בבית האמנים בירושלים וב-1968 בגלריה אורי בלונדון ובגלריה ארטה מודרנה שבפירנצה. ב-1975 עברה ניתוח עיניים ומאז רק ציירה, במיוחד נופי הרים ומדבר בסיני ובמדבר יהודה, אך ציוריה לא זכו לביקורות טובות. מעט הביקורות שנכתבו עליה מעידות כי הייתה פסלת ידועה וטובה, עם זאת לא ניתן לאתר פרטים רבים אודותיה. לפי עפרת, זכתה בפרס מוסד ביאליק לפיסול ב-1943 ובפרס בתחרות בנושא גבורה ב-1950. לפי תיק אמן במוזיאון תל-אביב, זכתה ב"פרס ירושלים" ב-1945 וב"פרס רמת-גן" ב-1953. © ר.מ.

מקורות:

עפרת, גדעון, **מקורות הפיסול הארצישראלי, 1906-1939**, הרצליה: מוזיאון הרצליה, 1990.

שווארץ, קארל, "תערוכה קולקטיבית של אמני הארץ", 30.5.1938. **קארל שווארץ וראשיתו של מוזיאון תל-אביב 1933-1947**, בעריכת חנה שוץ, מוזיאון תל-אביב, 2010.

הפטר, פאני (1897-1964) (Hefter, Fanny)

נולדה במוסקבה רוסיה (באתרי מכירות פומביות מופיעה שנת הלידה 1900), למשפחה חילונית (אביה היה רופא), אחת מחמש בנות (ביניהן שתיים ציירות – אחותה אליזבת אפשטיין הייתה ציירת ידועה בשוויץ ובפריז ואף הציגה בארץ). הפטר סיימה את לימודי התיכון במוסקבה ולמדה שם בבית ספר לאמנות. בין 1918-1921 התיידדה עם צייר יהודי, עמשי בן מרדכי נירנברג, שהיה מראשוני הקוביסטים ברוסיה, ועד 1917 היה צייר בולט באוונגרד האודסאי, וכמה מתמונותיו אף נכללו באוסף פרמן. ב-1923 נסעה לאחותה בברלין וב-1925 נסעה לפריז, שם התיידדה עם הצייר לואיג'י רוסולו הפוטוריסט ושמרה אתו קשר במשך 15 שנה. בפריז עבדה כמעצבת בבית האופנה של דוידוב, יחד עם סוניה דלוניי (שנשארה חברתה כל חייה, גם כשעלתה ארצה). היא הייתה מעורבת בחיי המהגרים הרוסים בפריז והייתה מבקרת קבועה בבתי הקפה של הבהמה הפריזאית והייתה שם דמות ידועה. בשנות השלושים

התפטרה מבית האופנה והקדישה את כל זמנה לציור. בזמן מלחמת העולם השנייה הסתתרה בכפר נידח בצרפת, וחברה הצרפתי נהרג באחת מפעולות המחתרת שבה לחם. ב-1955 עלתה ארצה וחייתה בירושלים, שם גם הציגה מספר תערוכות יחיד (ורק תערוכה אחת בתל-אביב). הפטר האמינה בגלגול נשמות, בספיריטואליזם ובתורות מיסטיות שונות. לדעת טלפיר, על אף שהייתה "ציירת מחוננת בעלת תרבות אמנותית סגולית" לא זכתה לתשומת לב שהייתה ראויה לה. נראה כי אופייה הצנוע, ביישנותה ועדינות נפשה לא הועילו לה בעולם שבו יש להתמודד על הכרה. ציורה היה פיגורטיבי, אישי ולירי, רוגע ומלנכולי, מאופיין בהנחות מכחול עדינות דקות, שקופות ומצועפות. הפטר דוגמה לציירת שפעלה לחלוטין מחוץ ל"לסצנה" האמנותית בארץ, ואף לא הייתה חברה באגודת הציירים והפסלים, ולכן כמעט שאינה מוכרת. © ר.מ.

מקורות:

טלפיר, גבריאל, "אמנים בישראל שהלכו לעולמם", *גזית*, כרך כ"ו, א-ח, 308-301, חשון תש"ל (1969) מרקוס, רות (עורכת), *נשים יוצרות באמנות הישראלית 1920-1970*, סדרת מגדרים, הקיבוץ המאוחד, 2008.

ווסקו (ווסקוביניק), שרה (1968-1901) (Voskoboinik, Sarah)

נולדה בראשקוב, סרביה (רוסיה) למשפחה דתית, ולמדה בבית ספר יסודי ובתיכון יהודי בראשקוב ולאחר מכן בקישינב. בשנת 1921 עלתה ארצה ועבדה ב"גדוד העבודה" בכביש צמח-טבריה. לאחר מכן הצטרפה לקיבוץ עין-חרוד ועבדה בחקלאות. ווסקוביניק לקתה במחלת שיגרון קשה שלא אפשרה לה להסתגל לעבודה הפיזית, וב-1926 היא עזבה את הקיבוץ ועברה לגור בנה-שאנן בחיפה. באחד הימים שאלה ווסקוביניק עפרונות צבעוניים מבתם של בעלי הדירה שבה התגוררה והחלה לצייר. מאז הפך עבודה הציור מעין דיבוק שלא הרפה ממנה כל חייה. מאוחר יותר עברה לתל-אביב ולמדה ציור אצל יצחק פרנקל, ולפרנסתה עבדה כעוזרת גננת וכספרנית בספריית "שערי ציון". בשנות הארבעים החלה ווסקוביניק להציג בתערוכות קבוצתיות, אך נאבקה קשות למצוא לעצמה מקום בעולם האמנות, כי, על-פי טלפיר, מארגני התערוכות התייחסו אליה בזלזול. טלפיר ראה בה דמות טרגית ביותר: היא הייתה אם חד הורית לילד, וכל חייה סבלה ממצוקה כלכלית, בגלל אופייה החולמני ובהיותה נטולת חוש מציאות. ב-1950 ערכה תערוכה ובה הציגה פרי עמל של עשרים שנה, ובלטו בה במיוחד תמונות הפרחים בזכות הרגישות הצבעונית שלה. אך תגובתו של חיים גמזו לתערוכה זו הייתה קשה ביותר, והוא ראה בה עדות לליברליות מוגזמת ולהעדר סלקציה מצד בעלי הבית (ביתן האמנים), שהקדישו את כולו לתערוכה כה דילטנטית וחובבנית. לדבריו, דבר לא השתנה מהיצירות המוקדמות עד לאחרונות, פרט להחלפת "מניירה" אחת באחרת. אך למרות הכל מזכיר גמזו בסוף דברי הביקורת שלו את ציורי הפרחים שלה שהוצגו מספר שנים קודם לכן ושבהם מצא צניעות רווית כנות.

אין זה פלא כי ווסקוביניק התייאשה מעולם האמנות בארץ, ובשנת 1951 נסעה לפריז והפכה שם לדמות מוכרת בבתי הקפה האמנותיים, מעורה בין אמנים ומבקרים. היא אף כתבה שירים בצרפתית שהתפרסמו בכתבי עת שונים וגם זכתה בפרס ראשון בתערוכה בינלאומית של נשים ציירות, אך לא

ברור היכן ומתי. בשנת 1963 ביקרה בארץ וערכה שתי תערוכות בגלריה 220 בתל-אביב ותערוכה נוספת בגלריה בבת-ים. גם בתערוכה זו בלטו ציורי הפרחים שלה, בצבעי שמן שיוצרים צבעוניות שקופה בצבעים אביביים. ב-1969 נערכה לזכרה תערוכה בבית אגודת האמנים בתל-אביב, שבה התגלתה כאמנית מוכשרת ומקורית. © ר.מ.

מקורות:

גמזו, ח. "הדים מעולם הציור שלנו: שרה ווסקוביניק בביתן האמנים", 6.10.50, "ד"ר חיים גמזו: **ביקורת אמנות**, בעריכת גילה בלס, מוזיאון תל-אביב לאמנות, 2006.
 טלפיר, גבריאל, "אמנים בישראל שהלכו לעולמם", **גזית**, כרך כ"ו, א-ח, 301-308, חשון תש"ל (1969)
 מרקוס, רות (עורכת), **נשים יוצרות באמנות הישראלית 1920-1970**, סדרת מגדרים, הקיבוץ המאוחד, 2008.

זיבנשיין, מרגריטה (1943-1886) (Zibenshein, Margarita)

נולדה בווינה, אוסטריה, והתחנכה באודסה, שם גם למדה בבית הספר לאמנות אצל אמן שבא ממסורת קוביסטית (באודסה בלטה קבוצה של אמנים אוונגרדיים, אשר חלקם נכללו באוסף פרמן). ב-1921 חזרה המשפחה לווינה ושם למדה ציור בשיעורי ערב שנערכו באקדמיה לאמנות. היא השתלבה בחיי האמנות בווינה, הציגה בתערוכות קבוצתיות שונות ואף זכתה לביקורות טובות במיוחד בעיתונות. ב-1935 עלתה לארץ וחייתה בירושלים. הייתה חברה באגודת הציירים והפסלים והשתתפה בתערוכותיה השונות. בין היתר הייתה גם מומחית לאריגה ועבדה כמורה לאריגה ולרישום בבית הספר מיסודה של גברת שפיצר. זיבנשטיין שלטה היטב גם בצבע וגם בצורה, וציורה היה אקספרסיוניסטי אך מאופק. היא הרבתה לצייר טבע דומם, ובעיקר פרחים, שבהם מצאה ביטוי לאהבת הצבע שלה. זיבשטיין הייתה אף רשמת מצוינת, וכן הצטיינה בעיצוב דיוקנאות ובביטוי הלכי הנפש של הדמויות שציירה. לדעת טלפיר, חווית המפגש עם ירושלים, ובמיוחד עם ירושלים העתיקה, הייתה עבורה עמוקה ועזה, והיא הרבתה לצייר את סמטאות העיר ואת נופיה. נוסף על כך הרבתה זיבשטיין לצייר נשים שונות וגם עסקה בנושא האם והילד. © ר.מ.

מקורות:

טלפיר, גבריאל, "אמנים בישראל שהלכו לעולמם", **גזית**, כרך כ"ו, א-ח, 301-308, חשון תש"ל (1969)
 מרקוס, רות (עורכת), **נשים יוצרות באמנות הישראלית 1920-1970**, סדרת מגדרים, הקיבוץ המאוחד, 2008.

זיסלמן, מינה (2010-1916) (Sisselman, Mina)

נולדה בנוה-צדק, תל-אביב, למדה ציור אצל ישראל פלדי, חיים גליקסברג, יצחק פרנקל ואצל משה קסטל. לדבריה, ב-1946, עוד לפני תחילת פעילות "אופקים חדשים", התארגן גרעין קטן וחשוב שנקרא "המרכז לתרבות מתקדמת" ביוזמתם של אברהם שלונסקי, לאה גולדברג, מרסל ינקו ובעיקר אויגן קולב. לדבריה, למרות גילה הצעיר היא צורפה אליהם והציגה אתם במוזיאון תל-אביב. אך יש לציין

שהתערוכה אליה התכוונה לא אורגנה על-ידי "המרכז לתרבות מתקדמת", אם כי ביטאה את רוחו. הכוונה לתערוכה קבוצתית של שמונה אמנים שנערכה ב-1946 במוזיאון תל-אביב, ובמרכזה עמד מרסל ינקו. ב-1947 נסעה לארצות הברית בחיפוש אחר מקום לימודים שאין בו מסורת ויש בו פתיחות רבה. בכך גילתה את ייחודה לעומת אמנים ישראלים אחרים שביכרו לנסוע לפריז. בארצות הברית למדה בבית הספר של המוזיאון לאמנויות יפות בבוסטון ומאוחר יותר בבית הספר "אוזנפנט" (Ozenfant School of Art) בניו-יורק. זיסלמן טוענת כי בעוד שאמני "אופקים חדשים" רצו להיות בינלאומיים ולכן פנו למופשט, רצו אמני המופשט בארצות הברית דווקא להיות "אמריקאים" – עובדה שגרמה לה להבין שעליה להישאר מקורית ונאמנה לעצמה ולא לחקות אמנות "בינלאומית". ואכן, כאשר חזרה ארצה בשנת 1954 החלה לחפש דווקא אחר מאפיינים ים-תיכוניים. לדבריה, באותו זמן המופשט האקספרסיוניסטי בארצות הברית מוצה והיה בירידה, בעוד שבארץ הוא עדיין שלט. זיסלמן טוענת שהציירים המובילים בארץ, שהיו גם מורים לאמנות, העלימו מתלמידיהם את הזרמים המודרניים האחרים שהיו חשובים לא פחות, כמו הסופרמאטיזם והקונסטרוקטיביזם (אם כי דבריה גורפים מדי ולא מדויקים).

ב-1956 הציגה תערוכת יחיד במוזיאון תל-אביב ובה ציורים גדולים עם משטחי צבע חזקים ותעשייתיים, בצירופים בוטים של שחור תכלת ואדום, שגרמו לביקורת לשבח את האקספרסיוניזם הנועז שלה. היא המשיכה לחפש אחר הים-תיכוניות, שהתבטאה לא רק בצבעים (כחול למשל) ובקונטרסטים חזקים של אור וצל, אלא גם בציורי חצרות ים-תיכוניות וקברי שייחים ערביים בתוך המרחב האינסופי של הנגב. בשנות השישים והשבעים יצרה ציורים תלת-ממדיים של תיבות תלויות המצוירות בחלקן הפנימי, עם צבעים פלואורסצנטיים. היא השתמשה גם במברשת אויר, טכניקה שהגיעה מעולם הגרפיקה והפרסום והייתה נפוצה בפופ ארט האמריקאי בשנות השישים, אך עדיין לא הייתה מוכרת בארץ. ביצירות רבות הגיבה זיסלמן לנושאים פוליטיים ואקולוגיים, והייתה מעורבת במידה שווה הן בנושאים של איכות הסביבה והן במלחמות ובמהפכות בישראל ומקומות שונים בעולם. בציוריה משנות התשעים היא מפנה כלפי האנושות אצבע מאשימה על הזנחתה ואדישותה. אך למרות הביקורת, יש צורך, לדעתה, להקדיש גם מקום ל"פסק זמן", ובתערוכה בשם "כדור רגל", שהציגה ב-1988 בגלריה אוסמן בתל-אביב, ציירה את מגרש הכדורגל בצבעים בהירים ועליזים, הדביקה דמויות שניתן להזיזן והוסיפה שמות כוכבים כגון מלמיליאן ומרדונה.

בין השנים 1955-1970 כתבה זיסלמן ביקורת אמנות בעיתונים **דבר**, **הפועל הצעיר** ו-**על המשמר**, ובין השנים 1964-1980 לימדה **במכון אבני**. זיסלמן תכננה גם מספר אתרי הנצחה שזכו בפרס ראשון, כגון אתר הנצחה לסיירת אגוז ברמת הגולן ב-1971 (יחד עם משרד לוטן אדריכלים) וכן אתר הנצחה לחיל ההנדסה בקיבוץ חולדה (יחד עם אדריכל דורון צפריר). היא הציגה בתערוכות יחיד רבות (כ-14, על-פי הרשימה שהציגה בספרה) וכן בתערוכות קבוצתיות. בשנת 2006 הציגה בסטודיו שלה בנווה-צדק את התערוכה "שכבתי עם לאונרדו ואלגרקו קינא". זיסלמן זכתה בפרסים רבים, בהם "פרס דיזנגוף" ב-1958, "פרס ההסתדרות" ב-1964, "פרס המועצה לחינוך ותרבות" ב-1992 ובשנת 2006 זכתה ב"פרס מועצת הפיס לתרבות ואמנות". © ר.מ.

מקורות:

זיסלמן, מינה, **מינה זיסלמן, עבודות, "אוהבת את לאונרדו, אל גרקו מקנא"**, מועצת הפיס לתרבות ולאמנות, 2006?.

מרקוס, רות (עורכת), **נשים יוצרות באמנות הישראלית 1920-1970**, סדרת מגדרים, הקיבוץ המאוחד, 2008.

טאובר, בלאנקה (1989-1910) (Tauber, Blanca)

נולדה בעיירה סאמורין (Sămorín) על גבול סלובקיה, הונגריה ואוסטריה, ומסיבה זו שימש בית הוריה מקלט לפליטים יהודים רבים שברחו מהנאצים במהלך מלחמת העולם השנייה. טאובר למדה ציור בפראג ובפריז וביקרה בארץ-ישראל ב-1937, אך לרוע מזלה חזרה למשפחתה, נתפסה ונשלחה לאושוויץ. היא שרדה את המחנות והשתחררה ב-1945. ב-1950 עלתה ארצה, וכבר ב-1951 הציגה בתערוכת יחיד במוזיאון תל-אביב, בזכות עזרתו של המנהל אויגן קולב. מאוחר יותר התיישבה בצפת והמשיכה שם את המסורת המשפחתית שלה בעזרה לזולת. בשנות השישים ציירה נופים רבים בטבע ובעיר, אך בציוריה בשנות השבעים לא יכולה הייתה להתעלם עוד מעברה והתמקדה אך ורק בנושאי השואה. בשנת 1951 קיבלה את "פרס דיזנגוף". © ר.מ.

מקורות:

אור, מרים, **בלנקה טאובר**, הרשות לתרבות ולאמנות – עיריית רמת-גן, רמת גן, 1994.

טברסקי, חנה (1969-1900) (Twersky, Hanna)

נולדה באוקראינה בבית חילוני-ציוני, למדה עד גיל 14 בביתה עם מורים פרטיים ואחר כך נשלחה לאודסה ללמוד בגימנסיה הציונית לבנות של גברת ז'בוטינסקי (אחותו של ז'בוטינסקי), שם סיימה את לימודיה סמוך לפרוץ המהפכה הבולשביקית ב-1917, ופנתה ללימודי מתמטיקה ורפואה באוניברסיטה של אודסה. בשנת 1921 עברה לקייסיב ולמדה בסמינר למורות וגנות, וכן למדה פיסול במשך שנתיים. לאחר מכן עזבה את הפיסול ולמדה באוניברסיטה של יאסי פילוסופיה ואסתטיקה. ב-1931 נישאה לטברסקי והשניים עלו ארצה. בארץ החלה לצייר וללמוד ציור אצל כמה ציירים, ובשנת 1937 נסעה לראשונה לפריז. ב-1949 נסעה שוב לפריז שם למדה ב"גרנד שומייר", וכשחזרה ארצה הציגה בתערוכת יחיד בגלריה כ"ץ. בביקורת לתערוכתה, בעיתון הארץ 30.3.51, מחמיא חיים גמזו לזהירותה והיסוסה ולמה שהוא מכנה "טקט", בהם הוא רואה ביטוי לעדינות ולרצינות. התערוכה נאה בעינו, והוא מאבחן ביצירתה השפעה צרפתית, במיוחד השפעת מאטיס, אך דרך השפעות אלה נגלית הציירת עצמה.

לאורך השנים טברסקי המשיכה לסייר במקומות שונים באירופה, וסגנונה עבר גלגולים שונים וקיבל השראה מאמנים רבים, ביניהם סוניה דלוני, פיט מונדריאן, פרננד לז'ר, ג'ורג' בראק, פבלו פיקאסו ומארק שאגאל. החל משנות הארבעים השתתפה בתערוכות קבוצתיות רבות. היא הרבתה לצייר נושאי טבע דומם וצורות מדומיינות בסגנון חצי מופשט, בצבעי שמן וגואש, בצבעים חמים ועשירים. משיכות

המכחול שלה היו אקספרסיביות, מלאות צבע משחתי (אימפסטי). בשנות השלושים פרסמה במדור "ספרות" של עתון דבר סדרת מאמרים בשם "איך לראות ולהבין ציור" וחתמה בשם ח. ג-ן (גרצנשטיין) H.G.-N. היא תוארה על-ידי טלפיר בכתב העת גזית כאחת הדמויות האינטלקטואליות והמעניינות ביותר בחוגי האמנות, ובמיוחד בכתיבתה על אמנות. © ר.מ.

מקורות:

בלס, גילה (עורכת), **ד"ר חיים גמזו: ביקורת אמנות**, מוזיאון תל-אביב לאמנות, 2006.
 טלפיר, גבריאל, "אמנים בישראל שהלכו לעולמם", **גזית**, כרך כ"ו, א-ח, 301-308, חשון תש"ל (1969)
ציור ופיסול מס' 8 (קיץ תשל"ד, 1974) וכן **ציור ופיסול** מס' 9 (תשל"ה, 1975), - קטעים מיומנה וכן קווים לדמותה ופרטים אודות הטכניקות שלה.

טיכו, אנה (1894-1980) (Ticho, Anna)

נולדה בעיר ברנו, מוראביה (כיום חבל בצ'כיה), עלתה לארץ בשנת 1912 והשתקעה בירושלים עם בעלה, אברהם אלברט טיכו (1883-1960), שהיה רופא עיניים ידוע. נופי ירושלים וסביבותיה הקסימו אותה, ומרגע הגיעה ארצה ועד מותה עסקה ברישום נופי העיר ומראות הרי יהודה, רישומים בגיר פחם מדויקים ובעלי עוצמה. בשנות חייה האחרונות החלה טיכו לרשום מן הזיכרון ברישום חופשי יותר, והשתמשה גם בגירי פסטל שהוסיפו צבע לעבודתה. טיכו גם כן ציירה את הנוף המקומי ולא נתפסה לרומנטיקה האוריינטליסטית שאפיינה אז את **בצלאל**, אף על פי שהנושאים שציירה, כגון עצי זית, היו אהובים גם על ציירי המוסד, כמו למשל **עץ זית**, 1935. למרות מקצועיותה ולמרות העובדה שהציגה במקומות רבים והייתה מוערכת מאוד, טיכו לא הייתה ציירת במשרה מלאה, ועד למותו של בעלה בשנת 1960, שימשה טיכו כאסיסטנטית שלו בחדר הניתוח. בכך היא מייצגת את מצבן האופייני של אמניות רבות בארץ בשנים המוקדמות, ואולי אף בהמשך: הן פעלו קודם כל כאימהות, כעקרות בית או כבעלות מקצוע, ורק אחר כך כאמניות. במהלך שנות פעילותה זכתה טיכו בפרסים רבים, וביניהם "יקירת ירושלים" ב-1970 וכלת "פרס ישראל" בשנת 1980. © ר.מ.

מקורות:

מרקוס, רות (עורכת), **נשים יוצרות באמנות הישראלית 1920-1970**, סדרת מגדרים, הקיבוץ המאוחד, 2008.

טל, שולמית (1919-2005) (Shulamit, Tal)

נולדה בוורשה, פולין, ועלתה ארצה ב-1935. בניגוד לרוב המקורות בתיקי אמן בארכיונים השונים, המציינים את 1919 כשנת הלידה, בטופס שמילאה טל עצמה עבור קרן תרבות אמריקה ישראל, המצוי בתיק אמן במוזיאון תל-אביב, כתוב תאריך לידה 1921 ותאריך עלייה 1934. עד 1948 למדה אצל יצחק פרנקל ומאוחר יותר ב"סטודיה" של יחזקאל שטרייכמן ואביגדור סטימצקי, ובין השנים 1950-1951 שהתה בפריז ולמדה ב"גרנד שומייר". ב-1953 הצטרפה ל"קבוצת העשרה", והציגה עמם בכל תערוכותיהם. בשנת 1961 למדה קרמיקה בעין-הוד וגם באיטליה. טל גרה ויצרה ביפו העתיקה. במהלך

שנות פעילותה היא השתתפה בתערוכות יחיד ובתערוכות קבוצתיות בארץ ובחו"ל, בנוסף על התערוכות שארגנה "קבוצת העשרה". בין היתר היא הציגה בתערוכת העשור ב-1958 במוזיאון תל-אביב (בית דיזנגוף) ובכל התערוכות הכלליות של אמני ישראל. היא זכתה בפרס עיריית עכו (ב-1960, לפי טופס אגודת הציירים והפסלים, או ב-1957, לפי טופס קרן תרבות אמריקה-ישראל). כן זכתה בפרס ההסתדרות ב-1961 (או ב-1960 לפי טופס האגודה). טל מוזכרת בביקורת כאחת ה"הבטחות" הגדולות של הקבוצה בזכות ציורה החופשי והמקצבי, הנוף הקורן בצבעוניות בהירה עם הרבה לבן, קיום עצמאי של קו קליגרפי והמשחק בין קו לכתם. בשלבי יצירתה המאוחרים חזרה טל לציור פיגורטיבי, בחלקו בעל אופי סימבוליסטי. © ר.מ.

מקורות:

מרקוס, רות (עורכת), **נשים יוצרות באמנות הישראלית 1920-1970**, סדרת מגדרים, הקיבוץ המאוחד, 2008.

חיים, טרודה (גרטרוד) (1892-1952) (Chaim, Trude)

נולדה בברלין למשפחה דתית ואמידה, אך קיבלה חינוך חילוני. היא למדה אמנות באקדמיה לאמנות בברלין, ובשל נטייתה לכיור החליטה להתמקד בפיסול, תחום שאותו למדה באופן יסודי בין השנים 1917-1925. בתחילה למדה אצל הפסל הרוסי יאקימוב, שהעניק לה ידע טכני רב, אך את ההשפעה העיקרית על דרכה האמנותית ספגה מקתה קולביץ, אצלה למדה בשנים 1921-1925 וכן הושפעה ממאיוול הצרפתי ומקולבה הגרמני. בנוסף לגילוף היא עבדה הרבה בקרמיקה וע"פ טלפיר הציגה עבודות קרמיקה במוזיאון למלאכת-אמנות בברלין (לא ברור לי אם הכוונה למוזיאון לאמנות דקורטיבית Kunstgewerbemuseum או למוזיאון לאמנות ולמלאכת יד - Arts & Crafts). בשנת 1935 עלתה ארצה והשתכנה בתל-אביב. אמה ואחותה, שנותרו בברלין, נספו באושוויץ. ב-1938 הציגה בתערוכת אמני ארץ-ישראל במוזיאון תל-אביב, והיא מצוינת לטובה בביקורת שפרסם קארל שווארץ. אחד מפסליה, **אם וילד מטרקוטה**, משנות השלושים, נרכש על-ידי מוזיאון תל-אביב. באותה שנה, 1938, זכתה ב"פרס דיזנגוף". לדעת טלפיר, היא הייתה "ספוגה תרבות מערבית, פסלת מעניינת ומעודנת, שהוכיחה ידע מקצועי רב וכן כישרון טבעי". היא הייתה אהובה על תלמידיה והקימה כאן דור של פסלים ביניהם צבי אלדובי. ועם זאת, אף שראו בה פסלת מחוננת, היא מעולם לא כבשה את המקום הראוי לה בעולם האומנות בארץ ולא הצליחה להתבלט. © ר.מ.

מקורות:

טלפיר, גבריאל, "אמנים בישראל שהלכו לעולמם", **גזית**, כרך כ"ו, א-ח, 301-308, חשון תש"ל (1969)
שווארץ, קארל, "תערוכה קולקטיבית של אמני הארץ", 30.5.1938. **קארל שווארץ וראשיתו של מוזיאון תל-אביב 1933-1947**, בעריכת חנה שוץ, מוזיאון תל-אביב, 2010.

יאן, אירה (אסתר יוסלביץ סלפיאן) (1919-1868) (Jan, Ira)

נולדה בקישינב, ברוסיה, בשם אספיר יוסלביץ. עוד בנעוריה פרסמה סיפורים ואיורים בירחונים רוסיים וחתמה בשם אירה יאן, וכשבגרה הייתה סטודנטית מצטיינת במכון לציור, פיסול וארכיטקטורה במוסקבה, ציירת מצליחה בפריז, ומאוחר יותר ניהלה בית ספר לאמנות בסופיה. אירה יאן היתה מקורבת לחוגים מהפכניים, שם הכירה את בעלה דימיטרי סלפיאן, עמו ילדה בת. אך בעקבות הזעזוע שעברה בגלל פרעות קישינב (1903) התרחקה מהם וגם עזבה את בעלה, בין היתר בגלל חברותה עם ביאליק. (במקורות אחרים נכתב שבעלה דמיטרי מרדכי סליפאן גורש לסיביר).

ב-1906 עלתה ארצה והשתכנה תחילה בירושלים, שם לימדה ציור בגימנסיה העברית שאף הייתה מעורבת בהקמתה, וקיימה קשרים עם בצלאל ועם בוריס שץ. יאן הייתה בין הציירות הראשונות שפעלו בארץ, ועבודתה היא הדוגמה המובהקת ביותר לציירת שהמשיכה ליצור בסגנון שאותו הביאה מחו"ל. מאוחר יותר עברה לתל-אביב (אז "אחוזת בית"), שם לימדה ציור בגימנסיה העברית הרצליה, ופתחה אולפן ללימוד ציור שבו למד, בין היתר, הצייר נחום גוטמן. לאחרונה התפרסמה מחדש בעקבות מספר מחקרים חדשים, בעיקר בזכות היותה אהובתו של המשורר חיים נחמן ביאליק, אך בזמנו הודר שמה מהזיכרון הלאומי-תרבותי, אולי בגלל הרצון לא לפגוע בשמו של "המשורר הלאומי", כפי שמשערת בספרה רות בקי קולדוני. נראה כי הדרתה נבעה גם מן העובדה שמרבית ציוריה אבדו במלחמת העולם הראשונה: כאשר גורשה מהארץ למצרים עם פרוץ המלחמה, הוסתרו ציוריה בעלית גג ביתו של אברהם בריל, מנהל יק"א, שם התגוררו מאוחר יותר חיילים בריטיים. כאשר חזרה לארץ עם הכיבוש הבריטי גילתה שציוריה נעלמו. עובדה זו שברה את רוחה והרעה עוד יותר את בריאותה הרעועה ממילא, והיא הלכה לעולמה זמן קצר לאחר תום המלחמה. שרידי ארכיונה של אירה יאן נשמרו בעיזבונה של רחל ינאית בן-צבי, חברתה הקרובה ומעריצתה. נירית שלו-כליפא, חוקרת ב"יד בן-צבי", חשפה ב-2006 חמישה רישומים שנעשו לפני עלייתה של יאן ארצה וכן תצלומים (תשלילי זכוכית) שצילמה בירושלים. אלה נחשפו תוך כדי הכנת התערוכה "ירושלים החדשה" בבית האמנים בירושלים. © ר.מ.

מקורות:

בקי קולדוני, רות, **הכניסיני תחת כנפך, מסע בעקבות אירה יאן** סדרת מגדרים, הוצאת הקיבוץ המאוחד, תל-אביב, 2003.

צורית, אידה, **אהבת חיים**, הוצאת כתר, תל-אביב, 2000.

שליו כליפא, נירית, "ירושלים החדשה", **עת-מול**, 186 (2006).

יניב, קליר (נ. 1921) (Yaniv, Claire)

יניב נולדה בעיראק ועלתה ארצה ב-1928. במהלך לימודיה בגימנסיה הרצליה (עד 1939) למדה ציור אצל הצייר ישראל פלדי וקיבלה שעורים פרטיים אצל חיים גליקסברג. מאוחר יותר למדה ציור אצל יצחק פרנקל, ובזמן לימודיה בסמינר למורים בית הכרם (1941-1943) למדה רישום אצל יעקב שטיינהרדט. יניב עבדה כמורה בקיבוץ גניגר (1944-1946) ובשנת 1946 החלה ללמוד ב"סטודיה" של שטרייכמן וסטימצקי, וכן למדה פיסול אצל משה שטרנשוס בבית הספר של ההסתדרות בהנהלתו של אבני. ב-

1958 היא ערכה סיור לימודים בפריז, ובשנים הבאות לימדה ציור במכללת אורנים ובסמינר הקיבוצים, ובשנת 1973 סיימה את לימודיה לתואר ראשון בפילוסופיה ובתולדות האמנות באוניברסיטת תל-אביב. הייתה ממייסדי "קבוצת העשרה" והשתתפה בכל תערוכותיה, ובשנת 1974 השתתפה בייסוד קבוצת "אקלים". הייתה ממייסדות כפר האמנים עין-הוד (1953), שם היא מתגוררת בקביעות וממשיכה ליצור מאז 1976. בשנת 2006 אף נערכה לכבודה תערוכה יחיד (ראשונה) מקיפה במוזיאון ינקו דאדא בעין-הוד.

בציוריה המוקדמים בשנות החמישים בולטת הנוכחות הנשית, אשר רומזת על עולם אינטימי סגור, השרוי במתח ארוטי מול החברה המזרחית שממנה באה. ניב הייתה עסוקה במקומה של האישה בחברה העיראקית-היהודית השמרנית – אותן בנות משפחה שזכרה מילדותה, נשים שלא זכו לביטוי והיו "כמו הר געש שעדיין לא התפרץ". ואכן, הדמויות הנשיות בציוריה המוקדמים נראות בדרך כלל עצורות, מופנמות, שקועות בעצמן ומצויות במצב רוח מהורהר. לדבריה, מה שעניין אותה אז במיוחד היתה התפתחות הזהות הנשית של נערה ויחסיה עם אמה. ציוריה היו חושניים מאוד ובעלי עוצמה צבעונית במסורת פוביסטית, עם יסודות דקורטיביים וחזרה ריתמית של מוטיבים אורנמנטאליים, כפי שנראה בציור **ילדה (ענת קון)** 1955. האורנמנטליות והצבעונית העזה נבעו כנראה גם משורשיה המזרחיים.

במקביל הרבתה לצייר נוף, במיוחד נופים ממעוף הציפור, אשר שילבו מופשט לירי עם ריאליזם, אך שמרו גם על מבניות קונסטרוקטיבית. והנופים תפסו יותר ויותר מקום ביצירתה. לקראת שנות השישים הפכו נופיה למופשטים יותר, הצורות המבניות הפכו תבניתיות יותר, והסולם הצבעוני בציוריה התרכך ונעשה מלודי יותר, עם דגש על תנועה ותחושת המרחב. בו בזמן, אולי כתשובת נגד למופשט בציורי הנוף שלה, מרבה ניב לצייר גם פורטרטים, במיוחד בשנות השמונים והתשעים. © ר.מ.

מקורות:

ברקוביץ, אריה, (אוצר), **קליר יניב, האישה וציפור הנפש** קט. תע., מוזיאון ינקו דאדא, עין הוד, 2006. בלס, גילה, **קבוצת העשרה 1951-1960**, קט. תע., מוזיאון לאמנות ישראלית, רמת גן, 1992. מרקוס, רות (עורכת), **נשים יוצרות באמנות הישראלית 1920-1970**, סדרת מגדרים, הקיבוץ המאוחד, 2008.

לאו, חגית (1931-1961) (Lalo, Hagit)

נולדה בפתח-תקוה לאב שהיה מנהל "קופת מלווה עירונית" בפתח-תקוה ובן לאב ממשפחת שטרייט, משפחה ותיקה בארץ שעלתה ב-1908 מגליציה המזרחית, ולאם שהייתה דור שביעי בארץ, נצר למשפחתו של יואל משה סלומון, שבנה את נחלת שבעה בירושלים ואת פתח-תקוה. לאו גדלה בבית המשפחה המורחבת בפתח-תקוה, שהיה מרכז חברתי ומקום התכנסות לסופרים ולמשכילים. על רקע זה צמחה ופיתחה, לדעת טלפיר, חיי נפש אינטנסיביים לצד כוח אינטלקטואלי אנליטי. היא בלטה בכושרה השכלי עוד בבית הספר, והרבתה לקרוא ולבקר בתיאטרון, אך התקשתה דווקא בציור. למרות עליצותה ושמחת החיים שלה, היא לא ידעה להיות עצמאית ולחיות לבד ופיתחה תלות באחותה הבכירה

ובאביה. לכן מות אביה כשהייתה בת 15 גרם לה משבר נפשי קשה. לאלו סיימה את לימודיה בבית המדרש לגנות על שם לוינסקי וב-1949 פתחה עם אחותה גן ילדים ברמת-גן. ב-1951 הצטרפה לאחותה שנסעה ללמוד באוניברסיטת ברקלי בקליפורניה. בדרך ביקרה באיטליה ונחשפה לאמנות האיטלקית, ומפגש זה הרשים אותה ביותר והביאה לידי החלטה ללמוד חינוך ואמנות בברקלי, שם המליצו לה ללמוד גם ציור. מאז התמקדה בציור ורכשה לעצמה שם של ציירת מוכשרת והחלה להציג בתערוכות תלמידים במסגרת האוניברסיטה. בשלב זה היו ציוריה פיגורטיביים. בשנת 1957 זכתה בתואר מ.א. ובמלגת השתלמות בסטודיו של הצייר האנס הופמן, מחלוצי הציור המופשט האקספרסיוניסטי בארצות הברית.

בשנת 1958 חזרה ארצה והחלה להציג בתערוכות קבוצתיות, ושנה מאוחר יותר ערכה תערוכת יחיד ראשונה בגלריה כ"ץ. בארץ נחלה לאלו אכזבות רבות: לפי טלפיר, באגודת האמנים לא הסכימו לקבל אותה כחברה, ולמרות שהפסל יצחק דנציגר התרשם מעבודותיה, בסופו של דבר הוא לא צירף אותן לתערוכה של "אופקים חדשים" שהתקיימה אז בביתן הלנה רובינשטיין במוזיאון תל-אביב. (יש להניח שטלפיר מתכוון לתערוכה שהייתה אמורה להיפתח ב-1958 ונפתחה לבסוף באפריל 1959. כיוון שרצו לכלול בה גם אמנים צעירים, הוקמה ועדת תערוכה שבה ישבו זריצקי, דנציגר וווסלר). מבחינה אמנותית השתייכה לאלו לאמנות האמריקאית של שנות הארבעים והחמישים, והושפעה משני המרכזים החשובים אז – זה שבסן פרנסיסקו, השם דגש על צבע, וזה שבניו-יורק, שם התפתח המופשט האקספרסיוניסטי וציור-פעולה, שהפכו לסגנונות המובילים באמנות האמריקאית. ציורה היו מופשטים, בצבעים עזים – כפי שנתן לראות מהציור **ללא כותרת**, 1956.

בסופו של דבר לאלו לא התקבלה על-ידי הממסד האמנותי בארץ, שנשלט אז על-ידי "אופקים חדשים". היא התקבלה לעבודה במוזיאון בצלאל, אך לאחר כמה חודשים פוטר בה בטענה שאין להם תקציב עבודה. גם נישואיה נכשלו וגרמו לה משברים נפשיים. לבסוף נאלצה לחזור לביתה שבפתח-תקווה ולעבוד כספרנית ב"שערי ציון", עד שב-1961 שמה קץ לחייה. לאחר מותה נערכו מספר תערוכות לזכרה בתל-אביב, בחיפה, בפתח-תקווה ובירושלים, ורק אז זכה כישרונה להכרה רחבה יותר. ציוריה נכללו גם בתערוכה **העשור הראשון: הגמוניה וריבוי**, שנערכה במשכן לאמנויות בעין חרוד, מתוך סדרת התערוכות של 60 שנות אמנות ישראלית. © ר.מ.

מקורות:

בר אור, גליה וגדעון עפרת (אוצרים), **העשור הראשון: הגמוניה וריבוי**, משכן לאמנויות, עין חרוד, 2008.

טלפיר, "אמנים בישראל שהלכו לעולמם", **גזית**, כרך כ"ו, א-ח, 301-308, חשון תש"ל (1969).

לוי, חנה (1914-2006) (Levy, Hanna)

נולדה בברלין ועלתה לארץ ב-1934. למדה ציור בסטודיו של יעקב שטיינהרט בירושלים (1935-1937), ועם סיום לימודיה עברה לתל-אביב והצטרפה לאגודת הציירים והפסלים שם. בין השנים 1938-1941 ציירה עם חבורת אמנים שהתקבצו במוצא ובין השנים 1940-1941 עברה לגור שם. בשנת 1944

נישאה למוזיקאי והצייר יצחק לוי. בשנים 1946-1949, לאחר שעברו בני הזוג לגור ברעננה, החלה לצייר בצבעי מים, בעיקר נופים. לוי שבה למוצא בשנים 1949-1953 וב-1950 הציגה נופים אקספרסיביים צבעוניים מאוד ומלאי תנועה בתערוכת יחיד בבית האמנים בירושלים. ב-1953 השתקעה עם בעלה בקריית-האמנים בצפת. בשנים 1960-1961 שהתה בפריז וציירה ב"גרנד שומייר". לקראת סוף שנות החמישים ניכרת מגמת הפשטה בציוריה. ציורי צפת משנות השישים מלאים אנרגיה ומתחים, כפי שניתן לראות בציור **מופשט**, 1966. בשנות השבעים הציגה עם ציירי "**אקלים**" נופים גדולים מופשטים וחצויים שביניהם תהום. ב-1975 נפטר בעלה, ובשנים שלאחר מכן, בסוף שנות השבעים, החלה לצייר תקריבים של פנים עם עיניים לא סימטריות, כגון **הפנים שלי** (1982). אך למרות השמות הפיגורטיביים, שחוזרים, למשל, גם בעירומים של 1987 ו-1992, ציוריה נוטים יותר להפשטה. בשנות השמונים חלתה ומצב רוחה ניכר בכתמים השחורים והאדומים הפוצעים את ציוריה. היא הציגה בתערוכות יחיד רבות במוזיאונים שונים ברחבי הארץ וכן בתערוכות קבוצתיות. בתערוכה **12 אמנים – מבט שני**, שאצרה אירית הדר במוזיאון תל-אביב ב-2006, לוי התגלתה מחדש כאמנית מרתקת (אם כי יש לציין שבקטלוג חלו מספר טעויות בפרק על האמנית, והתאריכים המצוינים כאן הם הנכונים). © ר.מ.

מקורות:

הדר, אירית (אוצרת), **12 אמנים – מבט שני**, מוזיאון תל-אביב, 2006,
מרקוס, רות (עורכת), **נשים יוצרות באמנות הישראלית 1920-1970**, סדרת מגדרים, הקיבוץ המאוחד,
2008

לוי, פמלה (1949-2004) (Levy, Pamela)

לוי נולדה בפירפילד באיווה, ארצות הברית, והיגרה לישראל בשנת 1976 בעקבות בן זוגה, מבקר האמנות הישראלי איתמר לוי. מסוף שנות השבעים החלה להציג בתערוכות יחיד בגלריות ובמוזיאונים, ולאורך השנים השתתפה בתערוכות קבוצתיות רבות.

גוף יצירתה של לוי מחולק לשתי תקופות יצירה עיקריות. במהלך התקופה המוקדמת, מאז עלייתה לישראל באמצע שנות השבעים ועד לשנת 1980, יצרה קולאז'ים עשויים מבדים, בז'אנר שבאותה עת כונה בישראל "אמנות נשים". עשייתה הושפעה מגל משמעותי של אמנות פמיניסטית שרווחה אז בארה"ב והחלה לחדור גם לישראל, ובמיוחד הושפעה מהזרם הפמיניסטי האמריקאי שכונה "Pattern and Decoration" ויצירתה התאפיינה בעבודת טלאים ובשימוש בחומרים רכים כגון טקסטיל, פרווה, תחרה, צמר וכיוצא באלה, תוך התמקדות בייצוגים של הגוף הנשי, לדוגמה העבודה **בריכה ירוקה**, 1979, המורכבת פיסות בדים, חומרים פלסטיים כמו יריעות צלופן, ודמות נשית של אישה בבגד ים הקופצת לתוך בריכה.

התקופה המאוחרת החלה בשנת 1980 ונמשכה עד למותה בשנת 2004, ובה ציירה בצבעי שמן על בד סצנות פיגורטיביות, המבוססות על צילומים שצילמה בעצמה, והמשלבות דמויות אנושיות וציורי נוף. ביצירותיה היא מציגה נערות מתבגרות בבגדי ים בבריכה או בחוף הים, או מראות קשים, כגון גוויות חיילים או סצנות אונס. בסגנון זה ביטאה לוי את חזונה לשידוד מערכות חברתי וערכי, במטרה לקדם

סדר חברתי חדש ומתוקן יותר: מערכים בלתי היררכיים והקשרים חדשים, האמינה לוי, מאפשרים אופני ביטוי אלטרנטיביים, לא הגמוניים. בין יצירותיה בולטות **פלסטינה, הולדת אומה** (1988), **אלגוריית אינתיפדה** (1989) ו**הנשיקה, אוגוסט** (1993). כיום זוכות עבודותיה לפופולריות ולהכרה מצד הקהל והממסד האמנותי בישראל, אולם בעיקר מוכרת עבודתה המאוחרת, בסגנון הציור הפיגורטיבי, הרווחת בקרב הציבור ובקרב הממסד האמנותי.

לאורך כל דרכה האמנותית עשתה לוי חיבורים בין דימויים, חומרים ורעיונות, לעיתים ממקורות הרחוקים אלה מאלה מרחק רב. ביצירותיה הרבות – הן מהתקופה המוקדמת והן המאוחרת – מאמצת לוי קומפוזיציות של דימויים הערוכים באופן בלתי היררכי זה לצד זה, ציוריה אניגמטיים, עוסקים בדימויים רב-תרבותיים, בדרך כלל מרובי דמויות ובעלי פרספקטיבות משונות, שאינם מתפענחים בקלות. בין אם היו אלה קולאז'ים עמלניים של בדים, התפורים יחד במיני טכניקות "נשיות" ובין אם היו אלה ציורים גדולי-מימדים שתוכנם גובב יחד טלאים-טלאים ממקורות צילומיים שונים לכדי קומפוזיציה בעלת אופי "קווילטי" (של שמיכת טלאים), מאופיין כל גוף עבודתה בהכנה יסודית ובתכנון מוקדם וזהיר, כמו גם בהערכה גדולה למגוון התרבויות המתקיימות זו לצד זו בישראל.

לוי זכתה בפרסים רבים, בהם פרס גוגנהיים בשנת 1980, פרס שר החינוך והתרבות לציור ופיסול בשנת 1990, מענק קרן גוגנהיים ב-1980, פרס ז'אק אוחנה, מוזיאון תל אביב, ב-1987, ומענק קרן הייטלנד עבור נסיעה לברלין ב-1996. © ט. ד. (טל דקל)

מקורות:

גינתון, אלן, "הבת של לוט היתה ציירת", **פמלה לוי – ציורים 1983-1994**, קט. תע., מוזיאון תל אביב תל אביב, 1994.

דקל, טל, "הטלאת הנפש בעולם רב תרבותי: על יצירתה של פמלה לוי", **מותר**, כרך 16, 2008. לובין, אורלי, "ארבע תמונות עם אישה אחת, שתי נשים, שלוש נשים, ארבע נשים וגבר אחד", **פמלה לוי – ציורים 1983-1994** (אוצרת: אלן גינתון), קט. תע., מוזיאון תל אביב, תל אביב, 1994.

לוין, וילי (1877-1964) (Levin Willy)

נולדה בלטווייה, למדה קרמיקה בבית הספר לאמנות שימושית מופשטת במינכן. ב-1901 הגיעה לפריז ושם למדה באקדמיה לאמנות. בשנת 1913 היגרה לארצות הברית, שם למדה אצל ארכיפנקו והושפעה מסגנונו, וב-1938 הציגה בניו-יורק. שנה מאוחר יותר עלתה ארצה, והשתתפה בתערוכות אגודת האמנים. לוין הרבתה ליצור בקרמיקה וגם לרשום ולצייר בשמן בסגנון אקספרסיבי – בעיקר דיוקנאות, עירום נשי, אם וילד ונושאים תנכיים. בשנת 1940 זכתה ב"פרס דיזנגוף" לפיסול. © ר.מ.

מקורות:

עפרת גדעון, **מקורות הפיסול הארצישראלי, 1906-1939**, מוזיאון הרצליה, הרצליה, 1990

לויסון, שושנה (1996-1920) (Lewison, Shoshana)

נולדה בוורשה, פולין, ועלתה ארצה ב-1922 עם משפחתה שהשתכנה בתל-אביב. (אך על פי בתה, אורנה לויסון-אייזנשטאנד, אמה היתה רק בת חצי שנה כאשר עלתה ארצה ב-1920, ולא ב-1922, כפי שכתוב בכמה מקורות). לויסון למדה אצל יצחק פרנקל (1938) יחד עם קליר יניב ושולמית טל. ב-1945, עברה עם שולמית טל ל"סטודיה" של שטרייכמן וסטימצקי ולמדה גם עם מרסל ינקו ויוסף זריצקי. בשנת 1951 היתה בין מקימי "קבוצת העשרה" יחד עם יניב וטל, אך השתתפה רק בשלוש התערוכות הראשונות של הקבוצה. בשנים 1952 עד 1956 חיה בקיבוץ חפציבה ולימדה שם מלאכה וציור. באמצע שנות השבעים חדלה לצייר והתרחקה מאמנות, אך בשנות השמונים חזרה לצייר טבע דומם, פרחים ודיוקנאות. ב-1992 השתתפה בתערוכה של "קבוצת העשרה" שאצרה פרופ' גילה בלס במוזיאון רמת-גן. © ר.מ.

מקורות:

בלס, גילה (אוצרת), **קבוצת העשרה 1951-1960** (קט. תע.), מוזיאון לאמנות ישראלית, רמת-גן, 1992.
לויסון-אייזנשטאנד, אורנה (עורכת), **שושנה לויסון**, הוצאת אליקים, תל-אביב, 1997.

לוריא, אסתר (1998-1913) (Lurie, Esther)

נולדה בעיר הנמל לייפדה (Liepaja), לטווייה, שאותה נאלצה משפחתה לעזוב במלחמת העולם הראשונה. ב-1917 השתקעה המשפחה בריגה ושם סיימה את לימודיה בגימנסיה "עזרא". עוד מילדות גילתה כישרון ציור ומגיל 15 החלה ללמוד ציור אצל מורים שונים. בין השנים 1931-1934 למדה עיצוב תפאורה לתיאטרון במכון הגבוה לאמנות דקורטיבית בבריסל ואחר כך רישום וציור באקדמיה המלכותית לאמנויות יפות באנטוורפן. בשנת 1934 עלתה עם משפחתה ארצה, גרה בתל-אביב ועסקה בעיצוב תפאורות לתיאטרון ולאירועים שונים כגון ה"עדלאידע" ו"יריד המזרח". כשלא מצאה עבודה התמסרה לציור חופשי, ובמיוחד ציור דיוקנאות, רקדנים ונגני תזמורת. כמו כן ציירה בקיבוצים רבים את נופי הארץ ועבודותיה הוצגו בחדרי האוכל. תערוכתה הראשונה התקיימה בקיבוץ גבע ב-1937, ובשנת 1938 התקבלה כחברה באגודת הציירים והפסלים בארץ-ישראל. באותה שנה הציגה מספר תערוכות יחיד בתל-אביב (את דברי הפתיחה בגלריה הס נשא המשורר שאול טשרניחובסקי), בירושלים ובחיפה, וזכתה ב"פרס דיזנגוף" לרישום עבור יצירתה **התזמורת הארץ-ישראלית**, שהוצגה בתערוכה הכללית של אמני ישראל במוזיאון תל-אביב (יש לציין שפרס זה אינו מופיע באתר הפרס בויקיפדיה).

בשנת 1939 יצאה לוריא להשתלמות בצרפת ובאנטוורפן, ובהמשך ביקרה קרובים בליטא והציגה בריגה ובקובנה. עם הכיבוש הנאצי הוחרם תיק עבודותיה (בדיעבד הסתבר שכמה מיצירותיה ניצלו והובאו ארצה) ובין השנים 1941-1944 נכלאה בגטו קובנה, שם תיעדה את המראות שנגלו לעיניה, כמו למשל ברישום **אישה במטבח השיתופי**. לוריא שוחררה על-ידי הצבא האדום, הגיעה למחנה באיטליה ופגשה שם חיילים ארץ-ישראליים ששירתו בצבא הבריטי. בעזרתו של אחד מהם, הצייר מנחם שמי, הציגה רישומים מהמחנות, שפורסמו מאוחר יותר כאלבום **יהודיות בשעבוד**. כמו כן יצרה תפאורה ללהקה

הצבאית של המחנה שייסדו אליהו גולדברג ומרדכי זעירא. לאחר שובה ארצה ב-1945 המשיכה לוריא לתעד את מראות הגטו בציור ובכתיבה, ולאחר שובה ארצה זכתה לוריא שוב ב"פרס דיזנגוף" (1946) וב"פרס זוסמן" מטעם יד ושם. ובשנת 1956 פרסמה את **עדות חיה**, ציורים מגטו קובה, וב-1961 הוצגו רישומיה כחלק מן העדויות במשפט אייכמן. יצירותיה מתקופת השואה מצויות ב"בית לוחמי הגטאות", באוסף האמנות של "יד ושם" וכן באוספים פרטיים. © ר.מ.

מקורות:

לוריא, אסתר, **עדות חיה**, הוצאת דביר, תל-אביב, 1958.

<http://art.holocaust-education.net/explore.asp>

לישנסקי, בתיה (1901-1990) (Lishanski, Batya)

נולדה בעיר מאלין, אוקראינה, ועלתה עם משפחתה ארצה ב-1910. אחותה הבכורה שרה הקימה את קופת החולים הכללית. אחות נוספת הייתה רחל ינאית בן-צבי, אשתו של נשיא המדינה יצחק בן-צבי (רחל לישנסקי שינתה את שמה לרחל ינאית לאחר שאמה נחקרה על-ידי הטורקים בחשד שהיא קרובת משפחה של יוסף לישנסקי, מאנשי מחתרת ניל"י). היא למדה ציור אצל אירה יאן ובשנים 1918-1920 למדה פיסול אצל בוריס שץ בבצלאל ובשנות העשרים הציגה פסלי עץ. ב-1920 נסעה ללמוד באקדמיה לאמנות ברומא, ולאחר שנה חזרה ארצה והפכה לחברת קיבוץ עין-חרוד. ב-1923 נסעה ללמוד בברלין, וב-1925 החלה ללמוד בבית הספר לאמנויות יפות בפריז – *École des Beaux Arts*, ואף הציגה ב"סלון העצמאיים" ב-1926. היא המשיכה להתגורר בפריז עד שובה ארצה ב-1929.

בתיה לישנסקי נחשבת לפסלת הישראלית הראשונה והייתה אחת מהפסלים הידועים ביותר בארץ באותן שנים, במידה רבה בזכות האנדרטאות הרבות שפיסלה. לדעת לוינגר, לישנסקי נמנית עם בוני הראשונים של מיתוס השוויון בין גברים ונשים מתוך עמדתה הציונית סוציאליסטית. היא ייצגה בפסליה את שני המינים כשווים, כמו למשל באנדרטת **עבודה והגנה** בחולדה, 1932-1936, שמאפיינת את הגברים והנשים גם בפסליה האחרים, כשהם לוקחים חלק שווה הן בעבודת האדמה והן בהגנה על הארץ. באנדרטה מופיעים אפרים צ'יזיק (שנפל בקרב על חולדה ועל קברו הוקמה האנדרטה), ולצדו אחותו שרה צ'יזיק, שנפלה בקרב תל-חי ועוד דמות אנונימית. לצדם מופיעים דימויים של שיבולים ומגל, כדי להדגיש את הקשר בין הלוחמים לבין חלוציות. גמזו רואה בסגנונה ביטוי לנימה אישית ונשית, למרות כל ההשפעות הרבות שמהן הושפעה. דמויות הנשים שלה קיבלו ודאי את השראתן מדמותה שלה – אישה עצמאית העומדת בזכות עצמה, מחויבת לאמנותה, לסביבת רווקה וללא ילדים, בעלת מעמד בולט בשדה האמנות הישראלית (ולמרות זאת עברה כמה משברים אישיים, ואף ניסתה להתאבד מספר פעמים). סגנונה נע בין אקספרסיביות לבין ריאליזם בגישה פסיכולוגית. היא יצרה דיוקנאות רבים, כגון דיוקנו של גיטה, הנשיא יצחק בן-צבי, והציבה שורה של אנדרטאות אבן, כמו האנדרטה בחולדה, שבה שילבה אבן מעובדת לצד אבן לא מעובדת. לישנסקי זכתה פעמיים ב"פרס דיזנגוף" (1944; 1957), והיתה כלת "פרס ישראל" לשנת 1986. © ר.מ.

מקורות:

גמזו, חיים, *ציור ופיסול בישראל*, הוצאת דביר, תל-אביב, [1951] 1957.

Levinger, Esther, "Women and War Memorials in Israel." *Woman's Art Journal*, 16:1, 1995

מחותן, חוה (נ. 1925) (Mehutan, Hava)

נולדה בארצות הברית ולמדה באקדמיה לאמנות בפנסילבניה. עלתה ארצה ב-1946, ולאחר מספר שנים התיישבה בבאר-שבע והתרשמה מאוד מנופי הנגב. מחותן מפסלת באבן ובעץ זית דמויות של נשים, בעיקר הרות, ראשים וחיות. ב-1958 השתתפה יחד עם לואיז שץ, רות צרפתי ולאה ניקל, בתערוכה "12 האמנים" שהוגדרה על-ידי האוצר, יונה פישר, כ"בחירי הדור הצעיר". בשנות השישים עבדה על סדרה בשם "תהלוכות" – בולי עץ אנכיים שאופן הצבתם יצר אסוציאציה עם מצבים אנושיים. בסדרה אחרת, "מנחות", ביקשה לבטא נקודת מבט של אישה מעניקה ונותנת. היו שראו ביצירתה מאפיינים נשיים כגון הארציות, המחזוריות והפריון, אך למרות שאהבה לפסל דמויות של נשים בהיריון, המבקרים ראו בפיסול שלה מאפיין "גברי בתכלית, כמעט ללא נועם חיצוני". המבקרת מירה פרידמן, למשל, כתבה כי אין בדרך ביטוי מאומה מאותה נשיות רכה שמאפיינת נשים-אמניות אחרות, וכי יצירתה צורנית-פסקנית והחלטית. טייכר מציינת את העובדה שמבקרת אמנות משתמשת למעשה בסטריאוטיפים גבריים של נשיות וגבריות ונותנת למחותן מחמאה על יצירתה הלא-נשית. מחותן, מצדה, טוענת כי הזהות הנשית מעסיקה אותה מאוד ומופיעה בנושא העבודה לעתים באופן מודע ולעתים באופן לא-מודע: "עבודתי אישית, סובייקטיבית, רגשית ונובעת מהיותי אני, אישה".

בתקופת מגוריה בנגב, משנות השישים עד אמצע שנות השמונים, בהיותה אמנית המעורבת בנושאים סביבתיים, עברה מחותן בהדרגה מפיסול העוסק בגוף האדם לפיסול המבטא מרחבים וכוחות של הטבע, כמו למשל פסלי העץ והאבן המופשטים בסדרה **אותות**. בסדרה **נופים**, שאותה החלה ליצור בעיצומה של מלחמת יום כיפור, המשיכה לפתח את תפיסתה הקודמת, אך הפעם ביטאה גם את הלך הרוח בארץ בעזרת מוטיב של שסע או קרע. בשנות השמונים עברה לגור בירושלים, שבאותן שנים רחשה פעילות פוליטית ודתית, וזו גרמה לה תחושות של חידלון וחוסר מוצא. תחושות אלה התחזקו בעקבות מלחמת לבנון ובאו לידי ביטוי ביצירותיה, כמו במיצבים שכינתה **מצבים**. במצב **88**, למשל, עלו המבקרים על גשר כדי להיכנס לתערוכה ועברו מעל "גופות". במיצב "מיטות" הניחה בולי עץ דמויי גופות על מיטות ברזל. מאז 1997 היא מתגוררת בכרמיאל וניתן לראות בעבודותיה המשך לעיסוק בגוף האדם, אך כנראה בגלל אזור מגוריה, בפסליה בולט במיוחד המתח הקיומי שנוצר בגלל המלחמות בגבול הצפוני. זאת ניתן לראות בתערוכה **גשר מנופץ**, שהתקיימה ב-2011 ביד לבנים בכרמיאל, שם מופיעה דמות אדם (בול עץ) אדומה כדם, כשהיא שכובה על ספק מיטה ספק אלונקה וקשורה אליה במוסרות.

מחותן לימדה פיסול בעץ ובאבן במוזיאון ישראל, ואמנות סביבתית במכללה לאמנות חזותית בבאר שבע ובבי"ס לאמנות עין הוד ובאוניברסיטת חיפה. כמו כן היתה יועצת אמנות לראש העיר באר שבע הקימה

שם מרכז אמנויות לנוער, מכללה לאמנות חזותית. היא ניהלה את מוזיאון הנגב לאמנות, אצרה את אוסף העירייה והשתתפה בהקמת המרכז לנייר (עבודת יד). במשך שנים רבות שימשה חברה בצוות השופטים לפרסי אמנות בקרן התרבות אמריקה-ישראל. תפקידיה הציבוריים האחרים: בין 1976-1970 חברת המועצה ארצית לאמנות. בין 1977-1992 חברת הוועדה לאמנות באוניברסיטת בן גוריון. בין 1985-1992 חברה בקרן תל אביב לספרות ואמנות, וחברת הוועדה לבחירת חבר השופטים לפרס אמנות ישראלי.

מחותן זכתה בפרסים רבים, בהם "פרס דיזנגוף" ב-1976, "פרס הביאנאלה" של הביאנאלה השמינית בסן-פאולו בברזיל, "פרס ההסתדרות", "פרס היצירה" של קרן אמריקה-ישראל ופרס לאמני ירושלים על שם שושנה ומרדכי איש-שלום. © ר.מ.

מקורות:

טייכר, אילנה, **אמניות באמנות ישראל**, (קט. תע.), חיפה: מוזיאון חיפה והאגף לתרבות עיריית חיפה, 1998.

מחותן, חוה, **חוה מחותן**, הקיבוץ המאוחד, תל-אביב, 1978.

מרקוס, רות (עורכת), **נשים יוצרות באמנות הישראלית 1920-1970**, סדרת מגדרים, הקיבוץ המאוחד, תל-אביב, 2008.

קריסטל אמנות ותקשורת יחסי ציבור www.crystalarts.co.il

מרגלית, אביבה (1919-2004) (Margalit, Aviva)

נולדה בדטרויט, בארצות הברית, ועלתה ארצה ב-1928. באמצע שנות השלושים למדה אצל חיים גליקסברג ואצל יוסף זריצקי (על-פי גדעון עפרת, את השיעורים העביר למעשה ליאו פיין), ובסוף שנות הארבעים אצל אביגדור סטימצקי ויחזקאל שטרייכמן ב"סטודיה". ב-1950 נסעה לפריז לשנה, ולאחר שובה הייתה ממייסדי כפר האמנים עין-הוד ב-1953. בשנת 1954 זכתה ב"פרס דיזנגוף". בשנות החמישים הציגה עם מוריה בתערוכות של "אופקים חדשים" וכן בתערוכות קבוצתיות רבות. ב-1960 נישאה לאיצ'ה ממבוש, אמן ויד ימינו של מרסל ינקו, שכונה גם "המוכתר" של עין הוד, והשניים גרו בעין-הוד. עפרת משייך את מרגלית (כמו גם אמניות נוספות שהחלו לפעול בשנות החמישים) ל"דור הביניים" – דור אמני ההפשטה שקם אחרי "דור הנפילים" של "אופקים חדשים". מרגלית עצמה טענה שדור זה נחסם על-ידי מוריו. ייתכן שמסיבה זו, אף על-פי שהוזמנה שוב ושוב להציג בתערוכות, העדיפה מרגלית להתמקד בפיתוח הסדנאות בעין-הוד ועבדה צמוד למרסל ינקו ולבעלה, אתו פתחה סדנה לקרמיקה. ינקו סבר שאמני עין-הוד צריכים למצוא את פרנסתם בכפר, ולכן דחף להקמת סדנאות לאומנויות שונות שמשכו אמנים רבים, אשר לצד יצירתם האמנותית פיתחו גם עבודות בתחום האומנות. כמו אמניות רבות, עסקה מרגלית גם בגרפיקה ובעיצוב שטיחי קיר וקירות קראמיים לבתים פרטיים ולמבני ציבור. בשנת 2005 נערכה לזכרה תערוכת יחיד במוזיאון ינקו-דאדא בעין-הוד. © ר.מ.

מקורות:

הלר, סורין (אוצר), **אביבה מרגלית-ממבוש (איש)**, קט. תע.: מוזיאון ינקו-דאדא, עין-הוד, 2005.

עפרת, גדעון (אוצר), **הסטודיה, דור הביניים** (קט. תע.), תל-אביב: בית האמנים, 1989.

נוימן, אנני (1955-1906) (Neumann, Anne)

נולדה בקוטבוס, גרמניה, למדה בבית ספר הגבוה לאמנות בברלין, שם השתתפה בתערוכות וזכתה לביקורות אוהדות, וב-1932, בתערוכה ברלינאית גדולה, זכתה בפרס אדולף דונאט. נוימן ביקרה בארץ-ישראל בשנת 1913 ועלתה לארץ בשנת 1933. למרות שעבדה בטכניקות שונות ואף פיסלה זמן קצר, התמקדה נוימן בעיקר ברישום ובאקוורל. גמזו מוצא דווקא את רישומיה מוצלחים יותר מציורי הצבע "המתקתקים" שלה והוא רואה בהם הד לרישומים של קתה קולביץ. בספרו **ציור ופיסול בישראל** הוא אף מוצא ברישומיה השראה של רשמי גרמניה מהמאה ה-16, בזכות הדיוק והדקוּת. לדבריו, דיוקן הנרייטה סולד שציירה נוימן לא יישכח מלב. נוימן הרבתה לאייר ספרים, ובמיוחד ספרי ילדים. למרות ההכשרה האקדמית הניכרת בציוריה, ניתן להבחין בהם בהשפעה אקספרסיוניסטית ובגישות רגשיות ופסיכולוגיות. נוימן הרבתה לצייר אמהות וילדים, זקנים ואנשים קשי-יום. יש בציוריה נימה של רצינות ומלנכוליה שמנבאים אולי את מותה ממחלה ממארת. ב-1956 נערכה במוזיאון תל-אביב תערוכה לזכרה. © ר.מ.

מקורות:

חיים גמזו, **ציור ופיסול בישראל, היצירה האמנותית בארץ בחמישים השנים האחרונות**, מהדורה חדשה, מורחבת ומתוקנת, הוצאת דביר, תל-אביב, 1957.

נימן, צלה (1977-1911) (Naman, Tzila)

הציירת הראשונה שנולדה בתל-אביב (אז אחוזת בית), ובתו של אבא נאמן, מראשוני המתיישבים בתל-אביב. אבא נאמן היה אוטודידקט במכניקה ובפיזיקה, הקים ביפו בית מלאכה לייצור משאבות מים, היה צייר חובב ובנה את התפאורה להצגה המפורסמת "שולמית" של גולדפאדן, שעלתה ביפו בסוף שנות התשעים של המאה ה-19. כמה מנכדיו של נאמן הם פרופסורים למתמטיקה ולפיזיקה (נאמן, הררי, זלטקין) ונכדתו רות בן ישראל היא משפטנית. בנה של צלה, יונתן, אף הוא מתמטיקאי. יש לציין שלאור העובדה ששם האמנית מופיע בכתובים בגרסאות שונות, ביקשה בתה באופן מפורש לכתוב את השם בעברית בכתוב הנ"ל, כשם שנהגה אמה לחתום. עם זאת, ברשימה של זוכי "פרס דיזנגוף" שמה בלועזית מופיע כצילה נאמן Naman (וכך גם נכתב לעיל) ובאתרים אחרים שמה בלועזית כתוב Neiman.

נוף ילדותה היה רחוב לילינבלום, שם שימש ביתם מקום מפגש חברתי. יחד עם אביגדור סטימצקי הייתה נימן מראשוני תלמידיו של אריה אורלנד, צייר מסנט-פטרסבורג שהגיע לתל-אביב ופתח בה סטודיו. לאחר מכן למדה אצל חיים גוטמן ובתחילת שנות השלושים למדה בסטודיו של חיים פלדי ברחוב אחד העם, שם למדה גם הציירת חיה שוורץ. נימן סיימה את לימודיה בגימנסיה הרצליה במחזור של 1930/31, ולאחר ששתי אחיותיה נסעו ללמוד בז'נבה ב-1933, נשלחה היא לפריז ללמוד ציור. בפריז התגוררה בביתו של הצייר היהודי מנקס (Menkes) וגם למדה אצלו, ובמקביל למדה באקדמיה קולרוסי

(Colarossi) וב"גרנד שומייר". היא הושפעה במיוחד מסזאן, אך גם מהאימפרסיוניסטים, מהאקספרסיוניסטים ומציירי אסכולת פריז, בעיקר היהודיים.

בשנת 1935 חזרה ארצה והציגה את תערוכת היחיד הראשונה שלה בגלריה סטימצקי בירושלים. היא נישאה לנעמן סתוי וב-1936 נסעו השניים לננסי, שם הוא למד אגרונומיה והיא למדה אמנות וספרות. באותה תקופה ביקרה באיטליה ומאוחר יותר שהתה שוב בפריז. בתחילת 1937 שבה ארצה והשתכנה תחילה בירושלים, אך בשלב מסוים חזרה לתל-אביב וציירה את רחובותיה וכן מראות של מקומות שונים בארץ ובהם טבריה, צפת, כפר קנה בגליל וכפר האמנים עין-הוד, שהייתה ממייסדיו ב-1953. נימן הרבתה לצייר פורטרטים, טבע דומם ופרחים. היא הציגה במספר תערוכות יחיד והשתתפה בכל התערוכות של אגודת הציירים והפסלים. ב-1956 הציגה תערוכה כללית של יצירותיה במוזיאון תל-אביב וכן הציגה בחיפה ובבאר-שבע. בתערוכה שאצר יונה פישר ב-1972 במוזיאון ישראל בשם "האקספרסיוניזם הישראלי בשנות ה-30 וקשריו עם אסכולת פריז", הייתה לה נוכחות בולטת. הביקורות על עבודותיה היו אוהדות מאוד בדרך כלל; בשנת 1968 כינתה אותה צלילה אורגד **בעל המשמר** "הציירת הראשונה של הציור שלנו". נימן עבדה בעיקר בשמן ובגואש. הצבעים הבולטים בציוריה הם ירוק אמרלד, כחול אולטרה מארין ואדום קדמיום. היא הרבתה לרשום ולצייר בפסטל וגם באקוורל, ציורים ליריים ופיוטיים על נייר ועל זכוכית.

צלילה נימן זכתה ב"פרס דיזנגוף" ב-1966 (זאת ע"פ **גזית** ועל פי רשימת הזוכים באתר הפרס בויקיפדיה. אך מקורות אחרים מציינים את שנת 1963). בשנותיה האחרונות סבלה מבחינה בריאותית אך גם מבחינה אמנותית, כיוון שסגנונה לא התאים לסגנון "אופקים חדשים". למרות הביקורות הטובות ולמרות דעתם החיובית של עמיתיה, היא נשכחה ולציוריה לא היה ביקוש. לאה ניקל, למשל, טענה שצלה נימן הייתה מן הציירים הטובים של שנות השלושים והארבעים, וכי היא אינה מבינה מדוע נזנחה. ב-1985 החליטו הציירות חיה שוורץ, ג'ניה ברגר ומינה זיסלמן לתקן הזנחה זו ולהציג תערוכה מקיפה הכוללת 70 תמונות מיצירותיה, בבית האמנים ברחוב אלחריזי בתל-אביב. © ר.מ.

מקורות:

גזית, כרך כ"ז א-ד, -316-313

מרקוס, רות (עורכת), **נשים יוצרות באמנות הישראלית 1920-1970**, סדרת מגדרים, הקיבוץ המאוחד, תל-אביב, 2008.

שבא, שלמה, "נערה מאחזת בית", **דבר השבוע** (1985).

תמוז, בנימין (עורך), לויטה דורית, עפרת גדעון, **סיפורה של אמנות ישראל**, מסדה, תל-אביב, 1980.

ניקל, לאה (1918-2005) (Nikel, Lea)

נולדה בז'יטומיר, רוסיה, ועלתה ארצה ב-1920. נישאה בתחילת שנות הארבעים וילדה בת, אך עד מהרה, ב-1946, נפרדה מבעלה. למדה ציור אצל חיים גליקסברג ואהרון אבני, אך עברה ל"סטודיה" של יחזקאל שטרייכמן ואביגדור סטימצקי (יחד עם קליר ינב), ולכן נתפסה זמן רב כתלמידה שלהם, אם כי היא עצמה הכחישה את השפעתם וראתה את עצמה כמי שהושפעה יותר משהותה בפריז בין השנים

1950-1961. ניקל ראתה את עצמה כמושפעת מהרעננות ומהצבעוניות של מאטיס ומן הספונטניות של מירו, אך במיוחד הושפעה בתקופת שהותה בפריז מסגנון ה"הטאשיזם" (כיתמיות - Tachisme) - המופשט הצרפתי שהיה פופולרי בשנות ה-40 וה-50, והיה מקבילו של המופשט האקספרסיוניסטי האמריקאי. האקספרסיוניזם, הספונטניות והצבעוניות העזה של המופשט שלה היו שונים מסגנון הציור של מוריה, חברי "אופקים חדשים". בציוריה שילבה בין צבע, קולאז', חריטה, פיסות בד חשוף וציור חצי אוטומטי הדומה לציור פעולה.

בשנות השישים נדדה ניקל ממקום למקום ושהתה בפריז, בישראל (אשדוד ואח"כ צפת), בניו-יורק, באפריקה וברומא, אך המשיכה להציג כל הזמן בארץ וזכתה לשבחים מהביקורת על ציוריה הנועזים, ובלטה כאמנית ייחודית שאינה שייכת לשום זרם או קבוצה. ניקל נחשבת לאחת האמניות החשובות בארץ, דווקא משום שתמיד פעלה מחוץ ל"סצנה" האמנותית: היא לא השתייכה לקבוצה כלשהי, לא הושפעה מאף סגנון אופנתי ופיתחה סגנון עצמאי משלה. ניקל לא שינתה את סגנונה בהתאם לאופנות חולפות והמשיכה לצייר בדרכה גם כאשר השתנו הסגנונות בארץ, אם כי התנסתה בטכניקות חדשות ועברה ממדיום הציור למדיום ההדפס. בשנות השבעים חייתה מספר שנים בניו-יורק. ציוריה מתקופה זו הם גדולים, ומשולבים בהם מרכיבים שונים כגון פיסות בד. היא השתמשה ברשתות כדי להטביע על הציורים צורות רשת וכן אותיות ומילים. בשנות השמונים המשיכה בסגנון זה, שהפך חופשי ואזורי יותר, לפעמים במונוכרומיות ולפעמים בצבעוניות ססגונית, כמו בציור **ללא כותרת** מ-1967.

ניקל היא אחת מאותן ציירות שהעמידו את אמנותן בעדיפות הראשונה, גם על חשבון בני משפחתה. כאשר נסעה לשהות בת 11 שנה בפריז, הותירה בארץ את בתה. היא עמדה תמיד על הצורך להפריד בין הביוגרפיה שלה לבין יצירתה, ומעולם לא קשרה את יצירתה לתכנים רעיוניים כלשהם. היא תמיד טענה שהיא "אמן" (ללא קשר למגדר שלה), ולכן גם סירבה להשתתף בתערוכה "אמניות באמנות ישראל", שנערכה ב-1998 במוזיאון חיפה, אף שנכללה בה בסופו של דבר, אך בלי ששיתפה פעולה עם האוצרת.

ב-1967 קיבלה את "פרס מגדל דוד" בירושלים, ב-1968 קיבלה את פרס משרד החינוך והתרבות, ב-1972 את "פרס סנדברג לאמנות ישראלית" מטעם מוזיאון ישראל, ב-1982 את "פרס דיזנגוף", ב-1985 זכתה במדליה מטעם אונסקו, ב-1987 זכתה ב"פרס גמזו", והיתה כלת "פרס ישראל" לשנת 1995. בשנת 1995 הציג מוזיאון תל אביב לאמנות תערוכת רטרופקטיבה שלה. בשנת 2002 הציגה גלריה זומר לאמנות עכשווית בתל אביב עבודות חדשות של ניקל משנת 1998. תערוכה של מבחר יצירותיה מתקופת מגוריה בפריז הוצגה במוזיאון מאנה כץ בחיפה ב-2004. © ר.מ.

מקורות:

טייכר, אילנה, **אמניות באמנות ישראל**, (קט. תע.), חיפה: מוזיאון חיפה והאגף לתרבות עיריית חיפה, 1998.

ניקל, לאה ומיכאל כהן סגן, **לאה ניקל**, מוזיאון תל אביב לאמנות, תל-אביב, 1997.

Danon, Dalia, "Lea Nikel", *Jewish Women, a Comprehensive Historical Encyclopedia*, ed. By E. Hayman and D. Ofer, Shalvi Publishing Ltd., Jerusalem, 2006.

<http://jwa.org/encyclopedia>

he.wikipedia.org/wiki/

leanikel.com/RightMenuPage.asp?CatalogID=166&Lang=Hebrew

סלונים, סימה (1911-1999) (Slonim sima)

נולדה ביפו (על-פי אתר מוזיאון ישראל נולדה ב-1910). ב-1934 למדה אצל פנחס ליטבינובסקי ומשה מוקדי. בשנת 1935 נסעה ללמוד אמנות בפריז אצל סוטין וב"גרנד שומייר", ובלונדון אצל מרק גרטלר. בין השנים 1938-1939 לימדה בבית הספר המחוזי בדגניה א', ב-1962 לימדה בטכניון בחיפה וב-1964 בסמינר "אורנים". החל משנות הארבעים הציגה בתערוכות קבוצתיות. הייתה ממייסדי כפר האמנים עין-הוד. סלונים ציירה נופים ודמויות. בביקורת על התערוכה ב"בית פבזנר" בחיפה, שפורסמה בעיתון **הארץ** ב-2.2.45, משבח גמזו שניים מציוריה. האחד הוא **הירקון**, ציור של נוף בהיר, מלא אור וחוץ אימפרסיוניסטי, והשני, שאותו אהב במיוחד הוא **עירום**, שבו הוא רואה את סלונים כתלמידה מחוננת של רנואר, וכותב: "יהיה חבל מאוד אם לא תקדיש זמן ומרץ לבעיית העירום". ב-1942 וב-1962 זכתה סלונים ב"פרס דיזנגוף" ובמהלך השנים זכתה בפרסים נוספים: ב-1950 וב-1955 "פרס ע"ש הרמן שטרוק", חיפה, ב-1959 "פרס המועצה הציבורית לאמנות", חיפה, ב-1963 "פרס הנגב", ירוחם. © ר.מ.

מקורות:

בלס, גילה (עורכת), **ד"ר חיים גמזו: ביקורת אמנות**, מוזיאון תל-אביב לאמנות, 2006.

סמואל, אדית (1907-1964) Samuel, Edith

נולדה באסן, גרמניה, לאב שהיה רב הקהילה, ולמשפחה שעסקה באמנות: אמה אנה הייתה ציירת, אחותה חוה (אוה) ציירת ופסלת, ואחד משני אחיה היה נגן עוגב ומלחין. משפחתה הייתה משכילה, דודה מצד אמה היה הפילוסוף והסופר סלומון פרידלנדר, ודודה מצד אביה היה הפילוסוף ארנסט סמואל.

בשנים 1925-1930 למדה פיסול ואמנויות גרפיות בבית ספר פולקוונג (Folkwangschule) באסן ובאקדמיה לאמנות בדיסלדורף, וקיבלה תואר של "Master Student". באוקטובר 1932 עזבו ההורים את אסן ועברו לברלין, וב-1933 הצטרפה אדית אליהם. בין השנים 1933-1938 חיה ועבדה בברלין, שהייתה שוקקת חיי תרבות יהודית: איגוד התרבות, ה"קולטור-בונד", אירגן הצגות תיאטרון, תערוכות וקונצרטים. שם הקימה, יחד עם השחקן והבמאי ניקולאי אליישוב, את תיאטרון המריונטות. בנוסף ליצירת מריונטות עבור התיאטרון היא עסקה בפיסול, באיור ספרי ילדים וביצירת בובות דיוקן. בובות הדיוקן הן למעשה פיסול בחומר רך ובהן סמואל מתגלה כיוצרת דיוקנים מעודנת, בעלת סגנון מובהק ויכולת הבעה רבת-כוח. בובותיה נחשבות לעבודות פיסול לכל דבר וזכו אף להצלחה. מפסלי הדיוקן

העשויים מבדים (כולם עד גובה 50 ס"מ), נותרו רק מעטים, ביניהם פסל **דיוקן עצמי**, שמהווים רק חלק קטן ממערך היצירות שיצרה אדית בנעוריה, טרם השבר הגדול. חלק מבובות הדיוקן מקבלות משמעות מיוחדת בשל התנאים בהן נוצרו: הן הוזמנו על ידי הורים או סבים וסבתות שילדיהם או נכדיהם נאלצו לעזוב את גרמניה. בובות הדיוקן היו אמורות להישאר כמזכרת במשפחות.

בשנת 1939 עלתה לארץ ישראל והתגוררה עם אחותה הציירת חוה סמואל בראשון לציון. זו היתה עלייה כפויה למקום שלא היה לו עניין ביצירותיה ושב חשה זרה. כגרמניה, בארץ זרה שלא הכירה את שפתה, כאמנית בוגרת ומוכרת, בארץ של חלוצים ופועלים שלא הכירו את יצירתה, וכאישה, השונה כל כך ממה שהיה מצופה מהנשיות הישראלית החדשה. היא חיה עם חוה אחותה בדלות רבה, ומעולם לא נישאה, ולמרות עושרה הרוחני לא הצליחה לרכוש את השפה העברית. מתוך ההכרח להתפרנס נאלצה ליצור בובות קטנות של "פולקלור ציוני" מחומרים זולים. אדית צמצמה את עצמה עקב התנאים והמקום, ובובותיה הצטמצמו בעקבותיה. אולם היא מצאה דרך וכוח פנימי להשתלב בחברה החדשה, באופן שהתאים לעוני ולדלות, ופיתחה טיפוס של בובות קטנות בגובה 20 ס"מ בערך, שראשן ידיהן ורגליהן נוצקו בתבנית, בעוד שאת עצוב הגוף, צביעת הפנים ויצור הבגדים עשתה בעבודת יד. אך בניגוד לבובות פולקלור טיפוסיות, בובותיה לא משמשות מעין קולב לבגדים שמאפיינים עדות שונות וטיפוסים שונים. הדמויות שלה אינן "בובות אופי" כפשוטן אלא הם פסלים, עשירי מבע וסמליות, כמעט איקונות של מדינת ישראל הצעירה.

לצד הבובות יצרה גם בימות קטנות, עליהן התרחשו סצנות מחיי ישראל הצעירה ובהם תיעדה את החיים סביבה. בדרכה המיוחדת, תוך הדגשת היחסים החברתיים והאישיים בין הדמויות, נתנה ביטוי ל"אחרים" בתוך החברה בה חיה בראשון לציון. במקום לתעד את המציאות שהקיפה אותה בציור או צילום, היא ספרה את הסיפור על ידי יצירת דיוקנאות של אנשים, תוך שימוש בחומרים כמו עיסת נייר, גרביים ישנים, בדי כותנה וחוטים, איתם יצרה דמויות ריאליסטיות ושיקפה את סיפור התקופה, גם אם לא התכוונה לכך במודע. בתחילה ויצ"ו קנו את הבובות של אדית סמואל, אך מכיוון שהיה להן ביקוש גדול היא נתבקשה ללמד אחרים לייצר בובות. ואז טענו בויצ"ו שהיא דורשת כסף רב מדי (התשלום עבור הבובות אפילו לא כיסה את הוצאותיה) והעדיפו על פניה את העובדים אותם הדריכה, וכך הופיעו אלפי חיקויים גרועים וזולים לעבודותיה בחנויות של ויצ"ו, שמכרו אלפים של בובות לתיירים. הבובות היו דומות בגודל ובחומרים, אך הן נראות נוקשות ולא טבעיות. למרות שסמואל התפרנסה בדוחק מעבודותיה היא סירבה להמשיך לייצר בובות קטנות (כדברי בתיה אביוב, העוזרת של סמואל בתפירת הבגדים לפסלי הבובות). בשנים לאחר מכן ייצרה בעיקר דמויות גדולות מעיסת נייר. אלה היו לרוב הזמנות בהן הנושאים ניתנו מראש. הן נועדו לפרסום של חברות שונות בתערוכות מסחריות. היא ייצגה את ישראל בתערוכות במילאנו טוקיו ומינכן, קיבלה פרס בתערוכת בובות בינלאומית באיסטנבול ובירושלים. © ד.מ. (דבורה מורג)

מקורות:

- אורי בושויץ, **אדית סמואל**, קטלוג לתערוכת זיכרון, מרכז תרבות העמים לנוער, ירושלים, 1966.
 אייזנשטרק, יהודה "בובותיה של אדית סמואל", **במעלה** עתון הנוער העובד, גיליון 23, 1952.

Genger, Angela, *Reise nach Jerusalem Puppen von Edith Samuel* (1907-1964), Alte Synagoge Essen, Kreismuseum Tecklenburg, Hessisches Puppenmuseum Hanau, Mindener Museum, German, 1987.

סמואל, חוה (1904-1989) (Samuel, [Eva] Chava)

נולדה באסן, גרמניה, לאב שהיה רב הקהילה, ולמשפחה שעסקה באמנות: אמה אנה הייתה ציירת, אחותה פסלת ומעצבת בובות ואחד משני אחיה היה נגן עוגב ומלחין. משפחתה הייתה משכילה, דודה מצד אמה היה הפילוסוף והסופר סלומון פרידלנדר, ודודה מצד אביה היה הפילוסוף ארנסט סמואל. בין השנים 1921-1923 למדה בבית הספר לאמנות שימושית באסן ומאוחר יותר עבדה בכפר האמנים וורפסוודה (Worpswede), שם התגוררה בחדרה לשעבר של הציירת פאולה מודרסון-בקר, שאת ציוריה הכירה. בגרמניה גם התוודעה לרעיונות הבאוהאוס, לפיהם האמנות השימושית היא חלק בלתי נפרד מהאמנות, ובעקבותיהם החלה ליצור בקרמיקה. בין השנים 1924-1926 למדה קדרות ופיסול בסדנה של מוזיאון פולקוואנג (Folkwang) באסן, אך לא זנחה גם את הציור. בין השנים 1924-1929 השתתפה ביצירת עבודות ארכיטקטוניות גדולות לצד הפסל והקרמיקאי וויל למרט. בשנים 1930-1931 השתלמה בטכנולוגיה קראמית בבית הספר לאמנות שימושית בשטוטגרט.

בשנת 1932 עלתה ארצה ופתחה בירושלים סטודיו ראשון לקרמיקה עם המהנדס י. רייך. ב-1934 ייסדה יחד עם פאולה אהרונסון את בית המלאכה "כד וספל" בראשון-לציון, שעבר לרשותה ב-1948 ופעל עד 1978. בשנת 1939 עלו ארצה אחיה המוזיקאי ואחותה **אידיט סמואל**. חוה ואדיט גרו ביחד בבית בראשון-לציון, עד שבשנת 1973 עברה חוה לגור ברמת-גן. שתי האחיות מעולם לא נישאו. יחד עיצבו השתיים בובות שמייצגות טיפוסים ישראלים, ואלה הוצגו במשך שנים במרבית תערוכות העיצוב הישראליות, ומוצגות כיום במוזיאון ראשון-לציון. העתקים חיוורים של בובות אלה יוצרו בשלב מאוחר יותר על-ידי מפעלי ויצ"ו, אך אין להם הייחודיות של הבובות המקוריות.

במשך כל אותן שנים פיסלה חוה סמואל הן פסלים קטנים והן קירות קראמיים במבני ציבור שונים ברחבי הארץ, כגון תבליט המזלות בקולנוע "קסם" ברמת-גן (1948), קירות קראמיים בבנק לאומי ברחובות (1956), בכניסה למרתפי היקב בראשון-לציון (1973), או **יד לנופלים**, 1964, בבית יד לבנים בראשון לציון. אף על-פי שהקדישה את רוב חייה לקרמיקה, חוה סמואל ראתה בעצמה בעיקר ציירת, ולטענת אברהם רונן, מיטב יצירתה הציורית הוא דווקא בציורי הנוף בצבעי מים. ואכן, הצבע והזיגוג מהווים מרכיב חיוני גם בתבליטים שלה, שלעתים הינם נמוכים (שטוחים) מאוד. בממלכה העתיקה במצרים הציור היה למעשה תבליט קיר שטוח, שנוצר מחרטת קווי מתאר ומסילוק החומר המיותר מחוץ לקווים, בשעה שכל שבלט (מה שהיה בתוך הקווים) היה מצויר וצבוע. נורה כוכבי טוענת שכך עושה גם חוה סמואל. ואכן, בתיק אמן שלה ב"בית ציפר" מצוי טופס מידע אישי שבו היא סימנה את סוגי האמנות העיקריים שבהם היא עוסקת. סמואל סימנה את הציור, את הגרפיקה ואת הקרמיקה, אך דילגה על פיסול, והוסיפה בכתב יד: פיסול קראמי (כאילו שאין זה פיסול ממש). סמואל הציגה בתערוכות קבוצתיות

רבות ואף זכתה במספר פרסים: בפרס ראשון לאמנות שימושית מטעם "בצלאל" ב-1946, בפרס ראשון ושני בתערוכת עיצוב ב"בצלאל" ב-1949, ובפרס ויצ"ו לאישה ב-1952. © ר.מ.

מקורות:

כוכבי, נורה, "חווה סמואל – הציור כבסיס", **חווה סמואל – קרמיקאית**, אגודת אמני קרמיקה ישראל ובצלאל, 1985.

פלדמן, ניר, **חומר מן הרוח, חווה סמואל, חלוצת הקרמיקה הישראלית**, קט. תע., מוזיאון ראשון לציון, 2010.

רונו, אברהם, **חווה סמואל – ציורים**, קט. תע., מוזיאון ראשון-לציון, 1988.

סמילנסקי, נעמי (נ. 1916) (Smilansky, Naomi)

נולדה בקרקוב, פולין, לרחל וליעקב וולמן, ובשנת 1922 עלתה עם משפחתה ארצה והשתכנה בירושלים. אביה היה הרפתקן ובעל חלומות מגלומן, שנעלם מחייה ומחיי אחיה שנתיים לאחר שעלו ארצה, ולימים פגשה אותו שוב רק כשהיה על ערש דווי. הוא הותיר את המשפחה במצב כלכלי קשה, ולכן עוד בהיותה תלמידה החלה לעזור למשפחתה במתן שעורים פרטיים. למרות מצבם הכלכלי ראו בעצמם בני משפחתה כמיוחסים המשתייכים לתרבות נעלה, בעלי נימוסים טובים וכלים נאים. עוד בילדותה בקרקוב נהגה אמה לקחת אותה לתערוכות, ובירושלים לימדה אותה לקרוא ולכתוב שירה בגרמנית, לכן נחשבה בבית הספר "יקית" ו"אחרת". סמילנסקי מעידה על עצמה שתמיד הייתה מוכשרת ללימוד שפות זרות, והיא דיברה גרמנית עם אמה עד יומה האחרון (אמה מתה בתאונת דרכים ב-1976), וכן ידעה אנגלית, יידיש, צרפתית ומעט איטלקית. בעלה, הסופר יזהר סמילנסקי (ס. יזהר), שלא ניחן בכישרון דומה, פיתח אידיאולוגיה שביסודה השאלה "מה פתאום לדבר בשפה זרה". לדבריה, הוא היה בעל גישה פרובינציאלית יותר ונהג להפוך לאידיאולוגיה כל דבר שממנו חשש או שאותו לא אהב, כגון נסיעות לחו"ל. סמילנסקי מספרת בהקשר זה כי רק לאחר שהופעלו עליו לחצים מצדה, הוא ניאות לנסוע מפעם לפעם.

ב-1932 בהיותה בת 16 החלה ללמוד בסמינר למורים בבית הכרם, שם גם הכירה את בעלה, והשניים היו לזוג בשנת 1933. לאחר שסיימו את לימודיהם עבר יזהר ללמד במושב יבניאל והיא עברה ללמד בקבוצת גבע, אך למרות המרחק המשיכו להיפגש. לאחר מכן למדה ציור ותחריט בבצלאל. ב-1941 השניים נישאו, והיא עברה לגור עמו בבן-שמן וגם לימדה שם. מאוחר יותר השתלמה בטכניקת התחריט בבוסטון, בניו-יורק ובלוס אנג'לס. בין השנים 1950-1987 לימדה אמנות בבית הספר "דה שליט" ברחובות, וכשהייתה כבת 70 לימדה תחריט ב"בצלאל". גמזו רואה בה אחת מאמני התחריט החשובים בארץ. היא איירה את מרבית ספרי בעלה. היו לה חברים רבים מקרב האמנים, ציוריה נרכשו על-ידי מוזיאונים בארץ, היא השתתפה בתערוכות קבוצתיות רבות וכן ערכה תערוכות יחיד רבות בארץ ובחו"ל, אך לעולם לא רכשה לעצמה שם ומעמד כמו של בעלה. רק בשנת 1962, כשהיא כבר בת 46, נערכה לה תערוכת יחיד ראשונה. בשנת 1968 קיבלה מלגה מ"קרן פורד" ושהתה ארבעה חודשים בסדנה "תמרינד" בלוס אנג'לס. שם, כך אמרה, למדה את החתירה למושלמות.

סמילנסקי מספרת כי בעלה לא היה איש משפחה או אדם יציב, וכי תמיד שררו ביניהם יחסי אהבה-קנאה. למרות זאת, כך היא אומרת, היא לא סבלה, כיוון שהיא אישה עצמאית מאוד ויש לה חברים משלה ובני משפחה וכן עבודה ואמנות משלה. עם זאת, תמיד חיה בצילו של בעלה ולעתים נתקפה בדיכאון כי חשה שהוא כובל אותה. בנוסף, במשך 45 שנה נאלצה לגור בעיר רחובות, בבית אמו של בעלה, שהיה עבורה ככלא. יזהר היה קשור מאוד לאמו, וזו התייחסה אליה כאל מי שבאה לחמוס את רכושה. בשנת 1971 נתקף בעלה בדיכאון בגלל "אלם כתיבה" שנמשך 31 שנים והשפיע גם עליה. על אמנותה הייתה צריכה להילחם. "קודם כל יש העניין של מקום. כדי לכתוב צריך שולחן וזהו, אבל לאמנות צריך מקום, לתחריטים במיוחד. צריך גם חדר חושך וצריך חומצות, שאגב הרסו לי גם את הריאות...". לשאלתה של נרי ליבנה האם יזהר העריך ואהב את האמנות שלה, עונה סמילנסקי: "מנין לי לדעת? הוא לא אמר שום דבר רע, אז אני מניחה שכן. גם לא את הכל הראיתי לו". ב-2004 הפסיקה ליצור תחריטים בגלל בעיות בשורש כף היד, ומאז היא מתמקדת רק בכתיבה. סמילנסקי כתבה משך שנים רבות סיפורים לילדים ולמבוגרים, אך מעולם לא פרסמה אותם, להוציא את הסיפור "נעילה" העוסק בהלוויית אמה, שאותו פרסמה בכתב העת **פרוזה**. רק לאחר מות בעלה החלה כותבת במרץ. © ר.מ.

מקורות:

גמזו, חיים, "נעמי סמילנסקי – תחריטים 1966-1976", מוזיאון תל-אביב, 1976, **ד"ר חיים גמזו: ביקורת אמנות**, בעריכת גילה בלס, מוזיאון תל-אביב לאמנות, 2006.
ליבנה, נרי, "היד שאוחזת בעפיפון", מוסף **הארץ**, 22.9.06, עמ' 37-42.

עוגן, גדולה, (נ. 1929) (Gdula Ogen)

נולדה בירושלים לאב שהיה הצלם של מוזיאון רוקפלר, ואף צילם וערך ספרי ארכיאולוגיה בשנות החמישים והשישים. כילדה נהגה לשוטט בין חפירות ארכיאולוגיות, ומאוחר יותר ניתן למצוא ביצירתה את השפעות הכלים והדגמים הדקורטיביים שראתה שם. עוגן למדה באוניברסיטה העברית בירושלים (1947-1949) ובבצלאל (1950-1952). בין השנים 1952-1954 עבדה כשוליה אצל הדוויג גרוסמן, אשר עודדה את נטייתה להישען על מסורות מקומיות המשתקפות בממצאים ארכיאולוגיים. בין השנים 1962-1980 עמדה בראש המחלקה ללימודי קרמיקה ב"בצלאל".

עבודותיה המוקדמות של עוגן, כגון הכדים או החיות משנות החמישים, מלמדות על קרבתה הרבה לתפיסה של גרוסמן ויש הרואים בה ביטוי לתפיסות של הכנענים. עם זאת, עוגן מסתייגת מהגדרתה כ"כנענית" ומבכרת שימוש במילה "מקומית". עוגן אהבת לשרוף את יצירותיה באש פתוחה, המותירה סימנים לא מתוכננים על החומר, כדי להעניק להן מראה לא גמור וראשוני ועל מנת לאפשר לחומר להתבטא בעצמו. בשנות השישים הפכה עבודתה למונומנטאלית יותר, במיוחד בתבליטי הקיר השונים, כמו תבליט הקיר **קיבוץ גלויות** (1964) שנמצא בקמפוס גבעת רם של האוניברסיטה העברית בירושלים, או תבליט **עצי פרי הארץ** (1966) במכון וייצמן ברחובות. גם בעבודות אלה נשענת עוגן על מוטיבים מהחי והצומח בארץ. בשנת 1968 זכתה במלגת השתלמות מטעם האו"ם, ויצאה לסיור של שלושה חודשים בסקנדינביה ובאנגליה.

ב-1969 יצאה לסיור לימודים בארצות הברית, וב-1977 לסיור ביפן. סיורים אלה השפיעו מאוד על התפתחות יצירתה. המפגש עם המופשט האקספרסיוניסטי האמריקאי, ובמיוחד עם עבודותיהם של פיטר וולקוס (Peter Voulkus) ושל סטפן דה סטבלר (Stephan de Staebler) וכן המפגש עם הקרמיקה היפנית, השפיעו עליה מאוד, ובסוף שנות השבעים היא שינתה את סגנונה. בשנות השבעים החלה עוגן לעשות שימוש בטכניקה של יציקת בטון אל תוך תבניות העשויות חול לח, דבר שאפשר לה ליצור תבנית בקנה מידה גדול. דוגמה לטכניקה זו הוא תבליט קיר שעשתה ב-1977 בבנין בנק לאומי ברחוב המלך ג'ורג בירושלים, בהזמנת של האדריכל יעקב רכטר.

עוגן זכתה בתעודות הצטיינות ובפרסים עבור יצירתה. ב-1960 היא קיבלה אות הצטיינות בשטוטגרט; ב-1970 דיפלומה בתערוכה בינלאומית בפאנצה, איטליה; ב-1972 דיפלומה בתערוכה בינלאומית במוזיאון ויקטוריה ואלברט בלונדון. בשנת 2009 הוענק לה פרס על מפעל חיים ע"ש מרדכי איש שלום, ירושלים. (בכך אני גאה במיוחד, כי פרופ' זיוה עמישי מיזלש, חברת הוועדה שבחרה בה לפרס זה, אמרה לי ששמה של גדולה עוגן עלה במידה רבות בזכות אזכורה בספר **נשים יוצרות בישראל**). © ר.מ.

מקורות:

מרקוס, רות (עורכת), **נשים יוצרות באמנות הישראלית 1920-1970**, סדרת מגדרים, הקיבוץ המאוחד, 2008.

www.ein-hod.org/artist.asp?GalleryID=117

פרנקל, נורה (1931-1996) (Frenkel, Nora)

נולדה בשנחאי, ב-1936 עברה לפריז וב-1940 הגיעה לניו-יורק, שם למדה בבית הספר הגבוה לאמנויות, בין השנים 1944-1953. ב-1960 עלתה ארצה ומיד החלה להציג. מלבד תערוכות יחיד בגלריות צ'מרנסקי וגורדון בתל-אביב, השתתפה גם בתערוכות של קבוצת "עשר פלוס". בשנות השישים היא ציירה סדרת ציורים על קוביות עץ שהושפעו מאמנות הפופ, ובהם נשים וגברים הנמשכים אלה לאלה. בשנות השבעים עסקה בנושאים כגון לידה, חיים, מוות והקשר ביניהם. באמצע שנות השבעים החלה ליצור רישומים צבעוניים גדולים ומלאי תנועה, ובהם גברים ונשים עירומים נמשכים או נרתעים אלה מאלה. לקראת שנות השמונים חזרה לצייר על בד. בציוריה תיארה אובייקטים מעבר, מוצאים מהקשרם המקורי וצפים בחלל היצירה.

בשנות התשעים, כאשר גילתה שלקתה במחלה ממארת, ביקשה מחברתה גלה שרפשטיין לתעד בצילום את מראה פניה ואת הידלדלות שיער ראשה, ובמקביל ציירה סדרה של דיוקנאות עצמיים המבטאים את חרדת הקיום ואת אימת המוות. לדבריה, טכניקת הנחת המכחול של ציור הזן, אותה למדה ב-1994, העניקה לה תחושה עמוקה של חופש. היא מעידה כי אמנות המזרח הרחוק ריתקה אותה מאז ומתמיד, ובמיוחד השטחים הריקים, המשמעותיים לא פחות ואולי אף יותר מהנושאים ומהדמויות. לדבריה, הביטוי החופשי של היד המציירת הוביל לביטוי נפשי וליכולת חשיפה. © ר.מ.

מקורות:

Frenkel, Nora, **Nora**, (New York: CommonPlace Publishing, 1996).

פרץ-ארד, אסתר (Peretz-Arad, Esther) (2006-1921)

נולדה בבולגריה למשפחה ציונית שעלתה ארצה ב-1924 והשתכנה בתל-אביב. כילדה אהבה לצייר, ובשנת 1935, בזמן לימודיה בתיכון, נשלחה ללמוד אצל חיים גליקסברג, אך לא נהנתה מן הלימודים אצלו ועזבה. ב-1937 הגיעה לסטודיו של אהרון אבני, ושם מצאה את מקומה ונשארה. לדבריה (בתיק אומן ב"בית ציפר"), ב-1940 הגיע הפסל יצחק דנציגר ואז החלה ללמוד פיסול. יש להניחה שהיא מתכוונת לכך שדנציגר חזר מלימודיו בלונדון בשנת 1939 והקים לעצמו סטודיו בחצר בית החולים "דנציגר" ברחוב גרוזנברג בתל-אביב, לשם נהגו לבוא אמנים צעירים שאותם הדריך. לדברי פרץ-ארד היא אתה גם קוסו אלול, בנימין תמוז ונעמי הנריך (צלרינג), אך לא ברור מדבריה האם הם למדו איתה או לימדו אותה, ומהו חלקו של דנציגר בסיפור. בשנת 1943 נישאה וילדה את בנה הבכור ב-1945. בגלל לידת בנה, ומאוחר יותר בשל פציעת בעלה במלחמת השחרור, הפסיקה כמעט לצייר, אך שבה לכך בהדרגה. ב-1945 פתחו אביגדור סטימצקי ויחזקאל שטרייכמן את "הסטודיה", וקבוצה גדולה מתלמידיה של אבני שמאסו בשיטותיו "המיושנות", עברו ללמוד אצלם. למרות שרוב חבריה של פרץ-ארד עברו לסטודיו החדש, היא נשארה נאמנה לאבני עד 1951, אז נפטר בגיל 51.

בין השנים 1949-1978 לימדה פרץ-ארד ציור בבית ספר יסודי. ב-1942 החלה להציג בתערוכות קבוצתיות רבות, ובשנת 1953 יצאה למסע לימודים מקיף באירופה. בשנת 1956 החלה להציג את עבודותיה בתערוכות יחיד. אסתר פרץ-ארד ידועה בעיקר בזכות רישומיה, ראו למשל רישום וצבעי פנדה של אישה, אך היא עצמה התקוממה נגד הגדרתה כרשמת וטענה שהרבתה לצייר גם אקוורלים ושמינים. בשנות השישים הושפעה מהסגנון הסוריאליסטי, אך החל משנות השבעים הופכים ציוריה מופשטים יותר ויותר. ב-1955 זכתה ב"פרס דיזנגוף" (לא מצוין באתר הפרס בויקיפדיה). © ר.מ.

מקורות:

מרקוס, רות (עורכת), **נשים יוצרות באמנות הישראלית 1920-1970**, סדרת מגדרים, הקיבוץ המאוחד, 2008.

צליוק, יונה (Zeliuk, Yona) (1988-1903)

נולדה באודסה למשפחת שכטר ועלתה ארצה כשהיא בת שנתיים. בארץ למדה בגימנסיה הרצליה (במחזור 10) וכבר אז החלה לצייר. עם סיום לימודיה בתיכון למדה במשך זמן קצר ב"בצלאל" יחד עם ציונה תגר, ראובן רובין וחיים גוטמן, אך בשנת 1922 נסעה לברלין, שם למדה כתלמידה מן המניין באקדמיה הממלכתית, ובשנת 1924 עברה לפריז כדי ללמוד בבית הספר לאמנויות יפות, École de Beaux Arts. בפריז התיידדה צליוק עם חנה אורלוף, וכן למדה אצל אנדרה לוט ואצל אמיל אותון פרייז (Friesz), שאצלו למדה, כזכור, גם מוסיה בוגרשוב. למחייתה עבדה אצל מעצב אופנה וציירה עבורו ציורי אופנה. לדברי בנה, ציורי האופנה שלה נתרמו על-ידי המשפחה לבית הספר שנקר.

בפריז הכירה את בעלה, שהגיע לעיר כדי ללמוד רפואה, (ד"ר צליוק יהיה רופא אף, אוזן גרון, וייסד וינהל בית ספר לחירשים אילמים) והשניים התחתנו שם וחזרו ארצה ב-1927 או 1928 והתיישבו בחיפה. החל משנת 1925 הציגה צליוק בכל התערוכות של אמני ארץ-ישראל, ובשנים 1927-1928 אף הציגה בשלוש

תערוכות בפריז: בסלון העצמאיים, בסלון הסתיו ובתערוכה של אמנים יהודים שארגן העיתון **מנורה**. לדברי בנה, התמסרה אמו יותר מדי למשפחתה ולטיפול בבעלה החולה, ולכן לא הקדישה די זמן ליצירתה. בכל זאת צליוק ציירה הרבה, ובעלה תמך בה ועודד אותה לצייר, ואף עזר לה לעצב ולתכנן את תערוכותיה. בשנות פעילותה היא השתתפה בתערוכות קבוצתיות ותערוכות יחיד רבות וזכתה לביקורות טובות, בעיקר על השימוש שהיא עושה בצבעוניות עשירה ואקספרסיבית. צליוק הרבתה לצייר דמויות ונופים שונים בישראל וגם את רשמיה מפריז ומטולדו בספרד. היא ציירה בשמן, בגואש ובצבעי מים ואף רשמה. © ר.מ.

מקורות:

מרקוס, רות (עורכת), **נשים יוצרות באמנות הישראלית 1920-1970**, סדרת מגדרים, הקיבוץ המאוחד, 2008.

רפפורט, א., "זונה צליוק: אני מציירת משמע אני קיימת", **כלבו עיתון חיפה**, 17.6.83.

צרפתי-שטרנשוס, רות (Zarfati-Sternschuss, Ruth) (2010-1928)

נולדה בפתח-תקווה, למדה ציור אצל אהרון אבני (1941-1945) ואחר כך פיסול אצל משה שטרנשוס (עד 1947), שלו נישאה ב-1949. היתה האישה היחידה שהייתה חברה בקבוצת "אופקים חדשים" (אם כי כמה נשים הציגו אתם בתערוכות השונות), ואף היא לא הייתה חברה בזכות עצמה, אלא בזכות נישואיה לפסל משה שטרנשוס, שהיה אחד ממייסדי הקבוצה. לדבריה, חשה שם כנטע זר, כי הם התייחסו אליה כאל "ילדה נחמדה", אך למרות שהייתה צעירה מהם, הרגישה מבוגרת יותר, בגלל מה שכינתה "התנהגותם האינפנטילית ומריבותיהם הבלתי פוסקות". בשנות החמישים נסעה להשתלם באיטליה, בפריז, בלונדון ובספרד, ובסופו של דבר גיבשה סגנון אישי מאוד ובלתי מופשט. פסליה היו פיגורטיביים (אך בשום אופן לא ריאליסטיים) בעלי אופי מסיבי בהשפעת פיסול פרימיטיבי. גמזו רואה בסגנונה שילוב של רציונאליות גיאומטרית עם אקספרסיביות ומאגיות שנובעת מהפיסול הפרימיטיבי. הוא מעריך את עצמאותה ואת העובדה שהתפתחה בכיוון אישי ושונה לחלוטין מזה של בעלה, שהיה גם המורה שלה, ומציין את האופי הנשי המתגלה בפסליה. בניגוד לכיוון האוניברסאלי של חברי הקבוצה, עסקה היא בנושאים אינטימיים ואישיים מאוד. היא פיסלה רבות את האנשים הקרובים לה, ובמיוחד את בתה חגית, שנולדה ב-1958, ואמה ליוותה את שנות ילדותה בפסלים רבים, דוגמת **חגית של הפרחים** (1970). צרפתי-שטרנשוס היתה אמנית פורה ורב-תחומית, ולצד הפיסול איירה כשישים ספרי ילדים ועיצבה צעצועים עבור "משכית" (1959), וכן דגמים לאריגים (1967). יש שיאמרו שעיסוקיה באמנות שימושית (או לכל הפחות עיסוקה באריגים) נובעים מהיותה אישה, וכך גם האופי האינטימי של פסליה ועיסוקה המתמיד בדמויות תינוקות וילדים. © ר.מ.

מקורות:

בלס, גילה, **אפקים חדשים**, רשפים הוצאה לאור, תל-אביב, 1980.

גמזו, חיים, **אמנות הפיסול בישראל**, מכלול, תל-אביב, 1957.

גמזו, חיים, **ציור ופיסול בישראל**, תל-אביב, 1951, 1957.

דפני, נירה "האמנית ובני ביתה", עבודה לתואר שני, אוניברסיטת תל-אביב מרקוס, רות (עורכת), **נשים יוצרות באמנות הישראלית 1920-1970**, סדרת מגדרים, הקיבוץ המאוחד, 2008.

קיפר, מרים (1986-1902) (Kiper, Miriam)

ילידת אוקראינה. על פי מקור אחר ילידת סרביה. למדה בבית ספר מכין לאמנות באודסה ולאחר מכן למדה פיסול ורישום באקדמיה לאמנות שם. בגלל המהפכה נאלצה לנסוע לקישינב, שם המשיכה את לימודיה, וסיימה אותם ב-1923. קיפר עלתה ארצה ב-1936, ובין השנים 1949-1950 למדה פיסול ב"גרנד שומייר" בפריז אצל אוסיפ זדקין, שהעריך את כישרונה. **בגזית** היא מוזכרת כאמנית הנחבאת אל הכלים, פסלת מוכשרת שאינה זוכה לפרסום המגיע לה וחיה בתנאי חיים קשים. כיוון שלא הצליחה להתפרנס מפיסול עבדה כפועלת ניקיון בקופת חולים, ורק בסוף 1969 זכתה שייערכו לה שתי תערוכות יחיד, בבית מניה ביאליק בתל-אביב ובמוזיאון העירוני ברמת-גן. © ר.מ.

מקורות:

גזית, כרך כ"ז חוברת א-ד.

תיק אמן, מוזיאון תל-אביב.

קפלן-דושניצקי, נתה (2005-1918) (Kaplan-Dushnitsky, Nata)

נודעה כאמנית רק בשמה הפרטי, נתה. נולדה באלכסנדריה, שם שירת אביה, ד"ר משולם לבונטין, כרופא גדוד הפרדות הציוני, ובשנת 1919 הגיעה עם הוריה ארצה. נתה החלה לצייר מאוחר, לאחר שנישאה פעמיים ולאחר שילדה שני בנים. ב-1955, שנה לאחר מות בעלה השני, החלה ללמוד עיצוב פנים בבית הספר לעיצוב "פארסונס", בניו-יורק. ב-1957 נישאה לד"ר מיכאל קפלן, ושנה לאחר מכן החלה ללמוד ציור אצל טובה ריכטר ראוך. בין השנים 1960-1959 למדה אצל מינה זיסלמן ואחר כך, בין 1963-1962, למדה במכון אבני, בעיקר אצל יחזקאל שטרייכמן ואביגדור סטימצקי. מאז הרבתה לסייר במרכזי אמנות שונים, ומדי פעם שהתה בלונדון ובפריז, שם המשיכה להציג מדי שנה. נתה הייתה חברה באגודות הציירים בישראל, בפריז ובלונדון, והמשיכה לקחת חלק בתערוכות קבוצתיות חשובות וגם בתערוכות יחיד, ולזכות בשבחים ובפרסים. בין היתר קיבלה ב-1992 תעודה ומדלית ברונזה מטעם המכון האקדמי של פריז, ב-1993 פרס "יד הזהב" ובשנים 1998 ו-1999 מדליה ותעודה מטעם האגודה הבינלאומית לאמנויות יפות.

כתלמידה של שטרייכמן וסטימצקי, נקשר שמה של נתה לסגנון "אופקים חדשים", אך היא פיתחה סגנון אישי משלה – נופים ודיוקנאות אקספרסיביים, שהפכו מופשטים יותר ויותר, עם משיכות מכחול עזות ובוטות ועם צבעים חיים וחזקים על בדים גדולים מאוד. טלפיר טען שבציוריה משנות השבעים בולט אקספרסיוניזם חריף, אלים ותוקפני. ואכן, נתה הייתה ציירת נמרצת, והטחות הצבע בציוריה ביטאו זאת. לא בכדי ציירה תמיד בעמידה על מנת להעניק למכחול תנופה חזקה. כמה מן המבקרים מכנים את אופן

ציורה "גברי" ומציינים בהפתעה את הניגוד הבולט בין דמותה השברירית והאלגנטית לבין ציוריה הגדולים והבוטים.

עם מות בנה הבכור דדי, בשנת 1996, הפכו ציוריה מופשטים ורוחניים עוד יותר, אך נשארו צבעוניים כפי שהיו, כמו למשל בציור **בראשית... ויהי אור**, 2005. בשנת 1988 ערכה תערוכה רטרוספקטיבית במשכן לאומנות בחולון, אותה אצר יחזקאל שטרייכמן. ב-2001 נערכה תערוכה בבית האמנים בתל-אביב, באצירתה של גילה בלס, שגם אצרה ב-2007 את תערוכת היחיד לזכרה במוזיאון תל אביב. במהלכה נתה התגלתה מחדש לקהל כציירת מרשימה ואיכותית. משפחתה הקימה לזכרה את קרן נתה דושניצקי-קפלן, המעניקה פרס שנתי לאמן ישראלי ועד כה זכו בו יהודית לוין, אלימה ויגאל תומרקין. מוזיאון תל-אביב גם הקדיש לזכרה גן קטן במבנה החדש. © ר.מ.

מקורות:

בלס, גילה, **נתה קפלן**: הוצאת נתה קפלן, תל-אביב, 2000 (הוצאה שניה ב-2007 לכבוד התערוכה במוזיאון תל-אביב).
טלפיר, גבריאל, **גזית**, כרך ל"א, חוב' א-ד, (אפריל יולי 1974).

שוורץ, חיה (1919-2001) (Schwatz, Chaya)

נולדה על גבול פולניה אוקראינה. אביה היה תלמיד ישיבה שעלה ארצה בשנת 1929 והפך לחקלאי. המשפחה גרה בנווה-צדק בעוד שחיה למדה ציור ופיסול ב**בבצלאל** בירושלים, שם גרה בבית הרב קוק, שהיה חבר של אביה והתעניין בהתקדמותה כציירת. ב-1931 למדה אצל יוסף פלדי וב-1933 אצל יוסף זריצקי. ב-1934 נערכה לה תערוכת יחיד במוזיאון תל-אביב. בין השנים 1935-1937 שהתה בפריז ולמדה ב-Académie Scandinave. במהלך שהותה בפריז גילתה את הציורים של ג'ורג' בראק ואת הציירים הפוסט-אימפרסיוניסטים. מאנה כץ לימד אותה את טכניקת הציור בגואש, אך החל מ-1947 ציירה אך ורק בשמן. עד מהרה השתחררה שוורץ מכל ההשפעות ופיתחה סגנון לירי משלה.

מאז שנות הארבעים השתתפה שוורץ בתערוכות קבוצתיות רבות בארץ ובחו"ל. הצבעים ששלטו ביצירתה בשנות הארבעים היו בעיקר כחולים, כפי שמספר שלמה שבא בכתבתו "הכחול ההזוי של חיה שורץ" בעיתון **הארץ**, 1983. שוורץ ציירה טבע דומם, דמויות ופורטרטים. כמו כן ציירה נופים, ובהם סדרה מנופי זיכרון יעקב וכן נופים רבים של צפת, לשם עברה לגור ב-1954 ושם ייסדה את אגודת האמנים של צפת. בין השנים 1964-1977 התגוררה ביפו העתיקה, ואז עברה לתל-אביב. שוורץ סיפרה כי זריצקי הזמין אותה להצטרף לקבוצת "אופקים חדשים" (עובדה המצביעה על הכרה בחשיבות יצירתה), אך היא סירבה. כפי שהסבירה לשלמה שבא, הצטרפות זו חייבה אותה לשנות את סגנונה והיא לא הייתה מוכנה לקבל תכתיבים או מרות. שוורץ זכתה ב"פרס דיזנגוף" בשנים 1944, 1949 (לא מצויין באתר הפרס בויקיפדיה) וב-1960. © ר.מ.

מקורות:

שבא, שלמה, "הכחול ההזוי של חיה שורץ", **הארץ**, 1983. אין פרטים נוספים. נמצא בתיק אמן מוזיאון תל-אביב.

שלוס, רות (1922-2013), (Schloss, Ruth)

נולדה בנירנברג, גרמניה וב-1935 עברה להתגורר בשטוטגרט. לארץ עלתה ב-1937, השתכנה עם בני משפחתה בכפר שמריהו, ובהמשך הייתה חברת קיבוץ להבות הבשן (1943-1953). בגיל צעיר התקבלה לבצלאל, שם למדה בין השנים 1938-1941 אצל מרדכי ארדון, וב-1946 למדה בקורס ציור לאמני הקיבוץ הארצי, בהדרכת יוחנן סימון ומרסל ינקו. שלוס גם עבדה כמאיירת **במשמר לילדים** וב"ספריית הפועלים". היא נסעה ללמוד בפריז (1949-1951) אצל אנדרה לוט וגם ב"גרנד שומייר". בשנת 1953 נישאה לבנימין כהן והם עזבו את הקיבוץ (למעשה שניהם הוצאו ממנו יחד עם הפלג של משה סנה, בעקבות המשבר והפילוג בתנועת הקיבוצים בגלל משפטי הרופאים ברוסיה ואירועים נוספים שבעקבותיהם הפך הקומוניזם למוקצה). ב-1954 הצטרפה למפלגה הקומוניסטית והייתה חברה בה עד 1965. אף שמאוחר יותר הודתה כי הם היו תמימים וכי אכן נעשו בברית המועצות דברים נוראיים, היא בכל זאת ממשיכה להאמין כי התורה המרקסיסטית בפני עצמה היא נכונה. מעניין לציין כי למרות חוסר הפופולאריות של הקומוניסטים בארץ, המשיכה היא עצמה להיות ציירת אהודה ומוערכת.

בין 1963 ל-1983 עבדה שלוס בסטודיו ביפו ואחר כך בביתה בכפר שמריהו. היא הציגה בעשרות תערוכות יחיד ובתערוכות קבוצתיות בארץ ובעולם, זכתה במדליית כסף בתערוכה בינלאומית בלייפציג, גרמניה. ב-1977 שהתה ועבדה בסיטה בפריז (Cité internationale des Arts). כוחה של שלוס הוא ברישום, תחום שבו היא שולטת בצורה וירטואוזית. שלוס, שכונתה במשך שנים "קתה קולביץ הישראלית", הרבתה לצייר פועלים ואנשים קשי יום, מתוך גישה ביקורתית חריפה ומתוך רצון לגרום לצופה להזדהות עם נושאי הציור ועם הסבל המבוטא בהם. את רגישותה לנושאים אלה פיתחה, לדברי גילה בלס, בשנות חינוכה בגרמניה, בבית ספוג תרבות הומנית. לדעת שלוס, כדי שהאמן יגרום לקהל להיות מודע לבעיות שהוא רואה בסביבתו, וכדי שיוכל להשפיע, עליו להיות מאוד ישיר ומדויק. לדבריה, "הריאליזם, במובן הרחב, הוא הומניזם". מבין הריאליסטיים שלוס היא העקבית ביותר. היא סיירה במעברות, בשכונות עוני ובכפרים ערביים, וכאשר לא הצליחה להגיע לאותם מקומות, נעזרה בצילומים. בסוף שנות השבעים, כשעבדה על הסדרה של אנה פראנק, החלה לשלב צילומים ביצירתה, וכך גם בעבודותיה הפוליטיות משנות השמונים.

אם בשנות החמישים חלק ניכר מרישומיה וציוריה הוקדש לנושא האימהות ולדמויות של נשים וילדים, יהודים וערבים, כמו למשל בציור **נביה**, 1965, במשך השנים הרחיבה את תחום הנושאים ועסקה הן בביקורת פוליטית בלתי מתפשרת והן בבעיות אישיות-אוניברסאליות, כגון זקנה, שהושפעו בוודאי הן מעובדת זקנתה שלה והן מהעובדה שבשנת 2000 נפטר בעלה. לעומת הדגש על הרישום בציוריה המוקדמים, בולט בציוריה המאוחרים דווקא הצבע. בתערוכה שנערכה לכבודה ב-2006 במשכן לאמנות בעין-חרוד הוכיחה שלוס כי לא נס לחה, וכי רישומיה, שתמיד הצטיינו בוירטואוזיות, הם בעלי עוצמה ומרשימים עוד יותר בזקנתה. אמנם הצבעוניות העזה שבלטה בין שנות השישים לשנות השמונים הפכה לפחות רב-גונית, אך הביטוי הצבעוני עדיין עז, בקונטרסטים צבעוניים בוטים. עד לאחרונה שלוס עדיין היתה מעורבת פוליטית וחברתית ועדיין ציירה בעוצמה רבה, אך בשנים האחרונות חדלה בגלל בריאותה. © ר.מ.

מקורות:

בלס, גילה (אוצרת), **ריאליזם חברתי בשנות ה-50**, קט. תע., מוזיאון חיפה החדש, 1998.
 תמיר, טלי (אוצרת), **רות שלוש, עדות מקומית**, קט. תע., משכן לאמנות, עין-חרוד, 2006.

שמשי, ציונה (נ. 1935)

נולדה בתל-אביב, ובין השנים 1956-1959 למדה אמנות ב"מכון אבני", וכן אצל יחזקאל שטרייכמן ואביגדור סטימצקי ואצל משה מוקדי ויצחק דנציגר. בתחילת שנות השישים נסעה לארצות הברית ושם למדה קרמיקה ועיצוב טקסטיל. בשובה ארצה עסקה בעיצוב בדים עבור "משכית" ו"רקמה", ובעיצוב פנים בשיתוף פעולה עם האדריכלית דורה גד. למרות שהחלה את דרכה כציירת, נמשכה עד מהרה לעסוק בתלת-ממד, במיוחד בעבודות חימר, אך גם בחומרים אחרים ובטכניקות שונות. שמשי היא בין החלוצות של הפיסול הקרמי, והיא אחת הלוחמות הנמרצות והנחרצות למען שימוש בחימר כחומר אמנותי וקבלתו כשווה ערך לכל החומרים המקובלים בפיסול. למרות ריבוי הפסלות בחימר בארץ, שנים רבות נהגו לראות בקרמיקה, במקרה הטוב, חומר המשמש לאמנות שימושית. במקרה הטוב פחות, הקרמיקה נתפסה כטכניקה המיועדת לצורכי ריפוי בעיסוק או לעבודות יד של עקרות בית משועממות או של נשים שיצאו לגמלאות. כדי להילחם על דעותיה ולשנות את התפיסה המקובלת ביחס לחימר, נרתמה שמשי לפעילות חינוכית ולמעורבות בסצנה האמנותית, מתוך שאיפה להילחם מתוך הממסד ולא מחוצה לו. שמשי היא אחת ממייסדות קבוצת "עשר פלוס" שפעלה בין השנים 1965-1970. בשנים 1987-1979 הייתה ראש המחלקה לפיסול קרמי ב"בצלאל". כמו כן לימדה עיצוב פנים במסלול האקדמי במכללה למנהל ובשנקר.

דמות האדם מהווה נושא מרכזי ביצירתה של שמשי מאז ומתמיד, דרכה היא מבטאת תפיסה פוליטית, חברתית וקיומיות. ביצירה **תמונת מחזור** מ-1965 יצרה קבוצה של פנים מחמר, כל הדמויות מחייכות להוציא דמות אחת עצובה. את ההשראה ליצירה שאבה מתמונת מחזור שראתה בחלון ראווה. ביצירה **עשר שנים לאחר מכן** (1971), מיצב שנתן את שמו לשם התערוכה, היא תיארה מה אירע לתלמידים שהופיעו באותה תמונת מחזור. היא הציבה שתי שורות של דיוקנאות חזה (busts) על בסיסים גבוהים שביניהם ניתן היה לעבור. לכל דמות נתנה שם סמלי כגון "מ.ד. גיבור כל המלחמות", "ק. אישיות מפוצלת", או "ט.ל. המאמין". בכל שנות יצירתה ביטאה שמשי מחאה נגד המלחמה ונגד הכפייה הדתית ועסקה במצבו הקיומי של האדם. בסדרת "דיוקן עצמי" משנות השמונים היא פיסלה דמויות של גברים קרחים וחסרי ידיים הנושאים שקים על גבם. גם כאן הוענק לכל דמות כינוי סטריאוטיפי או משייך (attribute). בסוף שנות השמונים החלה לעסוק בעל-טבעי, ופיסלה דמויות של דמונים ומלאכים, כולם פגומים ומעוותים. בשנות התשעים חזרה לעסוק בנושאים חברתיים, כמו ביצירה **לא שבירה** (1996), שם יצרה פסלי מתכת משולבים עם כרזות ומודעות בחירות (של פרס ונתניהו), כהתרסה נגד אובדן האחריות האישית. ביצירות אחרות היא עוסקת במוות ובמשמעות החיים. נושא המוות מעסיק אותה באובססיביות, והיא נוהגת לצלם בתי קברות במסעותיה בעולם.

שמשי היא אמנית רב-תחומית, ומלבד הפיסול היא עוסקת גם בעיצוב סביבתי, עיצוב במה, ועיצוב פנים, ובמיוחד אריגים, שטיחים ושטיחי קיר, עבור בנייני ציבור ובתי מלון במקומות שונים בארץ. היא מעולם לא האמינה שלאמנות יש כוח לשנות, ובכל זאת אינה חדלה מביטוי של ביקורת ביצירתה. היא מתעדת בצילום גם תופעות תרבותיות שונות, כמו בספרה על קירות פריז, **לקרוא קירות, אותו הוציאה לאור** יחד עם דלית להב ויכין הירש (בעלה הצלם). שמשי אינה מאמינה שיש אמנות נשית כקטגוריה נפרדת, וטוענת כי עובדת היותה אישה אינה משפיעה כלל על יצירתה. ובכל זאת, ניתן אולי לטעון כי עצם עיסוקה הרב-תחומי – ובמיוחד בתחום העיצוב – קשור להיותה אישה. © ר.מ.

מקורות:

כלב, בנו, **קבוצת עשרה פלוס: מיתוס ומציאות**, מוזיאון תל-אביב, 2008
 מילר, אירית, **ציונה שמשי מגרשת שדים עושה לי אושבתים**, מוזיאון חיפה לאמנות חדשה, 1988
 פישר, יונה, **לידת העכשיו**, שנות הששים באמנות ישראל, מוזיאון תל-אביב, 2008
www.mon-pazoo.org.il/shlomitb/.../an-interview-with-siona-shimshi

שפיר, אילנה (נ. 1924) (Shafir, Ilana)

נולדה בסרייבו, ביוגוסלביה (היום בוסניה-הרצגובינה), ועם הפלישה הנאצית ברחה עם משפחתה לכפר קולה (Kula) שהיה בשליטת איטליה הפשיסטית. למרות שכל אנשי הכפר, ובהם החיילים האיטלקים (והגרמנים שהגיעו בהמשך) ידעו שהם יהודים, הם לא הסגירו אותם. באותה תקופה החלה לצייר את אנשי הכפר ואת נופיו וגם ציירה מפות עבור הפרטיזנים שאליהם הצטרפה. לאחר המלחמה למדה באקדמיה לאמנות בזגרב, סיימה ב-1949, ומיד לאחר מכן עלתה עם משפחתה ארצה והתיישבה באשקלון, שהייתה אז יישוב קטן של כמה משפחות. בשנות החמישים החלה לצייר ולרשום עולים חדשים פליטי השואה שראתה במעברה ליד אשקלון. עבודותיה מאותה תקופה משקפות עצב וסבל, והן הוצגו בתערוכות בישראל, בהולנד ובשווייץ.

שפיר היא ציירת וקרמיקאית, אך מעל לכל נחשבת לאחת מאמניות הפסיפס המובילות בעולם. בשנות השישים חשה צורך לשנות את סגנונה, וכתוצאה מכך גם תרה אחר כלי ביטוי חדשים. היא החלה לצייר באקוורל ובמקביל לעבוד בטכניקת הפסיפס, בצבעוניות ים-תיכונית עשירה ושופעת, והיא המשיכה ליצור בשתי הטכניקות הללו וניכרת אף השפעה הדדית של הטכניקות הללו זו על זו. בתחילה יצרה בקנה מידה קטן, אך עד מהרה קיבלה הזמנות ליצירות גדולות ממדים במבנים ציבוריים ופרטיים. היא אף פיתחה סגנון ייחודי משלה שאותו היא מכנה "מוזאיקה ספונטנית" – יצירה המתהווה תוך כדי העבודה ללא מתווים מוקדמים (בדומה לאקוורל), בדרך כלל בהשראה של שבר קרמיקה שהיא אוהבת או טקסטורה של אבן מיוחדת. היא משלבת בפסיפס חומרים שונים וחפצים מן המוכן, ומקדישה זמן רב כדי למצוא בדיוק את החומר או החפץ "הנכון" והמתאים מבחינת הצבע או המרקם. לשפיר יש יכולת אינטואיטיבית "לחשוב בפסיפס", ולכן, למרות חוסר התכנון והספונטניות, ביצירות המוגמרות יש קומפוזיציה מאוזנת והרמונית.

שפיר היא מחלוצות הפסיפס המודרני בארץ ובעולם ואף הקימה באשקלון מרכז לאמנות, שם היא מלמדת את הטכניקה. מאז שנות השמונים רכשה לעצמה שם בינלאומי, והיא ממובילי הקבוצה ההולכת וגדלה של אמנים מודרניים היוצרים בפסיפס. היא מציגה במקומות שונים בעולם ומוזמנת כמרצה אורחת בכנסים בינלאומיים, מתבקשת לארגן סדנאות במקומות שונים, כגון ברזיל, ארצות הברית וסקוטלנד, ואף חברה ב- AIMC - הארגון הבינלאומי לפסיפס מודרני שמרכזו ברוונה, איטליה, וכן בארגון של אמני הפסיפס האמריקאיים (SAMA). שפיר גם זוכה להכרה בינלאומית ובפרסים רבים. שפיר אינה מסתפקת בדו-ממד ואף מפסלת בקרמיקה. © ר.מ.

מקורות:

שרית פילץ-גרנית, **מוזאיקה בת זממנו בישראל**, הוצאת כתר, תל-אביב 2005.

Peter Fischer, **Mosaic, history and technique (Unknown Binding)**, Thames and Hudson, London 1971.

www.shfirart.com

שץ, זהרה (1999-1916) (Schatz, Zohara)

נולדה בירושלים לפרופסור בוריס שץ, מייסד "בצלאל", ולד"ר אולגה פבזנר-שץ. ב-1933 סיימה את לימודיה בגימנסיה העברית בירושלים ונסעה לפריז עם אמה ועם אחיה בצלאל שץ, שהיה אף הוא אמן. שם למדה עיצוב תעשייתי בבית הספר הלאומי הגבוה לאמנויות דקורטיביות עד 1937 וכן ב"גרנד שומייר". ב-1937 השתתפה בעיצוב ביתן פלסטינה-ארץ-ישראל בתערוכה העולמית בפריז. לאחר מכן נסעה לארצות הברית, שם התגוררה עד 1951 והרבתה לצייר בסנטה-פה שבמדינת ניו-מקסיקו. במהלך שהותה בארצות הברית הציגה בתערוכות שונות, בהן תערוכות יחיד ובהן קבוצתיות, בין היתר במוזיאון לאמנות של סן פרנסיסקו ושל לוס אנג'לס, בגוגנהיים וכן במוזיאון לאמנות מודרנית בניו-יורק. במשך הזמן הושפעה מרוח ה"באוהאוס" וכן מאמני המופשט האמריקאים. ביצירתה שילבה שץ חומרים חדשים, כגון פרספקס וחוטי ברזל, כשאת הפרספקס עיצבה לצורות תלת-ממדיות וציירה עליו. שץ זכתה בפרסי עיצוב שונים בארצות הברית ובארץ. ב-1951 חזרה ארצה, השתכנה ויצרה בירושלים, והמשיכה להציג בארץ ובחו"ל. פסליה בשנות השישים מזכירים את העבודות בחוטי ברזל שיצר קאלדר בשנות העשרים וכן את ה"מוביילים" שיצר בהמשך. שץ היא כלת "פרס ישראל" לשנת 1955 באמנות, זכתה ב"פרס דיזנגוף" ב-1959, ב-1990 היא נבחרה להיות "יקירת בצלאל" וב-1993 זכתה בתואר "יקירת ירושלים". © ר.מ.

מקורות:

עפרת, גדעון (אוצר), **זהרה שץ, 1916-1999**, קט. תע., בית האמנים, ירושלים 2006.

שץ, לואיז (1997-1916) (Schultz Louise)

נולדה בוונקובר, קנדה, בשם לואיז מק'לור, אך גדלה במינסוטה שבארצות הברית. ב-1939 סיימה את לימודיה לתואר שני באמנות באוניברסיטת קליפורניה. בשנים 1936-1943 עבדה כשרטטת במספנה

במפרץ סן פרנסיסקו. באותן שנים הכירה את האמן בצלאל שץ, בנו של בוריס שץ מייסד **בצלאל**, והשניים נישאו ב-1948. בין השנים 1945-1948 הייתה חברה בקבוצת האמנים "שבעה בקליפורניה" והציגה אתם בגלריות שונות. בשנת 1951 עלתה עם בעלה ארצה והתגוררה בירושלים. ב-1956 בנו בני הזוג בית בעין-הוד וחילקו את זמנם בין עין-הוד וירושלים. מאז 1951 השתתפה בתערוכות שונות בארץ, והחל מ-1958 הציגה גם בתערוכות בחו"ל, בעיקר במסגרת תערוכות קבוצתיות של ישראלים. היא ציירה בעיקר אקוורלים, בסגנון מופשט הבנוי ממשטחי צבע גיאומטריים, שאינם תמיד מוגדרים על-ידי קווי מתאר אלא חודרים זה לזה ו"נוזלים" ממשטח למשטח. בשנת 1973 קיבלה את "פרס ירושלים לציור ולפיסול על שם א. ארסט", וב-1994 זכתה ב"פרס על שם שושנה ומרדכי איש-שלום" מטעם העיר ירושלים, על תרומה מיוחדת לאמנות. © ר.מ.

מקורות:

עפרת, גדעון (אוצר), **לואיז שץ, 1916-1997**, קט. תע., בית האמנים, ירושלים, 2006.

שצ'ופק-תומא, איווט (נ. 1929) (Szczupak Thomas Ivette)

נולדה בצרפת. ב-1943 למדה ב"גרנד שומייר" בפריז והשתלמה גם אצל אנדרה לוט ואצל פיקאסו. עלתה ארצה בשנת 1950, וב-1953 הציגה תערוכת יחיד במוזיאון בצלאל החדש. בין השנים 1971-1957 הציגה תערוכת יחיד אחת ותערוכות קבוצתיות רבות בגלריה "נורה" בירושלים ובגלריות ובמוזיאונים רבים ברחבי הארץ ובצרפת. תחילה הציגה עם "אופקים חדשים" ויצרה נופים מופשטים, אך גם הושפעה מהשימוש בסמלים בציורי מרדכי ארדון ומאוחר יותר עברה לאקספרסיוניזם. במלחמת ששת הימים השתתפה בשחרור ירושלים כאחות מתנדבת במגן דויד אדום, ועל כך קיבלה את "אות ירושלים". אירועי המלחמה השפיעו עליה ולאחריה יצרה סדרה בנושא שחרור ירושלים. בתערוכה שערכה ב-1971 בבית יד-לבנים בפתח-תקווה, הציגה הדפסים של חיתוכי עץ בסגנון אקספרסיוניסטי קיצוני, כמו למשל בהדפס **הלילה השלישי לקרב**, 1970. בשנות התשעים ציירה בסגנון גיאומטרי צבעוני, שנראה כמעין שילוב של השפעה קונסטרוקטיביסטית עם אורפיזם. היא עיצבה תפאורות לסרטים, כתבה מספר ספרים, ביניהם שני ספרי שירה בצרפתית וסיפורים לילדים בעברית, וכמו כן איירה ספרים להוצאת ביאליק. שצ'ופק-תומא זכתה בפרסים שונים בארץ ובחו"ל, כגון פרס מטעם ירושלים, מדליות בפריז ובווישי, וב-1967 היא זכתה ב"מדליית מונקו". © ר.מ.

מקורות:

מרקוס, רות (עורכת), **נשים יוצרות באמנות הישראלית 1920-1970**, סדרת מגדרים, הקיבוץ המאוחד, 2008.

תיק אמן, מוזיאון תל-אביב.

שרון, מרים (נ. 1944) (Sharon, Miriam)

שרון נולדה בחיפה והתחנכה באנגליה. למדה תולדות האמנות באוניברסיטה העברית ותואר שני בסורבון. בנוסף על היותה יוצרת פורה, היא נודעה גם כאקטיביסטית פוליטית, ומאז שנות השבעים של

המאה ה-20 עסקה בעשייה אמנותית המבוססת על האידיאולוגיה הפמיניסטית. שרון היתה היחידה מבין היוצרות בעשור זה בישראל שהצהירה על עצמה כפמיניסטית ושפעילותה גלשה מעבר לנושא הישיר של אמנות ולעבר ניסיונות פוליטיים לשינוי פמיניסטי-חברתי.

בשנת 1973 חזרה שרון משהות ארוכה בת מספר שנים באירופה, בעיקר בצרפת, ובעקבות ביקור נוסף בן שבעה חודשים בניו יורק, שם הכירה וקשרה קשרים אמיצים עם אמניות בולטות בזרם האמנות הפמיניסטית בת הזמן - ביניהן אנה מנדיאטה (Mendieta), קרולי שנימן (Schneemann), ומרי בת אדלסון (Edelson) - שרון העמיקה את הבנתה בעיקרי המשנה הפמיניסטית ודרכי יישומה באמנות. עם חזרתה לישראל, פתחה בפעילות נמרצת ברוח הפמיניזם: היא הפיצה כתב עת בהוצאה עצמית שנקרא **המין הנשי** ושהוקדש בלעדית לאמנות של נשים; יזמה תערוכות רבות שבהן מיוצגות נשים בלבד, כולל תערוכות של אמניות פמיניסטיות בינלאומיות שעבודותיהן הובאו לישראל; ייסדה מוזיאון אלטרנטיבי שנקרא "מוזיאון מרים שרון" והופיעה לעיתים קרובות באמצעי התקשורת בניסיון להפיץ את הבשורה הפמיניסטית בקרב הציבור הרחב. לצד פעילות ציבורית זו, שרון יצרה מגוון רחב של יצירות אמנות בסוגי מדיה שונים, ביניהם, צילומים, אמנות-דואר, מיצבים ומיצגים.

כלי ביטוי עיקרי ומובהק שבו חזרה והשתמשה היה המיצג, ובו הקפידה לשלב את הרעיונות של אקו-פמיניזם ואמנות שיתופית-קהילתית פמיניסטית, ואף את אמנות מלאכות היד הפמיניסטית - רעיונות שהיו מעיקרי המשנה הפמיניסטית של עשור זה בארצות הברית ואירופה. רעיונותיה בדבר הצורך לשיבה אל האדמה ופיתוח הקשר המיוחד עמה, תווכו באמצעות מחוות והזדהויות עם פרסונות נשיות מן העת העתיקה. לשיטתה, האדמה ואוצרות הטבע בעת המודרנית מנוצלים לרעה על ידי בני האדם, המונעים מתרבות פטריארכלית ומערכים המעלים על נס ניצול ודיכוי (קידמה, מדע, טכנולוגיה). במיצגיה הרבים הקפידה להדגיש את חשיבות הקהילה ושיתוף קבוצות "שקופות" במרקם החברתי-לאומי, כדי להשיג ניראות צודקת לכל הקבוצות המתקיימות בחברה. בין יצירותיה הבולטות הן **אשדודה** (1978), **פרויקט נשות מדבר סיני** (1975), ו**חלל אנשי האדמה** (1975-1977). עבור הפרויקט **אוהל האלה** (1980) שהגתה הזמינה מרים שרון נשים שונות - גם כאלו שאינן אמניות - לקחת חלק במיזם שיתופי ששם דגש על הקשר המיוחד של נשים עם הטבע. הנשים הקימו אוהל על ראש הר בגללובע וביקשו באמצעותו להעלות על נס ערכים של אקולוגיה ושימור.

מאז 1991 מתגוררת שרון בכפר בצרפת והיא מקדמת אמנות אקו-פמיניסטית המבוצעת בפרויקטים שונים ברחבי העולם. © ט.ד. (טל דקל)

מקורות:

טייכר, אילנה (אוצרת), **אמניות באמנות ישראל** (קט. תע.), מוזיאון חיפה והאגף לתרבות עיריית חיפה, חיפה, 1998.

Tal Dekel, "Center-Periphery Relations: Women's Art during the 1970's, the Case of Miriam Sharon", **Consciousness, Literature and the Arts** (December 2007).

תג'ר, ציונה (1900-1988)

ילידת יפו, בלטה במיוחד בין האמניות שפעלו בתל-אביב ולקחה חלק חשוב בהתפתחות הציור המודרני בארץ בשנות העשרים והשלושים. הוריה של תג'ר היו ממקימי "אחוזת בית" ומראשוני תל-אביב. תג'ר הייתה אישה עצמאית שאמנותה בראש מעייניה. היא התעקשה ללמוד אמנות **בבצלאל** ועמדה מול משפחתה המסורתית, שהתנגדה לכך, אך לבסוף נכנעה. גם לאחר שנישאה ב-1933 למרדכי-מישל כץ, וגם לאחר הולדת בנה ב-1934 (אברהם כץ-עוז, לימים חבר כנסת), המשיכה האמנות לעמוד בראש סדר העדיפויות שלה, וגם כאשר היה עליה להתמודד עם קשיים כלכליים התעקשה להתפרנס אך ורק מאמנותה.

בציוריה ניתן להבחין בנושאים העיקריים של הציורים באותן שנים: בניגוד למסורת הרומנטית האוריינטליסטית שאפיינה את הנפחים והדמויות של "בצלאל", תג'ר, כמו יתר האמנים "המודרניים", החלה להתעניין יותר ויותר בנוף המקומי העכשווי ובגיבורי תרבות מקומיים – לא עוד הערבי או התימני כמייצגים את התושבים היהודיים הקדומים בתקופת האבות, אלא החלוצים, הסופרים והמשוררים, אנשי הציבור וכדומה. עם זאת, תג'ר גם הרבתה לצייר דיוקנאות של נשים ספרדיות, למרות הרתיעה של תג'ר מאוריינטליזם נוסח "בצלאל". הדיוקנאות שלה לא ביטאו סנטימנטאליות אקזוטית או רומנטית, אלא היו חלק מהסביבה שבה היא עצמה גדלה, והן מבטאות את המקומיות שלה. תג'ר נולדה למשפחה ספרדית שמקורה בבולגריה, והנשים הספרדיות המופיעות ברבים מציוריה הן בנות משפחתה, אמה ואחיותיה, וגם חברותיה. זמירה פורן-ציון, רואה בדיוקנאות אלה ביטוי נוסף לעצמאותה של תג'ר כאישה בכלל וכאישה מזרחית בפרט. עם זאת, יש לציין שהמונח "מזרחי" אינו נראה לי מתאים, כיוון שהוא מאוחר יותר ובאותה תקופה היה מעמדן של המשפחות הספרדיות הוותיקות מכובד, ויש להבחין בין היחס ל"ספרדים" לבין היחס שקיבלו "המזרחיים", מונח הכולל גם את אלה שעלו לאחר קום המדינה.

כילידת הארץ, לא נשאה תג'ר עבר "גלותי" של סגנונות אמנותיים חיצוניים, ולכן התעניינה קודם כל במקומי ובעכשווי, ובכל זאת יש ביצירתה מאפיינים אקספרסיוניסטיים, קוביסטיים ופוטוריסטיים. תג'ר הושפעה מסגנונות אלה עוד כשלמדה בסטודיו של קואופרטיב "התמר", שם הכירה את האוסף של פרמן. היא למדה שם אצל יוסף קונסטנטינובסקי (שנודע לאחר מכן כפסל יוסף קונסטנט) ואצל יצחק פרנקל, ואחר כך המשיכה בלימודיה ב"בצלאל". במיוחד הושפעה תג'ר מזרמים אלה כאשר למדה בפריז בין השנים 1924-1926 אצל הצייר אנדרה לוט (André Lhote), על-פי הצעתו של קונסטנטינובסקי. עם זאת, טוענת בלס (במאמרה בקטלוג של כרמלה רובין), ההשפעות הקוביסטיות והפוטוריסטיות ביצירתה (וביצירת יתר האמנים הישראלים באותה תקופה) היו חיצוניות בלבד, וגם לאחר לימודיה אצל לוט לא ביטאה תג'ר תפיסת עולם קוביסטית מעבר לשילוב צורות מבניות גיאומטריות בציוריה. תג'ר טענה שלימודיה בפריז תרמו להפיכת יצירתה למפוקחת יותר ולנקייה מפרטים מיותרים, ואכן, ציוריה משנות העשרים, ובמיוחד ציורי הדיוקן, מאופיינים באיכויות אלה. בביקורה השני בפריז, בשנת 1931, הושפעה יותר מאנדרה דרן (Derain), שקרא אז לשוב לריאליזם, וציוריה הפכו עמוסים ומעובדים יותר. תג'ר השתתפה בתערוכות יחיד ובתערוכות קבוצתיות רבות, וב-1937 זכתה ב"פרס דיזנגוף" (לא מצוין באתר בפרס בויקיפדיה). תג'ר הייתה אחת הציירות שלא נשתכחו ולא נעלמו מדפי ההיסטוריה של

הציור בארץ, ובזכות התערוכה הרטרואספקטיבית הגדולה שנערכה במוזיאון תל-אביב ב-2003, היא אף זכתה לעדנה מחודשת ונחשפה לעיני הדור הצעיר, וכיום היא נחשבת לאחת הציירות הארצישראליות הידועות ביותר. © ר.מ.

מקורות:

פורן-ציון, זמירה, "ספרות ואמנות בשנות העשרים בארץ-ישראל", עבודה לתואר שלישי, אוניברסיטת בר-אילן, 2001.

שפס, מארק (אוצר ראשי), **שנות העשרים באמנות ישראל**, קט. תע., מוזיאון תל-אביב, 1982.

רובין, כרמלה (אוצרת), **ציונה תג'ר, רטרואספקטיבה**, קט. תע., מוזיאון תל-אביב, 2003.

www.tagger-siona.co.il